

Faculty of Humanities at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

TSU-TI — THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF HUMANITIES

VOLUME 4

TSU-TI — საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალი ჰუმანიტარულ მეცნიერებაებში

ტომი 4

KARTVELIAN STUDIES: HISTORY, MODERNITY, PERSPECTIVES

ქართვლოლოგიური კვლევები: ისტორია, თანამედროვეობა, პერსპექტივები

Faculty of Humanities at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

TSU-TI — THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL OF HUMANITIES

VOLUME 4

KARTVELIAN STUDIES: HISTORY, MODERNITY, PERSPECTIVES

TSU Press
Tbilisi 2025

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

TSU-TI — საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალი ჰუმანიტარულ მეცნიერებაებში

ტომი 4

ქართვლოლოგიური კვლევები: ისტორია, თანამედროვეობა, პერსპექტივები

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

სარედაქციო საბჭო

ჯაბა სამუშია – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის რექტორი, საქართველო

დარეჯან თვალთვაძე – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი,

საქართველო

სტივენ ჯონსი – ჰარვარდის უნივერსიტეტის დევისის ცენტრის ქართველოლოგიის

პროგრამის ხელმძღვანელი, აშშ

მანანა თანდაშვილი – გოეთეს სახელობის უნივერსიტეტი, ემპირიული

ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, გერმანია

ნანა გაფრინდაშვილი – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის

დეკანი, საქართველო

გიორგი ალიბეგაშვილი – სახელმწიფო ენის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი,

საქართველო

ნანა მაჭავარიანი – არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების

ინსტიტუტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო

ეკატერინე ნავროზაშვილი – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა

ფაკულტეტის სამეცნიერო კვლევებისა და განვითარების

სამსახურის უფროსი, საქართველო

რამაზ ქურდაძე – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის

ქართული ენის ინსტიტუტის ხელმძღვანელი, საქართველო

მაია ლომია – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი,

საქართველო

ქეთევან მარგიანი – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი,

საქართველო

იოანა ჩიტორანი – პარიზის სიტეს უნივერსიტეტი, საფრანგეთის რესპუბლიკა

იასუჰირო კოჯიმა – ტოკიოს უცხო ენათა ინსტიტუტი, იაპონია

მანანა ტოფაძე-გოიმანი – ბერნის უნივერსიტეტის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი,

გერმანია

იესე ვიხერს-სხრეული – ლაიდენის უნივერსიტეტი, ნიდერლანდების სამეფო

ქეით ბელამი – ლაიდენის უნივერსიტეტი, ნიდერლანდების სამეფო

თეა ქამუშაძე – დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, საქართველო

ნათია ფუტყარაძე – ფილოლოგიის დოქტორი, საორგანიზაციო კომიტეტის თავმჯდომარე, უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ინსტიტუტი ტექნიფორმი, საქართველო

ნინო კვირიკაშვილი – დოქტორანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, საქართველო

ელენე ლურსმანაშვილი – დოქტორანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, საქართველო

გიორგი ქიტოშვილი – დოქტორანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართველური ონომასტიკის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის ხელმძღვანელი, საქართველო

ლიზი ძაგნიძე – ფილოლოგიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, საქართველო

გიორგი ჭლარკავა – დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, საქართველო

EDITORIAL BOARD

Jaba Samushia – Rector of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Darejan Tvaltvadze – The Institute of the Georgian Language, Faculty of Humanities, TSU, Georgia

Stephen Jones – Director of the Davis Center at Harvard University, Program on Georgian Studies, USA

Manana Tandashvili – Institute for Empirical Linguistics, Goethe University, Frankfurt am Main, Germany

Nana Gaprindashvili – Project Supervisor, Dean of the Faculty of Humanities, TSU, Georgia

Giorgi Alibegashvili – Head of the State Language Department, Georgia

Nana Machavariani – Director of Arnold Chikobava Institute of Linguistics, Faculty of Humanities, TSU, Georgia

Ekaterine Navrozashvili – Head of the Scientific research and development Office of the Faculty of Humanities, TSU, Georgia

Ramaz Kurdadze – Head of the Institute of the Georgian Language, Faculty of Humanities, TSU, Georgia

Maia Lomia – The Institute of the Georgian Language, Faculty of Humanities, TSU, Georgia

Ketevan Margiani – The Institute of the Georgian Language, Faculty of Humanities, Georgia

Ioana Chitoran – Université Paris Cité, French Republic

Yasuhiro Kojima – Lecturer, Tokyo University of Foreign Studies, Japan

Manana Topadze-Gäumann – Faculty of Philosophy and History, Institute of Linguistics, Bern University, Germany

Jesse Wichers Schreur – Leiden University, the Netherlands

Kate Bellamy – Leiden University, the Netherlands

Tea Kamushadze – PhD, Faculty of Humanities, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Natia Putkaradze – PhD in Philology, The Head of the Organizational Committee, Senior Research Fellow at the Institute Techinform, Georgia

Nino Kvirikashvili – PhD Student, Faculty of Humanities, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Elene Lursmanashvili – PhD Student, Faculty of Humanities, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Giorgi Kitoshvili – PhD Student, The head of the Kartvelian Onomastics Scientific-Research Center, Faculty of Humanities, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Lizi Dzagnidze – PhD, Faculty of Humanities, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Giorgi Jgharkava – PhD, Faculty of Humanities, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

სარჩევნო

თინათინ თურქია	10
ანა მამუკაშვილი	14
თინათინ მილორავა	18
გიორგი მულიანი	22
მარიამ ორკოდაშვილი	29
თამარ ქაროსანიძე-ჭირსარი	32
გიორგი ჭიბოშვილი	36
ნანა შოშიაშვილი	42
მარიამ ჩხეიძე	47
ილია ცეცხლაძე	53
ეკა ხანიშვილი	59
მარიამ ხუბუნაია	64
გიორგი ჯღარკავა	69

Contents

Tinatin Turkia	10
Ana Mamukashvili	14
Tinatin Milorava	18
Giorgi Muliani	22
Mariam Orkodashvili	29
Tamar Karosanidze Kirsac	32
Giorgi Kitoshvili	36
Nana Shoshiashvili	42
Mariam Chkheidze	47
Ilia Tsetskhladze	53
Eka Khanishvili	59
Mariam Khubunaia	64
Giorgi Jgharkava	69

წინასიტყვაობა

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში 2024 წლის 11 - 13 ოქტომბერს მეექვსედ ჩატარდა ახალგაზრდა მეცნიერთა ინტერდისციპლინური საერთაშორისო სიმპოზიუმი (ISYSH-2024). მასში აქტიურად მონაწილეობდნენ ჰუმანიტარული დარგის ახალგაზრდა დოქტორები, დოქტორანტები, მაგისტრანტები საქართველოს, ევროპის, აზიისა და ამერიკის სხვადასხვა უმაღლესი სასწავლებლიდან. სიმპოზიუმის ძირითადი მიმართულება იყო ქართველური ენათმეცნიერება, რომლის შესწავლის ცენტრი გახსნის პირველი დღიდანვე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თუმცა დღეისათვის მსოფლიოს წამყვანი უნივერსიტეტები და სამეცნიერო ცენტრები დაინტერესებულნი არიან ქართველური ენათმეცნიერების საკითხებით.

რამდენიმე წლის წინ სიმპოზიუმის ფარგლებში დაფუძნდა საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალი „TSU-TI“, რომლის პირველი ნომერი გამოიცა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით. ჟურნალში, ტრადიციულად, სიმპოზიუმზე წაკითხული მოხსენებები იბეჭდება შერჩევით, ხელახალი რეცენზირების შემდეგ. წინამდებარე მე-4 ტომისთვისაც 13 მოხსენება შეირჩა, რომელთა თემატიკა მრავალფეროვანია.

საერთაშორისო ინტერდისციპლინურ ღონისძიებაზე წარმოდგენილი კვლევის შედეგების ასახვა პერიოდულ ბეჭდურ გამოცემაში მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს ახალგაზრდებში ჰუმანიტარული დარგების პოპულარიზაციას და სთავაზობს ახალგაზრდებს სამეცნიერო წინსვლის პერსპექტივებს.

FOREWORD

The VI Interdisciplinary International Symposium of Young Scientists (ISYSH-2024) was held at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University on October 11-13 , 2024. Young doctors, doctoral students, and master's students in the humanities from various higher education institutions in Georgia, Europe, Asia, and America actively participated in it. The main focus of the symposium was Kartvelian linguistics, the center of study of which has been Ivane Javakhishvili Tbilisi State University since the first day of its opening, although today the world's leading Universities and scientific centers are interested in the issues of Kartvelian linguists.

Several years ago, within the framework of the symposium, the international scientific journal “TSU-TI” was founded, the first issue of which was published with the financial support of the Shota Rustaveli National Science Foundation. Traditionally, the journal publishes selected papers read at the symposium after re-review. Thirteen reports were selected for the present volume 4, the topics of which are diverse.

The reflection of the research results presented at the international interdisciplinary event in a periodical publication significantly contributes to the popularization of humanitarian fields among young people and offers young people prospects for scientific advancement.

ონლაინპლატფორმების გამოყენების უპირატესობები ქართული ენის სწავლებისას ADVANTAGES OF USING ONLINE PLATFORMS FOR TEACHING THE GEORGIAN LANGUAGE

თინათინ თუჩქია

კავკასიის უნივერსიტეტი

Tinatin Turkia

Caucasus University

 <https://orcid.org/0009-0004-0864-9506>

საკვანძო სიტყვები: ონლაინპლატფორმა, აქტიური სწავლება, ტექნოლოგიები

Keywords: online platform, active learning, technologies

ABSTRACT

Technological development after the COVID-19 pandemic has particularly impacted the educational space. During the pandemic, the use of technology was both necessary and inevitable, but now it is primarily necessary and desirable, as students and professionals alike feel comfortable using technological tools. Technological progress is advancing amid active globalization, especially evident in educational exchange programs. In Georgia, this has manifested in the introduction of non-Georgian-speaking, specifically English-speaking, faculties. For foreign students, the Georgian language has been included in the list of mandatory subjects, making it necessary to offer Georgian language instruction in various formats to cater to this target audience.

While many challenges arise when teaching the structural features of the Georgian language, the current focus of our research is to review online platforms that can be used in classroom lessons and to highlight their advantages and disadvantages. The relevance of this issue is shaped by several factors:

1. According to Geostat, the number of foreign students in Georgia increased by 22.5% in the past year alone. For the 2023-2024 academic year, a total of 30,701 foreign students are enrolled in Georgian higher education institutions, up from 25,069 in the previous year.
2. It is important to note that the influx of students from countries such as India, Jordan, Israel, Egypt, and Nigeria is particularly high at the moment. These are countries that do not share close cultural, territorial, or social ties with Georgia, meaning that the linguistic

and cultural readiness and motivation to learn the language are relatively low among these students. Therefore, teachers cannot rely solely on linguistic material and must also incorporate socio-cultural resources into their instruction.

3. The relevance of this work is further underscored by the fact that, according to academic schedules, students' study hours per week sometimes range from three to four hours. This necessitates refreshing the learning process during lectures to make education more effective. Since language learning is a practical process, it is essential to employ various active methods that engage and motivate students, making it easier for them to absorb new material—whether it involves memorizing vocabulary, mastering grammar nuances, or applying what they have learned in practice. In this regard, interactive games can increase motivation and make the learning process more enjoyable.

This paper will focus on two main platforms—Kahoot and Quizlet. Kahoot allows teachers to conduct interactive tests during lectures, which are visually engaging and presented in a quiz format. Quizlet enables students to create flashcards, tests, and other study resources, which are highly effective for memorizing and reviewing material. The study will explore examples from two different groups: one that incorporates technology extensively and another that uses more traditional teaching methods. Questionnaires completed by the students will also be analyzed, with a particular focus on their perceptions of technology integration in the learning process.

გლობალიზაციურ მსოფლიოში ინდივიდუალური თუ კოლექტიური მიგრაციები ნორმად იქცა. ქვეყნებისა და კულტურების ინტენსიური კონტაქტების ვითარებაში კი მიგრანტთათვის მიმღები ქვეყნის ყოფაში სწრაფი ინტეგრაცია ერთ-ერთი უმთავრესი სოციალური ამოცანაა. ამ ფონზე უცხოელებისათვის ქართული ენის სწავლების საკითხი უახლოეს წარსულთან შედარებით ბევრად უფრო მასშტაბური გახდა. ამ ეპოქას ტექნოლოგიური აღმავლობა ახასიათებს, რაც საგანმანათლებლო სფეროს განსაკუთრებულად დაეტყო; საგანმანათლებლო „მოძრაობა“, უპირველეს ყოვლისა, გაცვლით პროგრამებში იჩენს თავს. საქართველოში ეს არაქართულენოვანი, კონკრეტულად ინგლისურენოვანი, ფაკულტეტების გახსნაში გამოიხატა. უცხოელი სტუდენტებისთვის ქართული ენა, როგორც მიმღები ქვეყნის სახელმწიფო ენა, ქვეყნის კანონმდებლობისა და საერთაშორისო სტანდარტის შესაბამისად, სავალდებულო საგნების სიაშია, ამდენად, სასურველი შედეგის მისაღებად საჭირო გახდა ქართულის სწავლებაში ქართული ენის კურსის ოპტიმიზაცია და სამიზნე აუდიტორიისთვის ზედმიწევნითი მორგება..

ყოველწლიურად საქართველოს უცხო ქვეყნის უამრავი მოქალაქე სტუმრობს[1], სამსახურებრივი თუ საგანმანათლებლო მიზნით. მათი ინდივიდუალური ამოცანებიდან გამომდინარე, ქართული ენის სწავლის სხვადასხვა დონე და საჭიროება არსებობს. არსებული კურსები თუ საგანმანათლებლო დაწესებულებები ცდილობენ „საგანმანათლებლო ბაზრის“ მოთხოვნების შესაბამისად მუშაობას. სწავლების პროცესი, ზოგ შემთხვევაში ინტენსიურია, ზოგში - უფრო გახანგრძლივებული, მაგრამ ორივე შემთხვევაში სასურველი შედეგი უნდა იქნეს მიღწეული. ამისთვის კი აუცილებელია თანამედროვე, დღევანდელობაზე მორგებული მეთოდებისა და მიდგომების გამოყენება და მოსწავლის, სტუდენტის, დაინტერესებული პირის აქტიური ჩართვა სწავლის პროცესში.

თანამედროვე მიდგომა აქტიურად მიმართავს თამაშით სწავლების მეთოდს, რომელიც პროცესს სახალისოს და, გარკვეულწილად, კონკურენტულსაც ხდის (თუმცა, ცხადია, მიზანი გართობა კი არა, ინფორმაციის დამახსოვრების გაიოლებაა). ამ მიდგომით სწავლებისთვის განკუთვნილი დრო რამდენიმე ფაზად შეიძლება დაიყოს, თამაში კი გამოვიყენოთ იმ ფაზაში, რომელიც ახალი მასალის, ლექსიკური ერთეულებისა და გრამატიკული ერთეულების დამახსოვრებას, განმტკიცებას, განვლილი მასალის გადამეორებასა და პასიური მეხსიერების გააქტიურებას უკავშირდება.

თამაშით სწავლების მეთოდს ფესვი ანტიკური ხანიდან ეწყება. ჯერ კიდევ პლატონი საუბრობდა თამაშის მნიშვნელობაზე ბავშვების განათლებაში, თუმცა ამ მეთოდის ახალი, თანამედროვე, ფორმატი ბევრად უფრო გვიან ამუშავდა. ფორმალურ საგანმანათლებლო სივრცეში, თამაშით სწავლება

მე-18- მე-19 საუკუნეებში განვითარდა. ფრიდრიხ ფრიობელმა, საბავშვო ბაღის კონცეფციის შემქმნელმა, ბავშვის განვითარების პროცესში თამაშს განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა, პიაჟემ და ვიგოტსკიმ კიდევ უფრო გააღრმავეს ეს თეორია.

უცხო ენის სწავლა-სწავლების დროს ტექნოლოგიების გამოყენება განსაკუთრებულად აქტუალური გახდა მე-20 საუკუნის ბოლოსა და 21-ე საუკუნის დასაწყისში. შეიძლება რამდენიმე ეტაპის გამოყოფა:

1. ოთხმოცდაათიან წლებში ენის ლაბორატორიები და მულტიმედიური CD-ების აქტიური გამოყენება დაიწყო ენის შესწავლის პროცესში მოსასმენი სავარჯიშოებისათვის;
2. ინტერნეტის ყოველდღიურობაში შემოსვლამ, ორიათასიანი წლებიდან უამრავი ონლაინრესურსისა და აპლიკაციის შექმნა მოიტანა, მათი დახმარებით სტუდენტს დამოუკიდებლადაც შეუძლია ენის სწავლა (duolingo.com, rosettaStone.com). თუმცა, სამწუხაროდ, ამ საკმაოდ პოპულარულ აპლიკაციებს ქართული ენის შესწავლა არ აქვს და, შესაბამისად, ამ კუთხით მუშაობაა საჭირო;
3. ვირტუალური რეალობა, რომელიც 2020 წლიდან არსებობს, სტუდენტს საშუალებას აძლევს ენის სწავლება ინტერაქციულ და უნიკალურ გარემოში წარმართოს, პრაქტიკაში გამოიყენოს და გაიუმჯობესოს კომუნიკაციის უნარები.

კონკრეტული მოხსენების მიზანია უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სწავლების თანამედროვე მიდგომების გამოყენების პრაქტიკის განხილვა, მრავალფეროვანი ალტერნატიული მეთოდების თავმოყრა, შეფასება და საუკეთესო გამოცდილების გაზიარება-დანერგვა. ძირითადი ყურადღებას ვუთმობთ არსებული ონლაინპლატფორმების გაცნობას და ამ კუთხით უცხოელი პრაქტიკოსების გამოცდილების მიმოხილვას.

წინამდებარე სტატიაში განსაკუთრებულ ყურადღებას ორ მთავარ პლატფორმას - Kahoot-სა და Quizlet-ს დავუთმობთ. კაჰუტი მასწავლებელს საშუალებას აძლევს ლექციის დროს ჩაატაროს ტესტები, რომელსაც ახლავს თავისი ვიზუალიზაცია და, გარკვეულწილად, ვიქტორინის სახე აქვს, ხოლო ქვიზლეთში (quizlet.com) შესაძლებელია სტუდენტებმა თავადაც შექმნან მეხსიერების ბარათები (flashcards)[2], ტესტები და სხვა სასწავლო რესურსები, რაც მასალის დამახსოვრებისა და გამეორების თვალსაზრისით ძალიან ეფექტურია.

კვლევის ფარგლებში განხილულია ორი სხვადასხვა ჯგუფის მაგალითი. ერთი ჯგუფის მუშაობაში აქტიურადაა ჩართული ტექნოლოგიები და მეორესთან კი სწავლების ტრადიციული მეთოდებია გამოყენებული. ასევე წარმოვაჩინთ თავად სტუდენტების მიერ შევსებული იმ კითხვარების ანალიზს, სადაც ყურადღებაა გამახვილებული ტექნოლოგიების ინტეგრირების ავ-კარგზე.

ყოველ სემესტრში უნივერსიტეტის ხარისხის სამსახური ატარებს სტუდენტების კმაყოფილების

კვლევას, რაც სწავლების პროცესის გაუმჯობესებას ისახავს მიზნად. გამოკითხვის შედეგებიდან გამომდინარე, ერთ ჯგუფში, ღია კითხვის ფარგლებში, თხოვნა იყო შეეფასებინათ სახალისო აქტივობების მრავალფეროვნება, განსაკუთრებული აქცენტი გაკეთდა კაპუტზე, რასაც მანამდეც მივმართავდით, თუმცა არა განსაკუთრებული ინტენსივობით. მომდევნო სემესტრში ამ თხოვნას ხორცი შევასხით. დამხმარე ონლაინპლატფორმებს ინტენსიური სახე მივცით, პლუს ამას, აგრეთვე ერთ-ერთი სტუდენტის რეკომენდაციითაც, შევქმენით გუგლდოკის ფაილი, რომელიც ჯგუფის ყველა წევრისთვის იყო ხელმისაწვდომი (რედაქტირების უფლებით). გუგლდოკის გამოყენება საკმაოდ ეფექტური გამოდგა პრაქტიკული თვალსაზრისითაც. დღესდღეობით, როდესაც სტუდენტებს ნაკლებად აქვთ განვითარებული ისეთი ტიპის უნარები, როგორიცაა ჩანაწერების გაკეთება, კონსპექტების, ერთი საგნის ფარგლებში ერთი კონკრეტული რვეულის შექმნა, ეს ტექნიკური შესაძლებლობა ბევრი თვალსაზრისით აღმოჩნდა კარგი. უნდა აღინიშნოს, რომ ჰიბრიდული სწავლების პირობებში, როდესაც სტუდენტების ნაწილი აუდიტორიაშია, ნაწილი კი კომპიუტერის მიღმა, აუდიტორიაში განთავსებული დაფის გამოყენება არ არის ეფექტური, ენის სწავლების დროს კი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ვიზუალიზაცია, იქნება ეს ახალი ასობგერების, ახალი სიტყვებისა თუ გრამატიკული წესის ჩვენება. შესაბამისად, ვორდის დოკუმენტის გამოყენება ჩავანაცვლეთ გუგლდოკით. სტუდენტები ახალი მასალის დასწავლის დროს გუგლდოკში ლექციის დროს შეყვანილ მასალას შინ ახარისხებდნენ, აჯგუფებდნენ, ვიზუალურად ალამაზებდნენ, რაც კონკრეტულ მასალასთან სხვადასხვა ტიპის მიდგომას განაპირობებდა და დამახსოვრებაშიც ეხმარებოდა მათ.

ონლაინპლატფორმების ეფექტურობის გასაგებად სტუდენტებში ჩავატარეთ მცირე გამოკითხვა, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო 50-მდე სტუდენტმა. წარმოვადგენთ რამდენიმე კითხვის შედეგს, რაც ადასტურებს ტექნოლოგიების მიმართ დადებით დამოკიდებულებას. კითხვაზე, რამდენად ხშირად გსურთ ონლაინპლატფორმების (მაგ., Kahoot, Quizlet) გამოყენება ქართული ენის სწავლების პროცესში? გამოკითხულ სტუდენტთა 90%-მა აღნიშნა, რომ სურს ონლაინპლატფორმების გამოყენება კვირაში მინიმუმ ერთხელ მაინც. საინტერესო იყო ჩვენთვის, რამდენად იაზრებდნენ სტუდენტები თუ რა კუთხით იყო ეს პლატფორმები ეფექტური, და კითხვაზე, რამდენად ეხმარებათ კაპუტი გრამატიკული წესების უკეთ გაგებასა და დამახსოვრებაში, სტუდენტების 80%-მა აღნიშნა, რომ Kahoot-ი ძალიან ეფექტურია გრამატიკული წესების სწავლისას. ეს მიუთითებს, რომ ინტერაქციული და სახალისო ფორმატი ხელს უწყობს რთული გრამატიკული კონცეფციების ათვისებას. კითხვამ, თუ რამდენად უმაღლესს სწავლის

მოტივაციას კაპუტით მუშაობა, ცხადყო, რომ 90% მიიჩნევს, რომ ონლაინპლატფორმები მათთვის მოტივაციური სტიმულია. ეს კი ადასტურებს, რომ თამაშის ელემენტებისა და ტექნოლოგიების ინტეგრაცია სწავლების პროცესში დადებითად მოქმედებს სტუდენტების ჩართულობაზე. აუცილებლად გამოსაყოფია სტუდენტების აზრი კითხვაზე, თუ რომელ უნარს ავითარებს უკეთ ონლაინპლატფორმების გამოყენება - მოსმენას, კითხვას, წერას თუ ლაპარაკს? სტუდენტების 75%-მა დაასახელა კითხვის უნარი, ეს შედეგი ხაზს უსვამს პლატფორმის ეფექტურობას წაკითხულის გააზრებისა და სწრაფი რეაგირების უნარების განვითარებაში.

კაპუტი (Kahoot.com)[3], რომელიც გამოკითხვის თვალსაზრისით საკმაოდ ეფექტური აღმოჩნდა, გვაძლევს შესაძლებლობას ტესტები შევადგინოთ ჩვენი სურვილისა და საჭიროების მიხედვით და, ასევე, გამოვიყენოთ სხვისი შექმნილი ტესტებიც. შესაძლებელია შევქმნათ ჯგუფის საჭიროებაზე მორგებული ტესტი, დავაჯგუფოთ თემატურად.

1. ტესტები ზმნების დასამახსოვრებლად;
2. ტესტები ლექსიკის დასამახსოვრებლად (რომელიც ასევე შეიძლება იყოს შინაარსობრივად დახარისხებული);
3. ტესტები თარგმანზე სამუშაოდ;
4. კომბინირებული ტესტები (შემაჯამებელი ტესტის სახით).

აღსანიშნავია, რომ კაპუტის უფასო ვერსიას შეზღუდული ფუნქციები აქვს, ფასიანისგან განსხვავებით, თუმცა უფასოს შეუძლია - მრავალპასუხიანი კითხვის შექმნა; სწორია-არასწორიას ვარიანტის შემოთავაზება; სლაიდზე ტექსტის დატანა და შემდგომ წაკითხულის გააზრების კითხვით შემოწმება; პასუხის სირთულიდან გამომდინარე, დროის გაზრდა-შემცირება და ქულების ორმაგი ოდენობის მინიჭება.

კაპუტის საშუალებით შესაძლებელია თვალყური მივადევნოთ კონკრეტული ჯგუფის პროგრესს და ტესტი მხოლოდ საჭიროებების მიხედვით შევადგინოთ. პროგრამა თავად აჩვენებს, რომელი კითხვა გაუძნელდა ჯგუფს.

ქვიზლეთი არის ონლაინ სასწავლო პლატფორმა, რომელიც დაარსდა 2005 წელს ენდრიუ საზერლენდის მიერ, როცა ის ჯერ კიდევ მეორე კურსის სტუდენტი იყო. თავდაპირველად შეიქმნა როგორც პირადი სასწავლო ინსტრუმენტი ფრანგული ენის შესასწავლად.

მისი ძირითადი ფუნქციებია, მეხსიერების ბარათები (ფლეშ ბარათები). მომხმარებლებს შეუძლიათ შექმნან და გამოიყენონ ციფრული ბარათები. სხვადასხვა რეჟიმი აქვს მასალის დასასწავლად (წერა, ტესტი, შეთავსება და ა.შ.).

1. თამაშები: სასწავლო თამაშები მასალის გასამეორებლად.
2. აუდიო ფუნქცია: ტექსტის წარმოთქმა სხვადასხვა ენაზე.

3. მობილური აპლიკაცია: სწავლა მობილურ მოწყობილობებზე.

ორივე პლატფორმა საკმაოდ ეფექტურია ენის სწავლების თვალსაზრისით, უბრალოდ, მათ შორის გარკვეული განსხვავებები არსებობს. დავასახელებთ რამდენიმე მათგანს: ქვიზლეთი ფოკუსირებულია ინდივიდუალურ მეცადინეობაზე, ხოლო კაჰუტი - ჯგუფურ აქტივობებზე. ქვიზლეთი იყენებს მეხსიერების ბარათებს, კაჰუტი კი - გამოკითხვის ფორმატს. ქვიზლეთი ხშირად გამოიყენება დამოუკიდებელი სწავლისთვის, კაჰუტი კი უფრო ხშირად კლასში ან ონლაინ სესიებში. კაჰუტი უფრო ინტერაქციულია და რეალურ დროში მიმდინარეობს, ქვიზლეთი კი უფრო მოქნილია დროში.

რა თქმა უნდა, ამ ონლაინპლატფორმებს ახლავს გარკვეული სირთულეები. ეს შეიძლება იყოს ტექნიკური გაუმართაობა (თუმცა ეს საკითხი ძირითადად მოგვარებულია საუნივერსიტეტო სივრცეებში), თუმცა არის ინტერნეტის ხარვეზის, ან გაჯეტების არქონის ალბათობაც. აგრეთვე, აუცილებელია ბალანსის დაცვა გართობასა და სწავლას შორის, ხანდახან, უფრო, საწყის ეტაპზე, თუ ჯგუფისთვის ახალია კონკრეტული პლატფორმები, თამაში უფრო მნიშვნელოვანია და შემთხვევითობის პრინციპით სწორი პასუხის მონიშვნა მეტად ხდება, ვიდრე სწორი ფორმისა თუ მნიშვნელობის რეალურად დამახსოვრება.

თუმცა კვლევამ აჩვენა, რომ საგანმანათლებლო თამაშები, როგორიცაა Kahoot-ი, შეიძლება ეფექტურად გამოიყენებოდეს უცხო ენის სწავლებისას. ეს თამაშები არა მხოლოდ ახალისებს გაკვეთილებს, არამედ ხელს უწყობს სტუდენტებს შორის თანამშრომლობასაც.

მსგავსი ტიპის თამაშები არა მხოლოდ გარე მოტივაციას ასტიმულირებს, არამედ Kahoot-ის მსგავსი თამაშები გრძელვადიან პერსპექტივაში ხელს უწყობს შინაგანი მოტივაციის განვითარებას და ცვლის სტუდენტების დამოკიდებულებას უცხო ენის შესწავლის მიმართ.

უნდა აღინიშნოს, რომ თამაშების გამოყენებამ დადებითი შედეგი გამოიღო უცხო ენაზე კითხვის

უნარების გაუმჯობესებაში. სტუდენტები აღნიშნავენ, რომ მობილიზება, კონკურენცია, ხშირი გამოცდები კითხვის უნარის დახვეწაში ეხმარებათ. ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ მასწავლებლებმა კარგად გააცნობიერონ მსგავსი პლატფორმების სარგებელი განათლებაში, რათა შეძლონ წინასწარ დაგეგმონ მათი გამოყენება. შესაძლოა ზოგი პედაგოგისთვის არ იყოს ცნობილი მსგავსი საშუალებების არსებობა და სასურველია მათი გადამზადება, რათა გაეცნონ ვებტექნოლოგიებს და გააანალიზონ, როდის და როგორ შეიძლება მათი ეფექტურად გამოყენება. რა თქმა უნდა, აღსანიშნავია, რომ ახალი ტექნოლოგიები არ ცვლის სწავლების არსებულ მეთოდებს, არამედ ავსებს მათ. თამაშები უნდა განიხილებოდეს, როგორც სტუდენტების მოტივაციის საწყისი წერტილი და არა ლექციის ერთადერთი მიზანი.

[1] საქსტატის ცნობით, მხოლოდ ამ ბოლო წელს უცხოელი სტუდენტების რაოდენობა საქართველოში 22,5%-ით გაიზარდა. კონკრეტულად, 2023-2024 სასწავლო წლისთვის საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში სულ 30 701 უცხოელი სწავლობს, წინა სასწავლო წელს კი მათი რაოდენობა იყო - 25 069.

[2] მეხსიერების ბარათი (ფლექს ბარათი) არის სასწავლო ინსტრუმენტი, რომელიც გამოიყენება ინფორმაციის დასამახსოვრებლად და ეს არის ორმხრივი ბარათი, სადაც ერთ მხარეს წერია კითხვა ან ტერმინი, ხოლო მეორე მხარეს - პასუხი ან განმარტება. მოსწავლე კითხულობს ერთ მხარეს და ცდილობს გაიხსენოს მეორე მხარის შინაარსი. შემდეგ ამოწმებს თავის პასუხს ბარათის მეორე მხარეს.

[3] კაჰუტი 2012 წელს დაარსდა ნორვეგიის მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების უნივერსიტეტში, 2014 წლიდან საჯარო მოხმარებაში ჩაეშვა. ბოლო 12 თვის განმავლობაში 24,6 მილიონი აქტიური ანგარიში ფიქსირდება. მისი გამოყენება შესაძლებელია სკოლაშიც და უმაღლეს სასწავლებელში. ეფექტურია ენის სწავლებისას და აგრეთვე ნებისმიერი თეორიული ცოდნის შესამოწმებლად.

ლიტერატურა

Kaur, P., & Nadarajan, R. (2020). Language learning and teaching using Kahoot! International Journal of Modern Education, 2(1), 19-28. <https://doi.org/10.35631/IJMOE.25003>

Korkmaz, S., & Öz, H. (2021). Using Kahoot to improve reading comprehension of English as a foreign language learners. International Online Journal of Education and Teaching, 8(2), 1138-1150.

ზრდილობა-თავაზის ქართული ლექსიკის სწავლების რამდენიმე ასპექტი

(მოზოლოგიის ლექსიკური ფორმულები)

POLITENESS – SEVERAL ASPECTS OF TEACHING GEORGIAN LEXICON

(LEXICAL FORMULAS FOR APOLOGIES)

ანა მამუკაშვილი

ნმ.ანდრია პირველწოდებულის სახელობის
ქართული უნივერსიტეტი

Ana Mamukashvili

St. Andrew The First-called Georgian University (SANGU)

 <https://orcid.org/0009-0000-4643-2173>**საკვანძო სიტყვები:** ქართული, ჰოგოც უცხო ენა, ქუე, თავაზიანი ლექსიკა, მოზოლოგიის ლექსიკა**Keywords:** Georgian as a foreign language, GFL, polite vocabulary, excuse formulas

ABSTRACT

The aim of this paper is to explore the semantic nuances of polite forms in the Georgian language within the context of teaching Georgian as a foreign language. Scientific literature indicates that “in modern Georgian, expressions related to apologies, as well as the verb “forgive me” and the adverb “excuse me” are common” (Zekalashvili, 2022, p. 5). This issue is relevant because foreign speakers often struggle to understand the appropriate contexts for using polite forms due to the semantic confusion surrounding “sorry” and “excuse me”. From the perspective of integrating into Georgian society, foreign language students must consider the etiquette characteristic of various social strata in our country. For instance, it is considered unacceptable for Georgians to refer to an unknown or older person as “man” or “woman”, as these terms carry negative connotations that may be perceived differently in other linguistic cultures. In Georgian, terms like “ma’am” and “sir” are necessary when addressing a boss or stranger. When a foreign speaker hears “sorry,” they may attempt to determine which context is appropriate from four possible options: “sorry,” “if possible,” “excuse me,” and “please.” This distinction is crucial, as in teaching, these forms can sometimes share a meaning, while individually they have distinct semantics. These lexemes can be encountered in various situations, such as in transport or at a shopping center: “Excuse me,” or “Sorry, could you give me a ride?”; “Excuse me, is it ‘cash’ or card?” In such cases, they serve as polite expressions (excuse me) rather than apologies (sorry). In other contexts, these words have specific meanings: “sorry” conveys forgiveness, as in “I’m sorry, I’m late,” while “excuse me” does not imply forgiveness, as in “Excuse me, take this.” Saba’s dictionary defines “sorry” as a way to thank a person through words and actions, while “excuse me” is defined

as inappropriate for human interaction. In the Georgian language, “sorry” is described as expressing regret and seeking forgiveness for one’s inappropriate behavior or speech, while “excuse me” conveys an apology. There are instances when “sorry” and “excuse me” both imply forgiveness, but they also have independent meanings depending on the context. The intonation factor, indicated by a punctuation mark (!), is significant as it can convey a command. The phrases “if possible,” “please,” and “excuse me” should also be noted, as in certain contexts they can share meanings with “sorry” and “excuse me.” For example, “if you can/sorry/excuse me,” or “please/excuse me.” Clearly, these analytical forms serve as expressions of politeness. It should be emphasized that “if possible,” when taken alone, can imply the semantics of possibility (i.e., it can be understood as “if it is possible”). The phrase “if possible” may also appear in some texts as “please.” The question of which form to choose arises naturally: which is acceptable? Depending on the situation, when asking someone for something, one might say, “Please...” and to convey politeness, one could add a phrase like “if possible,” e.g., “I will pay by card if possible.” In this report, we will analyze “excuse me,” “sorry,” and “forgive me,” contrasting these forms while considering their historical context, orthographic norms, and intonation patterns. In conclusion, it can be stated that throughout its history, the Georgian language has developed unique words that share common meanings in specific contexts, while also possessing distinct meanings when considered separately. This complexity poses challenges for learners, and it is essential that we account for all aspects and clarify each word-form according to its context, thereby alleviating difficulties for foreign learners.

For foreign speakers of older or younger age who have come to Georgia over the years, from one or another country for a more or less long period of time, it is basically necessary to study the Georgian language. For this contingent, when teaching Georgian, a context (discourse) that is difficult to understand from a cultural point of view often appears. In this regard, the issue of using forms expressing politeness also creates a problem.

It is indicated in the scientific literature that: *“in the new Georgian, expressions related to sorry are widespread, as well as the verb “pardon” and the adverb “sorry” (said for a relatively minor mistake or unacceptable behavior). Forgive me belongs to the elevated style and is used to emphasize politeness. The word “sorry” is derived from other Lexical units as well: Apologizes ... (in the sense of polite and courteous).”* (Zekalashvili, 2022, p. 5). The issue is relevant, as foreign speakers often do not understand the area of using polite / polite forms due to the semantic confusion of the forms **“Sorry”** and **“Excuse me”**. Sometimes they think, for example, if the two words “sorry” and “excuse me” are used in the same way, they have the same meaning, why is it necessary to study both forms?! The use of the words **“please”** and **“if possible”** is also a cause of confusion. These two words are often interpreted in the same way in Georgian dialogues, as in English. **“Please”**, sometimes - Eng. **“If possible”**. It is necessary to have an exact definition of each word and discuss it in different contexts, which I think eliminates the difficulty in language teaching.

It should be noted that in terms of integration in Georgian reality, a foreigner needs to take into account the etiquette that is characteristic of different social strata in our country. It is unacceptable for Georgian society to use such addresses for an unknown and older person - “man”, “woman”, for example: “Take me, man”; “Take it, man”; “Take it, woman”; “Call me, man”; “Call me, woman” ... in dialogue, these two forms have a negative connotation, they are offensive word-forms to some extent, which is not the case in Russian and English.

What is polite speech? As Sh. Apridonidze notes: *“First of all, this means respect for the other person, as the addressee of the appeal. For this reason, let’s remember the so-called Addressing with “you” as one of the visible expressions of polite speech.”* With polite language units, we can establish communication with another, stranger/stranger or older person, and with these word-forms we show respect for him, for example: “You, Ms. Nino, do you understand?”; “No, Mr. Giorgi, this is a new book”... (and not: “You, woman Nino, do you understand?”; “No, man, Giorgi, this is a new book”...)

In the Georgian language, there are such polite, polite forms, without using which, in fact, it is unacceptable to call and address an older and unknown person, these forms are: **“Ms.”**, **“Mr.”**.

In Georgia, a foreign-speaking person can easily understand the word “sorry” and know why they say it to

him, but he should understand why the words: **“Excuse me”**, **“if possible”**, **“sorry”**, **“forgive me”** (“please/ forgive me”), **“please”**. The named lexemes can be heard in different situations, for example, on the street, while traveling by transport or shopping in a shopping mall: “Excuse me, give me a ride” / “Sorry, give me a ride”; “Excuse me, what time is it?” / “Sorry, what time is it?”; “Excuse me, is this your car?” / “Sorry, is this your car?”; “Excuse me, you dropped it” / “Sorry, you dropped it”; “Excuse me, drive me, I’m getting off” / “Sorry, drive me, I’m getting off”; “Excuse me, leave the card” / “Sorry, leave the card”; “Excuse me, do you pay with cash or with a card?” / “Sorry, do you pay with cash or with a card?” “Excuse me” and not as an expression of forgiveness Eng. **“Sorry”**.

In other sentences and contexts, each of these words has its own, independent meaning: **“Sorry”** expresses a request for forgiveness, for example, in the following sentences: “I’m sorry, I’m 10 minutes late”; “Sorry, I couldn’t call you yesterday”; “Sorry, I can’t talk now”; “I’m sorry for my words like that”; “Sorry for being careless”; “Sorry, I misrepresented this to you”; “Sorry, it was a mistake, I hope you understand me”; “Sorry, I got the number wrong”; “Sorry, I wrote by mistake, I will correct it”; “I’m sorry, but I have to go, I’m in a hurry...”

The word **“Excuse me”** here does not express the meaning of forgiveness at all: “Excuse me, take it (coffee)”; “Excuse me, come on”; “Excuse me, do you understand?”; “Excuse me, get ready”; “Excuse me, answer me”; “Excuse me, I don’t understand”; “Excuse me, repeat again”; “Excuse me, where are you?”; “Excuse me, whose book is this?”; “Excuse me, who are you?” “Excuse me, do I know you?”; “Excuse me, you’ve been taken elsewhere” ... it indicates politeness, is used in a specific environment to avoid embarrassment, as in Eng. **“Excuse me”**.

The definitions of the mentioned polite and polite words are interesting: **In Sul Khan-Saba’s dictionary**, the word sorry is interpreted as follows: *“Sorry (courtesy.) This is for a man to be thanked by words and deeds.... Sorry - the act of saying sorry”* [<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=4068>]; *“Unfortunately unforgivable – unworthy of a man... deplorable – correct behavior”* [<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=43646>].

In the **“Dictionary of the Georgian Language”** the word sorry is presented as follows: “sorry - expressing regret, asking for forgiveness for one’s inappropriate behavior or speech.” Examples are given for more visibility: “Sorry to bother you at such an untimely time. I’m sorry to interrupt you Goodbye, goodbye, sorry and thank you very much for the respect!” (A. Bel.) ... “Mamamze apologized to hear Melchizedek and left the hall” (K. Gams.). “I’m sorry I’m with you, mother, I’m sorry!” (Sh. Aragv.). “If I said a rude word, I apologize.” (D. Kld.). “I’m sorry, I apologize!” (L. Kyach.)” [<https://www.ice.ge/liv/liv/ganmartebiti.php>].

In the same dictionary we read about the word **“Excuse me”**: *“The included word expresses an apology.” Examples are given: “... called me: **“Excuse me, my master, please forgive us for our ignorant act!”** (Akaki). **“Excuse me, neighbor, for bothering you!”** (T. Razikashvili.) **“If I’m not Excuse me, if I’m not sorry, if you’re not sorry! If possible, if you don’t consider me a crime. “If you don’t excuse me, tell me, haven’t the boys arrived?”** (Akaki). **“If I’m not Excuse me, explain to me”, I asked (Ek. Gabashvili). “Giorgi, ... if we are not Excuse me, you must first give us an oath not to expose us”** (E. Ninoshvili).” [https://www.ice.ge/liv/liv/ganmartebiti.php]*

It seems that there are cases when **“sorry”** and **“Excuse me”** are words expressing forgiveness, they both mean the same thing, but taken separately in a different context, they take an independent meaning in another sentence, and one cannot take the place of the other: for example, **“Excuse me! Fix your broken work yourself!”** In this sentence, the word **“Excuse me”** uttered by the first person is a kind of indication, a hint, not an expression of a request for forgiveness, an apology to the second person. It is significant here the intonation factor expressed by a punctuation mark (!), which expresses a command.

You might think, in this sentence, the word **“Excuse me”** cannot be replaced with the word **“Sorry”**?! And let it be: **“Sorry, fix your broken work yourself!”**. No, it cannot, because we are not considering them in the same sense here, sorry cannot take its place in this sentence due to its meaning, since it implies forgiveness as an independent entity.

Regarding words that express politeness, such as ‘If possible,’ ‘Please,’ and ‘Sorry,’ it should be noted that in some contexts, they convey similar meanings to ‘I’m sorry’ or ‘Excuse me.’ For example, ‘If you can, take me,’ ‘Sorry, drive me,’ ‘Please drive me,’ or even ‘Excuse me (sorry), drive me.’ In these cases, these words serve as forms of politeness. It is also important to note that when used separately, the phrase ‘if it is possible’ can take on the meaning of ‘if possible,’ which can be understood in English as ‘If possible.’ In some texts, ‘If possible’ is even used in a similar way to the English ‘Please.’ Which form is more appropriate in different contexts? If in a certain situation, in the Georgian reality, we ask someone to perform this or that action or something, naturally we will say the word **“please”**, for example: **“Please bring me a glass of water”; “Please / please call me”; “Please / please turn down some music”; “Please help me”; “Please give me an outline”, “Please give me a pen”; “Please / please and tell me”; “Please give me this book”; “Please/please let’s go together”** ... (in these sentences the word **“please/please”** will be used as English **“Please”**). However, when we do not ask for something from the other person and simply want to express politeness, we use the phrase ‘if possible.’ For example: ‘If possible, I will pay by card’; ‘If possible, answer me’; ‘If possible, I will take it’; ‘If possible, I will call’; ‘If possible,

let’s call now’; ‘If possible, order’; ‘If possible, speak quietly’; ‘If possible, repeat, I don’t understand’; ‘If possible, explain’; ‘If possible, I will open the door’; ‘If possible, I will provide the information; are they here?’; ‘If possible, let them come in.’ In these cases, it’s used similarly to the English phrase ‘If possible.

How is forgiveness defined?! In the “Dictionary of the Georgian Language” we read: *“He forgives (forgave, unforgiven) for the committed crime, he does not punish for the sin, he does not ask for the crime, the sin - he forgives, forgives.” They forgave molasses, but it bitten them (proverb). If I did something unintentionally, I apologize to you and please forgive us! (E. Ninoshvili.). To this day, my husband has not forgiven Chiladze.). Sir, if a small piece of bread fell on us, me for such a choice (T. we would kiss it with begging, to forgive our carelessness (R. Inanishvili.). Excuse me! Expressing regret, asking for forgiveness for inappropriate behavior or speech is the same as sorry!”* [https://www.ice.ge/liv/liv/ganmartebiti.php].

It appears that the words ‘forgiveness’ and ‘sorry’ share a similar meaning: both express a plea for forgiveness. These forms can even be used together in one sentence, for example: **“I’m sorry, I’m late, please forgive me.”**

As for the word taken separately - **Please**, asks, it means begging, for example: **“Please, let’s go to the concert, it will be very good!” / “I beg you, let’s go to the concert, it will be very good!”; “Please give me my book”/ “I beg you, give me my book”; “Please, don’t leave me alone”/ “I beg you, don’t leave me alone”; “Please, call him.”/ “I beg you, call him”; “Please tell him this story”/ “I beg you, tell him this story”...**

In Sulkhan-Saba’s dictionary we have **“Please”** as: *„I am asking - a request to be given... a request to be given. Here it is interpreted as a please for giving, for something to be given.”* [http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=16805]

“In the definition dictionary of the Georgian language” it is explained as follows: *“asks (asked, asked) addresses, tells (tells) to give something”* [https://www.ice.ge/liv/liv/ganmartebiti.php].

In the Georgian language, there are also cases when **“please”, “if possible”** have one meaning, for example: **“Please, leave me alone!”**, **“If possible, leave me alone!”**, **“Please don’t talk to him!”**, **“If possible, don’t talk to him!”**, **“Please tell him to leave!”**, **“If possible, tell him to leave!”**, **“Please call him to come in!”**, **“If possible, call him to come in!”**; **“Please come soon”/ “If possible, come soon”...**

In the texts, the words - **“very”, “big”**, and the interjection **“very big”** are often found before polite words, for example: **“I’m sorry” / “I’m very sorry”; “Please/please”**... by adding them these words do not change their meaning. The speaker thereby expresses his attitude, concern for a specific behavior/incident... It is noted in the scientific literature: **“Indirect means of apology are used when**

expressing concern for what has been done (I'm sorry, I'm sincerely sorry, I'm very sad, I'm very sorry) and thus emphasize that it's not intentional They acted like this, it happened to them accidentally, unintentionally, and they are trying to correct the situation with these phrases."

In addition to teaching the semantic nuances, we must also pay attention to orthographic norms and punctuation (e.g., 'Sorry': 'I'm sorry I'm late,' 'I'm sorry, we can't go,' 'I'm sorry, I didn't hear you'; **'Excuse me':** 'Excuse me, let me have the coffee,' 'Excuse me, let me go,' 'Excuse me, we're leaving'; **'If possible':** 'If possible, we'll get a new one,' 'If possible, I'll call,' 'If possible, call...'). **More-**

over, intonation plays a crucial role ('I'm sorry?', 'I'm sorry?!', 'I'm sorry!', 'Excuse me?', 'Excuse me?!', 'Excuse me!...')

Thus, it can be said that the Georgian language has developed and preserved unique word forms throughout its long history, which hold the same meaning in different contexts and also carry a distinct meaning when used separately. This is a natural phenomenon in the Georgian language, and in teaching, we should address the existing polite forms both independently and within various contexts. This approach will clarify the meaning of each word and help a foreigner better understand the nuances of Georgian communication culture.

References

- Apridonidze, Sh. (2013). kartuli- čveni ena. [Georgian - Our Language]. Tbilisi: Bakur Sulakauri Publishing.
- Vashakidze, I., Putkaradze, T. (2019). kartuli enis praktikuli kursu. [The Practical Course of the Georgian Language]. Georgian University Publishing. ISBN: 978-9941-9650-6-7
- Zekalashvili, R. (2022). bodišis gamomhatveli gamotkmebi kartulši. [Apology Expressions in the Georgian Language].
- Navrozashvili, E., Putkaradze, N., Ghvineria, E. (2018). Mšenebloba - kartuli enis sahelmjgvanelo. [Construction - A textbook of Georgian Language]. Publishing House „New and Grand“. ISBN 978-9941-8-0875-3.
- Putkaradze, T. (2016). Kartuli enis scavleba sakartvelos sahelmcipos amžamindel sazgvrebs miğma mčhovrebi kartvebisatvis (uañloesi amocanebi). "čeličdeuli". [Teaching Georgian Language to Georgians Living Abroad (The Upcoming Tasks). Yearbook]. Annual Journal of Kutaisi Public Library. 8. 191-215. <https://yearbook.openjournals.ge/index.php/kly/article/view/9-11>
- Putkaradze, T., Baramidze, S., Todua, A., Vakhania, Ts., Skhirtladze, N., Putkaradze, N., Jajanashvili, Kh. (2020). Kartuli enis scavlebis koncepcia školamdeli asağis bavñvebisatvis. [Conception of Teaching of Georgian Language for the Pre-School Children]. (Publisher: Foundation "Atinati").
- Kurdadze, R. (2019). Kartuli enis praktikuli kursu uchoel-tatvis. [Georgian language practical course for foreigners. Publishing House „University Publishing House“. ISBN 978-9941-13-810-2
- Sharashenidze, N. (2011). Midamo, siñuaciebi da gramatika komuniķaciistvis. [Area, Situations and grammar for communication. Publishing House „Saimedo“. ISBN 978-9941-0-2667-6.

შესაბამისი სუბიექტური პირის მრავლობითობის გამოსატყვევებელი პარტული ენის ტაოან დიალექტში

EXPRESSION OF THE PLURAL FORM OF THE THIRD SUBJECTIVE PERSONAL MARKER IN THE TAOAN DIALECT OF THE GEORGIAN LANGUAGE

თინათინ მილორავა აკაკი წერეთლის უნივერსიტეტთან არსებული პროფესორ
ტარიელ ფუტკარაძის სახელობის ქართველოლოგიის
სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი საქართველო

Tinatini Milorava Professor Tariel Putkaradze Scientific Research Center of
Kartvelology at Akaki Tsereteli State University Georgia

 <https://orcid.org/0009-0008-3034-525X>

საკვანძო სიტყვები: სუბიექტური პირი, მრავლობითი, ტაოან დიალექტი

Keywords: subjective personal marker, plural, Taoan dialect

ABSTRACT

In the Georgian literary language and dialects, the plurality of I-II subjective persons is generally marked similarly (with the -t morpheme). From the point of view of the expression of the third person plural, more or less difference is confirmed, on the one hand, in the ancient and modern literary language, and on the other hand, in the dialects of the Georgian language. An interesting situation is shown by the Taoian dialect, which preserves archaisms along with new linguistic facts.

Our **research aims** to analyze the occurrence of third-person plural suffixes in the Taoian dialect of the Georgian language, to highlight archaic and dialectal facts. The research is based on new material recorded by us in Tao villages and Taoian texts preserved in Professor Tariel Futkaradze Scientific-Research Center of Kartvelology of Akaki Tsereteli State University recorded in 2006-2024. We have also processed the published samples of Taoian speech (Putkaradze, 1993; Paghava, at al., 2020).

The issue is **relevant** since it concerns the dialect that remains outside the borders of the state of Georgia, which has been developing in a foreign, Turkish language environment for four centuries. Thus, it is interesting to what extent the Taoian dialect has preserved the structural features of the Georgian verb.

Scientific novelty: based on the analysis of Taoian dialectal texts, a complete picture of the distribution of the signs of the third subjective person plural according to individual verb paradigms is presented; The situation in Taoian is comparable to the subsystems of the Georgian language.

In research, we use **methods** of fieldwork (recording of material), description, comparison, and analysis.

In the study dialect, the suffixes **-en, -an, -es, -n** are used to express the plural of the third person.

The suffix **-en** will be attached to the forms of the **present** and **future** tense: asheneb-en, cham-en, urev-en, meitaneb-en, isakmeben, atseven, gomovl-en... -av, -am -stem marker vowel a is usually reduced: -av +en > v+en; -am+en > m+en: tibv-en, iburv-en, tesv-en, ikidv-en, sheinaxhven...itsm-en, ikm-en, uzmen. Rarely the stem marking f consonant is also lost: kl-en, tib-en...

The suffix **-an** is present with both transitive and intransitive verbs in the forms of **present** and **future** tense and the **Perfect**: umziri-an, ijebi-an (<irjebi-an), etkhoeb-an ('tkhovdebian'), gaskhni-an, shekhri-an, iarebi-an, midi-an, dzian ('zian'), ekhvaratebi-an ('elaparakebian'), dajdebi-an, undan-an / undav-an, miakv-an, mikhav-an, ukvaran...uchami-an ('uchamiat'), gumukri-an ('gamoukriat'), gumutsli-an ('gamoutsliat'), tzomosul-an...

-es formant, like archaic Georgian, appears in **Imperfect** and **Aorist indicative** forms with all types of verbs: **Imperfect**: tserd-es ('tserdnen'), ashenebd-es ('ashenebdnen'), tesvid-es ('tesavdnen'), rtskvid-es ('rtskavdnen'), itsmid-es ('itsvamdnen'), smid-es ('svamdnen')... kond-es ('hkondat'), kavd-es ('hkavdat')...Verbs with -av, -am suffixes are also found here in form of -v, -m. **Aorist indicative**: tser-es, tib-es, deibur-es... chevn-es ('chavidnen'), ikvn-es ('ikvnen')... **-es** is also noticed in **Pluperfect**: eetsi-es ('aetsiat'), meetib-es ('moetibat')...

With the suffix **-n**, the forms of subjunctive are usually formed: [unda] ikitkho-n, imushao-n, meigo-n, kna-n, gabevrne-n...

It can be said that in the Taoian dialect, despite the strong influence of Turkish, the structure of the Georgian verb still maintains its stability, which is confirmed by the morphemes of the third person plural.

ტაოურ დიალექტში III სუბიექტური პირის მრავლობითობა აღინიშნება -ენ, -ან, -ეს, -ნ სუფიქსებით. მათი დისტრიბუცია მეტ-ნაკლებად განსხვავდება თანამედროვე სალიტერატურო ენისაგან, მაგრამ მსგავსებას ავლენს ძველ ქართულთან და ქართული ენის კილოებთან. განვიხილოთ თითოეული მორფემის გამოყენების შემთხვევები ტაოური დიალექტური მასალის მიხედვით.

1. -ენ სუფიქსი ტაოურში, როგორც წესი, დაერთვის ანმყო-მყოფადის ფორმებს, (როგორც გარდამავალს, ისე გარდაუვალს).

ანმყოში გარკვეული თავისებურებები ახასიათებს -ავ და -ამ სუფიქსიან ზმნებს. კერძოდ, მრავლობითი რიცხვის მესამე პირში ჩვეულებრივ თემისნიშნისეული ა ხმოვანი რედუცირებულია: **-ავ+ -ენ > -ვ-ენ; -ამ+ -ენ > -მ-ენ.**

-ავ > -ვ: ართვენ, დაართვენ კედსა (ძაფსა); აქაც არ იბურვენ; იმ ხევნარ ლენვენ ემეთ, დათვი ქი გავა; ყანა იყო და აღარ თესვენ; მაალესი ჭალა, ბოსტანი, ყანა, თესვენ; ღონჯას თესვენ და სამყურასაც თესვენ; ჭალები თიბვენ (ექსპედ. მასალა).

ჭალები ერთი-ორჯერ თიბვენ; არ იბურვენ, ზოგინიც არ იბურვენ, ჩვენ ვიბურავთ; ღონჯას თესვენ და სამყურსაც თესვენ; ყანეები არი, იქ ქომოღში თესვენ; ღენჭებ იკითხვენ; ქართულებ როგორ უკითხვენ (ფალავა და სხვ., 2005, გვ. 165).

-ამ > -მ: იმაზე ბითთაო აქ ამათ იცმენ; ასე ემეს იცმენ, ზედან იმა იცმენ, კალოშ; ყანაშიც იცმენ, აქსაც იცმენ, ფაქა ჩუცმელი არა; ახლა ბეჭდებ აცმენ ჩარშეფში; ჩაი იჯებიან, სმენ; დილაზე შესმენ, მასუკან ემიქმენ; (ექსპედ. მასალა).

გარკვეულ შემთხვევებში მთლიანად რედუცირებულია -ავ სუფიქსი:

ასე ბალახ თიბენ ზამთრისთვინ; ჭალები თიბენ; ორიხელი თიბენ; მეორეთ თიბენ; კაცები თირფით თიბენ; მარტო ქართოლ თესენ; თიბენ, ა ერთ თვეში გათავდება (ექსპედ. მასალა); მოდიან დათვები, არ კლენ და იმისთინ იზდება (ფალავა და სხვ., 2005, გვ. 152);

დასტურდება თემის ნიშანთა მონაცვლეობა: **-ი > -ავ.** ამ ტიპის ზმნათა მრავლობითობის გამოხატვა ზემოთ განხილულ წესს ემორჩილება: პურ ჭრავენ (ექსპედ. მასალა).

აღსანიშნავია, რომ ტაოურში, სხვა დიალექტების მსგავსად, უთემისნიშნო ზმნები დაირთავენ თემის ნიშნებს:

ჯერავენ, არ ჯერავენ, ჰამა დუნახიან ქი... არ ჯერავენ ქი (ელიასხევი) (ფალავა და სხვ., 2020, გვ. 741);

ხშირად ხმოვნით დაწყებული სუფიქსის, მათ შორის -ენ ფორმანტის, დართვა იწვევს თემისნიშნისეული ხმოვნის რედუცირებას: ხევნარ ტეხვენ, ღორებ მოდიან, თხრიან; მერე ხევნარი ბოჟნა ტეხვენ; ისენიცა წერვენ; ყურებზე ქი დაწერილფთა დასწერვენ (ექსპედ. მასალა).

საინტერესო სურათს ქმნის -ობ თემისნიშნისი ზმნა “ცხოვრობს”, რომელიც ანმყოში -ულ სუფიქსით რთულდება: თა არ არი, უბანია, ცხოვრულობენ,

ოჯლები არი; ახლა ათი ხანე ანჯახ ცხოვრულობენ აქა. შდრ. მყოფადის ფორმა: ახლაც აბლი ქი იცხოვრებენ. ზოგადად “ცხოვრების” მნიშვნელობით აქ გვხვდება **“ცოცხლობენ”** ფორმა.

-ენ სუფიქსით არის გაფორმებული უთემისნიშნო ზმნები:

ჭამენ და, ღორი ჭამენ; მარილ მუყრი, **შეშჭამენ**, ჩუასხამთ; ქსოვენ (ექსპედ. მასალა).

უთემისნიშნო ზმნებში არაიშვიათად **-ენ** სუფიქსის დართვა იწვევს ფუძისეული ვ თანხმოვნის დაკარგვას:

თოკით დუაბი ჭალაში, ძოენ; დაბმული ძოენ და ძოენ (ექსპედ. მასალა).

დასტურდება შემთხვევები, როდესაც ერთი მთქმელი იყენებს ზმნის როგორც ჩვეულებრივ ფორმას, ასევე, ფონეტიკურად სახეცვლილ ვარიანტს:

თოკი იქნება, თოკით ართუხ მოქსოვენ, არ ქსოენ (ექსპედ. მასალა).

-ენ სუფიქსი ჩვეულებრივ გვხვდება კაუზატიურ ფორმებშიც, მაგალითად:

მეორეთ თიბენ ამასა, ამათ კიდო ფურებ აჭმევენ; კიდო ოშია, იმა ფურებ მააძოებენ ართუხ თვლისკე, თვლისკე ფურებ მააძოებენ (ექსპედ. მასალა).

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ერთგან გამოქვეყნებულ ტექსტებში **-ენ** სუფიქსი დასტურდება უწყვეტლის ფორმებთანაც: აგრები დაილა ქონდენ (ფალავა და სხვ., 2020, გვ. 733); ჩვენს მასალებში აქვს ზმნა, არქაული ქართულის მსგავსად, **-ეს** ფორმანტით იწარმოება:

შდრ. **-ენ** სუფიქსი უწყვეტელში იმერხეულისთვის არის დამახასიათებელი. იმერხეულში „სუბიექტის მრავლობითი რიცხვის მესამე პირის გამოსახატავად ძირითადია -ენ/-ნენ სუფიქსები... იშვიათია არქაული **-ეს** სუფიქსი“ (დადიანი და სხვ., 2018, გვ.176), ხოლო ტაოურში „სუბიექტის მესამე პირის მრავლობითობა უწყვეტელსა და წყვეტილში -ეს სუფიქსით გადმოიცემა“ (გვ.183).

2. -ან სუფიქსი, შეიძლება ითქვას, ყველაზე ხშირად იხმარება. იგი გვხვდება ანმყო-მყოფადისა და **I თუხმეობითის** ფორმებთან: როგორც გარდამავალ (-ი სუფიქსიანი ზმნებთან), ისე გარდაუვალ ზმნებთან (ერთპირიანი ვნებითის ფორმებთან, ზოგ სტატიკურ ზმნასთან):

ანმყო-მყოფადი:

ერთმანეთ არ უმზირიან სულა; ყაბულ არ იჯებიან, იკითხვენ და, არ იჯებიან ყაბულ ოქულეფჩი; ასე ბოინა ბურსიდან მოინეს და იარებიან; ღანე იარებიან; მეერენი მიდიან, ესენი მიდიან; ფირიანნი ქომოთვე მიდიან; ი იქენდამ ერთმანეთ ეხვარათებიან ჰერალდა; ი ჩენა უყვარან ისა (ექსპედ. მასალა).

I თუხმეობითი:

იქო უჭამიან; უჭამიან და გამძლარან და ისე წომოსულან (ექსპედ. მასალა).

ტაოურ მეტყველებაში თავისებურებას გვიჩვენებს ზოგი ტიპის გარდაუვალი ზმნა, კერძოდ, სუფიქსური ვნებითის ფორმას ენაცვლება პრეფიქსიანი

წარმოება (ყველა პირსა და რიცხვში). მაგალითად, გე-ე-თხოა = გათხოვდა:

ზენგინები ზათი ზენგინი იქნებიან, ადგილ არ გე-ეთხოებიან, ფახრიცა ონაგორა (ღარიბიც შესაბამისად); აქ ბევრი გეეთხოვებიან, ი იქრობაშია (ექსპედ. მასალა); ახლა ისე ადრე აღარ ეთხოვიან, გვიან ეთხოვიან (ფალავა და სხვ., 2020, გვ. 1002).

საინტერესოა აქვს, ჰყავს, უნდა ზმნათა წარმოება. ტაოურში ისინი გარკვეულ განსხვავებას გვიჩვენებს. კერძოდ:

აქვს მრავლობითი -ან სუფიქსს დაირთავს -თ ბოლოსართის ნაცვლად: აქვ-ან:

საქმე იქ აქ **ან** კაცეფთა; ტყევნარ სახლები არ აქვან (ექსპედ. მასალა).

მუშაობენ, იქ საქმეები აქვან და ვერ დამდგარან ბევრზე; იქ საქმეები აქვან, მუშაობენ; სახლები აქვან ზიან (ფალავა და სხვ., 2020, გვ. 731).

შ. ფუტკარაძე აქვან ფორმის პარალელურად ადასტურებს აქვანან ფორმას: საქმე აქვანან; სოფელი ზომოთკე აქვან (ფუტკარაძე, 2016, გვ. 296).

ჰყავს ზმნა მრ. რიცხვში წარმოდგენილია ორმაგი დაბოლოებით: ან-ან / ავ-ან.

ბითთავა აქა აქობაში ქყავან; ახლა ახორში მყავან და; მალეები ჰყავან (ექსპედ. მასალა);

ფურები გყუანან ჩუენ, ერთ თანე ფური გყყავს; შენ გყავან ხენჭები? ვინცხას ზროხები, ფურები ყავან, იქა არიან (ფალავა და სხვ., 2020, გვ. 731)

ამგვარი წარმოება დასტურდება აჭარულში, იმერხელში (ჯორბენაძე, 1989, გვ. 559, გვ. 583); ლივანურში, ტაოურში (ფუტკარაძე, 2016, გვ. 200, 201, 243. 296; დადიანი და სხვ., 2018, გვ.192).

ჰყავს ზმნის ანალოგიურად არის გაფორმებული უნდა ზმნა ანმყოს მრავლობითი რიცხვში . მაგ.:

ამა დადება უნდანან ზაფხულის; თივა ბევრ, ბევრი უნდანან; თუ გინდავან, ვიაროთ; ორთანე აღარ უნდავან მუშაობა; ზაბა, უნდავან, ო. იქ არ უნდავან, ცხელათ, ცხელათ ზაბა, ჰო, კაა ჰავა, წყლები კააა აქა; ახლა წუმსა, განუმდება, არ უნდავან იმათ, შეძვრებიან ყვერეში, სიცხეში გომოზავდებიან კარზე; რა უნდავან, ისენი ჭამენ ბოიდან; რეიგანცხა უნდავან, ისე ხვარათობენ; ბევრ ფულ უნდავან.(ექსპედ. მასალა);

უმუშავებელად ფარა მოგება უნდანან; აქ ჭიმჭველები არიან, აქ მოსლა არ უნდანან (ფალავა და სხვ., 2020, გვ. 732).

შდრ. უნდანან ფორმა დასტურდება აგრეთვე იმერხელში: ჩომას თივა უნდანან (ექსპედ. მასალა), (ფუტკარაძე, 2016, გვ. 123, 201, 243).

-ან-ან დაბოლოებიანი ფორმები სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვაგვარად არის ახსნილი:

ა. შანიძე ან-ან დაბოლოებიან ზმნებს გამოწკლისად მიიჩნევდა, სადაც ორივე -ან სუფიქსს მრავლობითის ნიშნად გამოყოფდა (შანიძე, 1920, გვ. 72).

არნ. ჩიქობავა, ვ. თოფურია პირველ -ან სუფიქსში ნ-ს გამოყოფენ და მესამე სუბიექტური პირის ნიშნად მიაჩნიათ (ჩიქობავა, 1940, გვ. 41; თოფურია, 1940; თოფურია, 1941, გვ. 191).

ბ. ჯორბენაძე: -ან ანმყოს ფუძის მანარმოებელი, არაპროდუქტიულია; დამოწმებულია რამდენიმე სტატიკური ზმნის მრავლობითი რიცხვში (ისიც მხოლოდ III პირში): დგ-ან-(ან), (ჰ)-ყვ-ან-(ან), მსგავსი წარმოების ფორმებია ქართულში: დგ-ან-ან, ჩ-ან-ან, ჰგვ-ან-ან ზმნები სადაც პირველი -ან უძველესი სუფიქსია, ხოლო მეორე -ან მრავლობითი რიცხვის ნიშანი (ჯორბენაძე, 1998, გვ. 653).

ი. და ვ. იმნაიშვილების აზრით, პირველი-ან სუფიქსი ფუძის მანარმოებელია, მეორე კი მრ. სუფიქსი: ქუან: ან ესერა ქნარი მათი მე ვარ და მე სასიტყუელად ვაქუ (იობ 30, 9 = სალაპარაკოდ ვყავარ). ჰქუანან: არა ჰქუანან ქალაქნი და ნაშენებნი, არამედ ყოველნი ტალავარნი ადგილდ-ადგილდ (ეტ. II, 51, 10); ჰქუანან მახვლნი ცეცხლისანი (იქვე, 57, 7). უფრო ხშირია ჰქონან, რომელშიც უა შერწყმულია და ო-დ არის ქცეული; მქონან ჩემ ქუეშე ერისაგანნი (მ. 8,9; ლ. 7,8 მქონან < მქუანან); ჰქონან მოსე და წინასწარმეტყუელნი (ლ. 16, 29) (იმნაიშვილი და სხვ., 1996, გვ.413-415).

3. -ეს ფორმანტი ტაოურ მეტყველებაში, არქაული ქართულის მსგავსად, გამოვლინდება უწყვეტელსა და წყვეტილში ყველა ტიპის ზმნასთან.

უწყვეტელი: ლუხუმ იქმოდეს, ახლა აღარ იჯებიან; ყაურმა იჯებოდეს; ამათ გამაარჩევდეს ასე; (ექსპედ. მასალა).

-ავ/-ამ თემისნიშნის ზმნებთან III პირში ა ხმოვანი რედუცირდება და ვიღებთ შემდეგ დაბოლოებას: **-ვ-იდ-ეს, -მ-იდ-ეს**; მაგალითად:

ლებო თესვიდეს, მარქვალ თესვიდეს; წითელი ლებო ქომო თესვიდეს; ჯარ დაკლვიდეს, დიდ ჯარ დაკლვიდეს; მატყლიდამ მოქსოვლი, იმა იცმიდეს (ექსპედ. მასალა).

შდრ. მსგავსი მაგალითები გამოქვეყნებული ტექსტებიდან: იმა თესვიდეს, ახლა მარტო ქართოლ თესვენ; ემეს, ქერ თესვიდეს, იცით ცერცვი? ძველად ბევრი ინახვიდეს; აქ ირანელები იყვნეს, უშექროს სმიდეს (ფალავა და სხვ., 2005, გვ. 152)

დასტურდება ისეთი შემთხვევები, როდესაც **-ავ/-ამ** თემის ნიშანი სრულად რედუცირებულია. მაგ.:

ტიკ დუკრიდეს; დავ უკრიდეს; ჯარებ დაჰკლიდეს, ერთიც ხორცებ რამ დაჰკლიდეს (ექსპედ. მასალა).

-ავ/-ამ სუფიქსიან ზმნათა წარმოებას მიჰყვება ისტორიულად უთემისნიშნო ზმნები, მათ სორის ფუძედრეკადი ზმნები, რომლებიც თემის ნიშნებით რთულდება: ცხვრისი მატყლი გაახმიდეს, გაჩეჩვიდეს; ერთ კვირა მეიკრეფიდეს, დაკრეფვიდეს (ექსპედ. მასალა).

ზოგი -ი სუფიქსიანი ზმნა -ავ სუფიქსითაა წარმოდგენილი: ისენი ჭრავნეს; ისინი ჭრავდეს (ექსპედ. მასალა). მოსალოდნელი იყო: ჭრ-ვ-იდ-ეს.

ტაოურში ჰქონდა, ჰყავდა ზმნები უწყვეტელში “თ” სუფიქსის ნაცვლად გამოავლენს **-ეს** ფორმანტს: ქონდ-ეს („ჰქონდათ“), ყავდ-ეს („ჰყავდათ“)... მაგ.: ქოხები ქონდეს იქა; ნიშან არ ქონდეს (ექსპედ. მასალა).

ასეთი ფორმები დასტურდება გამოქვეყნებულ

ტექსტებშიც. მაგ.: დაიღობი ქონდეს, ახლა აღარ მი-
დიან; სასმელი წყალი მიჰყავდეს და არ იქნა (ფა-
ლავა და სხვ., 2020, გვ. 734).

სხვა გარდაუვალი ზმნები:

დანვებოდეს, ე იმისთუნ სახუნდარი; მალეები ჩო-
მოიდოდეს; ორნი წევდოდეს, ორნი აქ იქნებოდეს;
იარებოდეს ისენიცა; იქ იარებოდეს ჩემი ლენჭები
(ექსპედ. მასალა).

-ეს ფორმანტი გვაქვს წყვეტილის ფორმებში.
ჩვეულებრივ გამოიყენება გარდამავალ ზმნებთან:

ერთ-ორნი დაკლეს; ისინი გააკეთეს, ის ფინთი
ალაგები ქი, ვერ გეძარ ისე, ისინი გააკეთეს; ახლა
აღარ არის, ასწიეს (ექსპედ. მასალა).

საინტერესოა ისეთი ფორმები, სადაც დ თანხმო-
ვნის მონაცვლედ წარმოდგენილია ნ. ასეთია ძირი-
თადად -ვიდ ძირის შემცველი „სიარულის“ სემანტი-
კის ზმნა, მაგ.:

მასუკანსაც მოვნეს, მექთები გათავდა; მოვნეს,
ანაებ უთხრეს; მოვნეს, ნიშანი ქნეს; იქობაში წევ-
ნეს, ლენჭფთ საკითხავა ბააზე; ზოგნიც წევნეს იქა-
ობაში; ორი თანე მოკლეს და დაბეჩნეს; მოკვნეს
(ექსპედ. მასალა).

ტაოურ მეტყველებაში **“იყო”** ზმნა მრავლობითში
დასტურდება “იყვნ-ეს” ფორმით: ქაბაჲ იყვნეს ასე

მოქსოვლი; უწინ რუსი გურჯისტან ფაქა ერთ იყვნეს
და ახლა გეიყარენით ბაშხა; ბევრი ხანე იყვნეს; იქ-
საც ოცი ხანე იყვნეს (ექსპედ. მასალა).

-ეს ფორმანტი წარმოდგენილია **II თუხმეობით-**
შიც (აქც -თ სუფიქსს ენაცვლება): იქ ჩემი თაი-ნა
დეეკლეს; იონჯა მეეთიბეს („მოეთიბათ“); სახლები
დამჩალიყო და ეეწიეს („აეწიათ“)(ექსპედ. მასალა).

4. **-ნ** სუფიქსით, როგორც წესი, პირველი და მე-
ორე კავშირებითის ფორმებია გაფორმებული. დაე-
რთვის სხვადასხვა ტიპის ზმნებს.

საილუსტრაციო მასალა: ამათ ფური-და მოწვე-
ლონ, ყანა-და მორწყან, ქართოლი-ნა დათხარონ,
ლებუო-ნა დაკრიფონ; ასე-და ილოცონ, ილოცონ;
რემებან-ნა დეიჭირონ; ნა-წევდენ (ექსპედ. მასალა).

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ტაოურ
დიალექტში, თურქული ენის ძლიერი ზეგავლენის
მიუხედავად, ქართული ზმნის სტრუქტურა, მორ-
ფოლოგიური ელემენტები დღემდე ინარჩუნებს
სიმყარეს, რასაც მესამე სუბიექტური პირის მრავ-
ლობითის მორფემებიც ადასტურებს. ერთი მხრივ,
შეინიშნება არქაული ენობრივი ფაქტების დაცვის
ტენდენცია, მეორე მხრივ, თანამედროვე სალიტე-
რატურო ენისა და დიალექტებისთვის დამახასია-
თებელი მოვლენები.

ლიტერატურა

- დადიანი, ე., ფუტკარაძე, ტ. (2018). ქართველური დი-
ალექტოლოგია, სალექციო კურსი
თოფურია, ვ. (1940). ქართველურ ენათა სიტყვანა-
რმოებიდან. II, -ედ, -ურ, რ- აფიქსებისათვის,
ენიმვის მოამბე. შრომები, ტ. III, გვ. 73-80
თოფურია, ვ. (1941). ნ და ს ფენებისათვის ქართვე-
ლურ ენებში, სმამ, ტ. 2, №1-2. შრომები, ტ. III, გვ.
137-144
იმნაიშვილი, ი., იმნაიშვილი, ვ. (1996). ზმნა ძველ ქა-
რთულში, ნაწილი I, მაინის ფანკფურტი
ჟლენტი, ს. (1936). გურული კილო, თბილისი: „მეცნიე-
რებათა აკადემიის გამოცემა“
ფალავა, მ., ცინცაძე, მ., მაკარიძე, ე., დიასამიძე, რ.,
თანდილაძე, ლ. (2005). ტაოური მეტყველების
ნიმუშები, ბათუმის უნივერსიტეტის კრებული, IV,
ბათუმი
ფალავა, მ., ცინცაძე, მ. ბარამიძე, მ. ჩოხარაძე, მ. ში-
ოშვილი, თ. ხალვაში, რ. მგელაძე, ნ. შაშიკიძე,
ზ. მგელაძე, ნ. ჩხვიშიანი, ჯ. კარალიძე, ჯ. (2020).
ტაო (მონოგრაფია), ბათუმი: „მერიდიანი“
ფალავა, მ., ცინცაძე, მ., ბარამიძე, მ., (2022). ქართული
ენის შავშური დიალექტი (გამოკვლევა, მასა-
ლები, ლექსიკონი). ბათუმი: „მერიდიანი“
ფუტკარაძე, შ. (2016). ჩვენებურების ქართული, წიგნი
მეორე, ბათუმი: „აჭარა“
შანიძე, ა. (1920). სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პი-
რისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა
ქართულ ზმნებში, თბილისი
ჩიქობავა, არნ. (2010). მესამე პირის სუბიექტის უძვე-
ლესი ნიშანი ქართველურ ენებში, შრომები, II,

- თბილისი: ენათმეცნიერების ინსტიტუტი
ჯორბენაძე, ბ., (1980). ქართული ზმნის ფორმობრივი
და ფუნქციური ანალიზის პრინციპები, თბი-
ლისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცე-
მლობა“
ჯორბენაძე, ბ., კობაიძე, მ., ბერიძე, მ., (1988). ქა-
რთული ენის მორფემებისა და მოდალური ელე-
მენტების ლექსიკონი, თბილისი: „მეცნიერება“
ჯორბენაძე, ბ. (1989) ქართული დიალექტოლოგია, I,
თბილისი: „მეცნიერება“
ჯორბენაძე, ბ. (1995) ქართული ენის მორფოლოგია,
თბილისი: „მეცნიერება“
ცენტრის მასალა: აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა
ფაკულტეტზე არსებული პროფესორ ტარიელ
ფუტკარაძის სახელობის ქართველოლოგიის სა-
მეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მასალა, რომე-
ლიც ჩაწერილია იმერხევსა და ტაოში 2007-2024
წლებში დიალექტოლოგიური ექსპედიციების
ფარგლებში
ექსპედიციის მასალა: აკაკი წერეთლის სახელ-
მწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეც-
ნიერებათა ფაკულტეტზე არსებული ტარიელ
ფუტკარაძის სახელობის ქართველოლოგიის
სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მიერ 2007-
2024 წლებში იმერხევსა და ტაოში განხორციე-
ლებული დიალექტოლოგიური ექსპედიციების
ფარგლებში სტატიის ავტორის მიერ ჩაწერილი
მასალა.

აფუსის მიკროტოპონიმები
(სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი)
AFUSI MICROTOPYNOMS
(STRUCTURAL AND SEMANTIC ANALYSIS)

გიორგი მულიანი აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Giorgi Muliani Akaki Tsereteli State University

 <https://orcid.org/0009-0004-8652-1006>

საკვანძო სიტყვები: ფერეიდანი, აფუსი, ხუისპირი, ქახთული ტოპონიმები

Keywords: Fereydan, Afusi, Ruispiri, Georgian place names

ABSTRACT

Apusi / Afusi is one of the old settlements in Fereydan. In 1996, due to the increase in the number of its population, Afusi was given the status of a town. Based on the 2011 census data, its residents made 4 313 people (1 243 households).

The name **Afusi** is mentioned in Persian and Armenian sources, as well as in old documents and all the headstone inscriptions in the area. However, the Georgian sources and the memory of Fereydani people have kept the other name – **Ruispiri**.

Regrettably, the Georgian language is no longer spoken in Afusi as it has been completely forgotten, but it should be noted that the Afusi population is generally regarded as Georgian (e.g., on the Town Mayor's official website Afusi residents are called Georgians). The majority of the Afusi population is still proud of their Georgian origin.

The process of language attrition supposedly started in the 19th century. *Mohammad Safian* considered the frequent visits of the *Qajar* dynasty Princes, who used to hunt in Afusi, as a significant factor contributing to the language loss. According to the locals, the violence committed by Khans and rulers, and the failure of the Georgian speaking Afusians to defend their rights led the population to language attrition.

It is noteworthy that in "The Geographical Dictionary of Iran" (1954) Persian and Georgian are mentioned as the two languages spoken by the Afusi population.

As for the name of the settlement, the sources and folk speech suggest different versions: **Afusi/Afus, Apusi/Apus, Afruzi, Ruispiri, Rustavi**.

There are not many Georgian micro toponyms in Afusi. The geographical names are mostly composites (consisting of a determiner and a word it determines).

1. The words described by determiners are Georgian: გორა (gora – "a hill"), თავი (tavi – "a top"), რუვი

– "a rivulet"), ღელე (ghele – a river), (წყალი (ts)karo – "a spring"); ყელი (keli – "a neck, a gorge"), ყხა (kra – "division"), ჯვარი (jvari – a cross)...

ახალრუი (akhalrui – "a new rivulet"); დიდრუი (didrui – "a big rivulet"); ზედი რუი (zeit rui – "an upper rivulet"); თავვე რუი (tavke rui – "a downward rivulet"); ქოვით რუი (kovit ru – "a rivulet in a lower place")... სამზე ყარო (samze karo – "a full spring")... ხერსის ღელე (// ხირსი დარა (khersis Ghele/ khirsi dara – "a bear's river")... დიდგორა (didgora – "a big hill"); ქამარკელი (kamarkeli); მეროყრა (merokra<meore kra – "division for the second time"); მესამე ყრა (mesame kra – "division for the third time"); გაღოსთავი (galostavi < kalos tavi – "the top of a rock"); ნაონჯვარი (naonjvari < naomari jvari – "a cross that has been in a battle")...

2. Foreign (Persian, Turkish, Arabic) words are used as determiners: ბაყ (baak, Persian "garden"), დარეჰ (dareh "gorge")... გოლი (goli, Turkish "lake"), თაფე (tape "hill")... მაზრა (mazra, Arabic "field, grove"), მაჰალე (mahale "district"), ყალყე (kalkhe, Arabic "castle"), ყარ (kar "cave")...

ბაყე ნესარ (bake nesar – "a shadowy garden"); დარე სიბჰა (dare sibha – "apple valley"); ჩემშე ბალა (chemshe bala – "an upper stream"); ჩემშე ფაინ (chemshe pain – "a lower stream"); თაფე მუში (tape mushi – "mouse hill"); მაზრა მიანეჰ (mazra myaneh – "mid district"); მაჰალე მიანე (mahale miane – "mid region"); ყალყე ბალა (kalkhe bala – "an upper castle"); ყალყე ფაინ (kalkhe pain – "a lower castle")...

The Afusi dialect contains toponyms with Georgian affixes:

Toponyms with **სა-ე** (sa – e) confix: სა-ბუქრ-ე (sa-bukr-e), სა-თაფლ-ე (sa-tapl-e – "a place where honey can be found"); სა-კრ-ე (sa-kr-e < sakare – "a door bolt"); სა-ჩოგნ-ე (sa-chogn-e – "a place for rackets").

Words formed with **ნა-აღ** (na-al) confixes: **ნა-სეხ-ა-ღ-ი** (na-ser-al-i – “a former hillock”).

Words formed with **ნა-აჰ** (na-ar) confixes: **ნა-მახოდვ-აჰ-ი** (na-makhodv-ar-i).

The Georgian micro toponyms of Afusi are a clear proof that at some time Georgians lived in that place and spoke the Georgian language. Over time, the linguistic situation has changed; In Afus, the Georgian language was replaced by Persian, which was more or less reflected in the geographical names.

ფერეიდანში, ირანის ისლამური რესპუბლიკის ერთ-ერთ პროვინციაში, დღესაც ცხოვრობენ მე-17 საუკუნეში შაჰ-აბასის მიერ საქართველოდან გადასახლებული ქართველების შთამომავლები. ახალ მიწაზე ქართველებს ძირითადად დაუსახლებელ ადგილებში ასახლებდნენ. მათ არაერთ სოფელს ჩაუყარეს საფუძველი, სადაც გეოგრაფიულ ობიექტებს ქართული სახელები დაარქვეს. ზოგ სოფელში ქართული ენა კარგადაა შემონახული, ზოგში კი დავიწყებით, თუმცა ქართული მიკროტოპონიმია ჯერ კიდევ ცოცხალია.

კვლევის მიზანია შევისწავლოთ ფერეიდანის ერთ-ერთი ქართული დასახლების - აფუსის / აფუსის მიკროტოპონიმია და წარმოვაჩინოთ ქართული ენობრივი მასალა.

საკითხი აქტუალურია, რამდენადაც ის შეეხება ქართული ენობრივ-კულტურული მემკვიდრეობის კვლევას საზღვარგარეთ, კერძოდ, ფერეიდანში ქართული ტოპონიმების აღნუსხვას და მეცნიერულ შესწავლას. აფუსის მიკროტოპონიმია სპეციალურად შესწავლილი აქამდე არ ყოფილა, რაც ჩვენი კვლევის **მეცნიერულ სიახლეს** განსაზღვრავს.

კვლევა ძირითადად ეყრდნობა ჩვენ მიერ საანალიზო დასახლებაში ჩაწერილ მასალას. დავამუშავეთ შესაბამისი სამეცნიერო ლიტერატურა, წყაროები და გამოქვეყნებული დიალექტური ტექსტები. კვლევისას გამოვიყენეთ აღწერის, შედარების, შეპირისპირებისა და ანალიზის მეთოდები.

აფუსი ფერეიდანში ერთ-ერთი ყველაზე ძველი ქართული დასახლებაა. ის ჩრდილოეთით შეშავანსა და ზარნას, სამხრეთით ყებლესა და აფუსის მთას, აღმოსავლეთით ხოიგანსა და დაჟეგანს, ხოლო დასავლეთით სოფელ ახჩას ესაზღვრება. 1996 წელს აფუსს მოსახლეობის რაოდენობის ზრდის შედეგად ქალაქის სტატუსი მიენიჭა. 2011 წლის აღრიცხვით, მისი მოსახლეობა 4 313 ადამიანს (1 243 კომლს) შეადგენდა. ამჟამად ის ბუინ-მიანდაშდის შაჰრესთან ერთ-ერთი ქალაქია (ასლანი, 2021, გვ. 34).

აფუსის მოსახლეობის რაოდენობის, ენის შესახებ საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდიან ქართველი და უცხოელი ავტორები.

ნიკ. ყიფიანი ათამა ონიკაშვილის ნაამბობზე დაყრდნობით გაზეთ „დროებაში“ აქვეყნებს ინფორმაციას, რომ აფუსში ცხოვრობს 700 კომლი (დროება, 1872, №13: 1).

ზ. ჭიჭინაძე, რომელიც, ასევე, ონიკაშვილის ინფორმაციას ემყარება, აფუსში 800 კომლს ასახელებს (ჭიჭინაძე, 1895).

ლ. აღნიაშვილის აღწერით, „აფუსში დღეს 260 კომლი იქნება“ (აღნიაშვილი, 1896: 191). „ყველა სოფლებში ერთნაირად ვერ არის დაცული ენა. ასე, მაგალითად, ახჩაში და აფუსში უხეიროდ ლაპარაკობენ და ნახევარმა თითქმის აღარც კი იციან“ (იქვე: 192).

ა. ჭელიძის აღწერით, აფუსში (რუისპირში) ქართულს იგინყებენ. სოფელში 1300 სული ცხოვრობს (ჭელიძე, 1935: 170).

ალი რაზმარას ცნობით, XX საუკუნის 40-იან წლებში აფუსში 1010 ადამიანი ცხოვრობდა (რაზმარა, 1954).

ადგილობრივთა გადმოცემით, ფერეიდნელები პირველად აფუსში დასახლდნენ და შემდეგ აქედან სხვა სოფლებში გადანაწილდნენ: „ქართველები აველზე აფუსს მოსულან, ანქ ერთ დიდ კაცი ჰყოლიაყე ასლან ხანი, რაქთენ ძმანი ყოფილან და აღარ ვიცო, რაათი გაყრებიან, ექით-ანქით გაფანტებიან. ჩონ ალებიც ანქით მოსულან სოფელჩი და იმის უკან გადმოსულან ჩულრუს“ (აქბარ ასლანი, სოფელ ჩულრუთის მკვიდრი, 90 წლის). ამ მონათხრობს ერთგვარად ადასტურებს ლადო აღნიაშვილის ინფორმაცია აფუსში ძველი საცხოვრებელი ადგილების ნანგრევების არსებობისა და წარსულში ბევრი მოსახლის ცხოვრების შესახებ (აღნიაშვილი, 1896, გვ. 189). აღნიშნულს სარწმუნოს ხდის აფუსსა და ზემო ფერეიდანში საერთო გვარების არსებობაც.

„აფუსი ერთი მთის კალთაზეა ისე სასიამოვნოდ შეფენილი, რომ კაცი თვალს ვერ მოაშორებს“ (აღნიაშვილი, 1896, გვ. 192). „ზამთარი ძალიან ცივი იცის და ხანგრძლივი, ისეთი თოვლი მოდის თურმე, რომ ბანიდან ბანზე გადავდივართ, მეზობლებთან მისვლა რო გვინდოდეს, მითხრეს აფუსელებმა. ამ დიდ ზამთრის შესახებ აფუსში გამოუთქვამთ ხალხს შემდეგი ლექსი სპარსულს ენაზედ, „ბადაზ ჰავთად, ბარქ იაფთად; ბაჰაყე ინ ფირ, ბე ყადრე დე ინ თირ“ (იქვე: 188).

„აფუსელნი ქეიხიანნი არიან, ხანებიც არიან: რაქთენი ხანი ჰყავყე. ერთიც ქურთული ხანი ჩამაჯდომიაყე იქ. აფუსს ნამაი წყალი და ნამაი ბალებიც ბევრი აქ. იმით ჰასილები თოულის ქვეშ შაჰყვებისყე“ (ჩიქობავა, 1927, გვ. 241).

სომეხი ისტორიკოსი ჰარუთუნ დერჰუჰანიანი წერს: „1724 წელს, როდესაც მაჰმუდი ოსმალეთთან ომისგან განთავისუფლდა, ირანის დასავლეთის მხარეში ერთი კაცი, სახელად ფერეიდუნ ხანი, აჯანყდა და 80 000-კაციანი ჯარით მაჰმუდისკენ დაიძრა. როცა ჰამადანს მიაღწია, ფერეიდუნს მუსლიმთა დიდებულები მასთან მივიდნენ და დაბოლმელებმა სომეხებზე ცუდი თქვეს, რომ მათ ავღანელთა ლაშქარი აქ მოიყვანეს და ჩვენი სოფლები გაანადგურეს და დახოცეს. ფერეიდუნ ხანი დაჰპირდა, რომ შურს იძიებდა. იქიდან ბორბორუს მივიდა და სოფელ ჩამან სოლთანში დაბანაკდა. აქედან 6000 კაცი თავისი ჯარიდან სომეხური სოფლების

გასანადგურებლად გაგზავნა. ეს 6000 კაცი, როცა ფერეიდანში მივიდნენ, სოფელ ჰეზარ ჯირიბის ირგვლივ დაბანაკდნენ და დონბე ქაშარის მთების დასავლეთით, ავღანელთა თავდასხმის მოსაგერიებლად გუშაგები დააყენეს. დაბანაკების შემდეგ სომეხთა ერთი ჯგუფი დააპატიმრეს და უნდოდით მეორე დღეს ჰეზარ ჯირიბის მთელი მოსახლეობა დაეხოცათ და მათი მთელი ქონება გაეძარცვათ. მაგრამ ღმერთმა ხალხი ამ უბედურებისაგან იხსნა. დონბე ქაშარის მთებში მდგომმა გუშაგებმა ავღანელები შორიდან შეამჩნიეს და თავიანთ მეთაურს აუწყეს, რომ ის ჯარის რვა კაცთან ერთად ერთ სიმაღლეზე ავიდა და იქიდან, რადგან შეამჩნია, რომ ავღანელთა ლაშქარი სოფელ ზარნას მისწვდა, თავის ბანაკში დაბრუნდა და სწრაფად მთებისკენ გაიქცა. როდესაც სეიდ ალი ხანმა მათი გაქცევა შეიტყო, მათ დაედევნა და მათგან იმდენი დახოცა, რომ მარტო 1000 კაცი გადარჩა და გაიქცა და ფერეიდუნ ხანს აცნობეს. ავღანელები უკან დაბრუნდნენ. ჰეზარ ჯირიბის სოფლის მოსახლეობას ურჩიეს, რომ იქიდან გაქცეულიყვნენ, იმიტომ რომ ისინი მეორე დიდი ჯარით მოვიდოდნენ და დაუნდობლად ყველას დახოცავდნენ. სოფელებმა ავღანელების რჩევა გაითვალისწინეს და ზარნაში წავიდნენ, მაგრამ ავღანელები ქაჭიზის ფართო ველის გზას გაუდგნენ. ფერეიდუნ ხანი ფერეიდანში მოვიდა და სოფელ აფუსში დაბანაკდა. იქაც იმ სოფლის მუსლიმმა დიდებულებმა ნაცარი თავზე გადაიყარეს და სახეტალახიანი, სომხებზე ცუდი თქვეს, რომ მათ ავღანელთა ლაშქარი მოიყვანეს და ჩვენი სოფლები გაანადგურეს. როცა ფერეიდუნ ხანმა მეორედ სომხებზე ცილისწამება გაიგო, სომხური მოსახლეობის დახოცვა ბრძანა. ფერეიდუნ ხანის ჯარი გავიდა და ოთხ სომხური სოფლის – მარყდერაზის, ხოიგანის, დაშქასანის და ჰადანის მოსახლეობა ხმლით გამოასალმა, მათი მთელი ქონება გაძარცვა და ზოგი დაატყვევა და ბანაკში უკან დაბრუნდა“ (დერ-ჰუპანიანი, 1888, გვ. 175-176).

„...აფუსს წინად ორი სახელი ჰქმევია. ჯერ ყოფილა ამის ადგილს დეი (სოფელი) რუისპირი, შემდეგ დეი (სოფელი) რუსთავი, მაგრამ დღეს წინადა ამ სოფლების ოდესმე არსებობისა მხოლოდ ორი სახლის ნანგრევია დარჩენილი შიგ სოფლის პირში. უწინ ის სოფლები დიდებიც ყოფილა და, როგორც მოუთხრობენ დღესაც აფუსელები, ათას კომლამდე მცხოვრები ჰყოლია. დღეს კი განახლებულ სოფელს მიუღია სახელწოდება აფუსისა და მცხოვრებიც, სულ რომ ბევრი, 240-260 კომლამდე მეტი არ ეყოლებას“ (აღნიშვილი, 1896, გვ. 189).

სეფიანის აზრით, ტერმინი აფუსი სპარსული არ არის და უფრო ქართულ სიტყვას ჰგავს (სეფიანი, 1979, გვ. 251). სახელწოდებასთან დაკავშირებით ადგილობრივების აზრი ორგვარია:

1. დასახლების სახელი მომდინარეობს **აფუსა-დან**, სადაც ადრე აფუსელები საქართველოში ცხოვრობდნენ (afous.blogfa.com); 2. მეორე მოსაზრება

უკავშირდება სიტყვა **აფსუს**’ს. ამ ვერსიის თანახმად, მოსახლეობა სხვადასხვა მიზეზის გამო სულ წუხდა და წუხილის გამოხატვისას ხშირად ამბობდა **„აფსუს“** და აქედან გამომდინარე დაერქვა. „აფსუს, რომ წყალდიდობა მოხდა“; „აფსუს, რომ მემამბოხებმა სოფელს თავს დაესხნენ და ახალგაზრდები დაგვიხოცეს“... ასევე, ძველი ადგილსამყოფელის გახსენებისას ამბობდნენ: „აფსუს, რა ადგილი დავკარგეთ“ მოგვიანებით ბიბი ხათუნის მოწოდებით **აფსუს**-ის ნაცვლად **ს**-ს წაშლით **აფუსი** ეწოდა (ასლანი, 2021, გვ. 35).

აფუსის მკვიდრის – ჰედაიათ ჭარაპბახშის თქმით, **აფუსი** ნიშნავს „მინას მდინარის პირას“ (ნახუცრიშვილი, 2020, გვ. 20).

სპარსულ და სომხურ წყაროებში ნახსენებია **აფუსი**. ძველ საბუთებში, ასევე, საფლავის ქვებზე ყველგან **აფუსი** გვხვდება. ქართული წყაროები და ფერეიდნელთა ისტორიული მეხსიერება **რუისპირს** გვახსენებენ.

„ჰა, მამაგონდა, ესეები პირველად აფუსში ყოფილან, **აფუსი** ხო იცი, რა არი? მე წაველ აფუსში, სადაც **რუისპირს** ეძახიან ეხლა. ექა და წაველ ვიყავ ერთ ბებერებთან, ბერკაცებთანა და დავსხედით და, ლაპარაკი ამისხნა ქართველებზე და ესე და როგო მოსულან და როგორ მოხდა ესე აფუსჩი, აფუსჩი ასლან ხანი როგორ მოვიდა. ემან თქო, ეს ქართველები რო ჩამოედნენ, ნეჯაფაბადში იყნენ და ესე მოედნენ, ასლან ხანი შაჰაბასმამ დასო იქა ფერეიდანის, ფერეიდანის რა? უფროსზე, უფროსად და ასლან ხანს ხუთი ძმა ჰყვანდა და ასლან ხანმამ მაჰმადიანობა მიიღო, დანარჩენ ოთხ ძმამ ეშუღლა, რაათ შენ მაჰმადიანი გახდი, ესე უკან გომოოდგენ ემას, დიდ ძმა მოკლან, რატომ შენ ქრისტიანობა გოოში, მოხელ მაჰმადიანობა და ემემ მოდდა, ასლან ხანმამ თავი თითანა ჰყვანდა, ერთ ჯგუფი ჰყვანდა ხომ ტომი და ესეები, მოდდა-წავიდა აფუს-ჩი, აფუსჩი მოდდა, ოთხი ძმამ გომოოდგა, აფუსჩი არ ვიცი როგორ, ეხლა შაჰ აბასმამ მეშუღლა როგორ, ემ ძმებმამ ვერ მოკლენ, ასლან ხანი ვერ მოკლენ და სამში და კიდევ სამში უმცროსი ძმებმამ მაჰმადიანობა მიიღნენ, დარჩა ერთი, ყველაზე პატარა, ხანჯან ერქვა. ხანჯანა ყველაზე უფრო მაგარი კაცი იყო და არ უნდოდა მაჰმადიანობა მიიღოს: ხო, ემამ მოვიდა დაშქესანაში, დაშქესანაში მოვიდა და ერთ რაქტენ, ერთ დაახლოვებით ერთ სამოცი წელის უკან, მერე, მერე მაჰმადიანობა მიიღო ხანჯანამ, ხანჯანამ ჩამოვიდა ჩონ პირველი თაობას ემერჩი, ჩონ პაპა, ეს სამორო რო არი ელა ზედ უწერია“ [ქედ. შაჰინა მულიანი].

საინტერესო ფაქტია, რომ აფუსში ყოველწლიურად, მაისში, მოსავლის აღების პერიოდში, იმართება ფესტივალი, რომელიც სხვაგან არსად არ ტარდება და ცნობილია როგორც ქალთა მეფობის დღე ან მოსავლის ფესტივალი, რომელსაც თავისი წეს-ჩვეულებები და კანონები აქვს. ამ დღეს ქალები ირჩევენ მეფესა და ვეზირებს და გასცემენ ბრძანებებს. მამაკაცები აუცილებლად სოფლიდან

უნდა გავიგოთ და თუ შემთხვევით ვინმე აღმოჩნდა, დაისჯება. ამ ტრადიციას ასე აღწერს არნ. ჩიქობავა: „იმათაც იცოდეს ზაფხულში... ერთი უფროსის ხანის ცოლი თუ დედაკაცი იყო, ერთი დღეს წასლა იცოდიან სარაბზე. რაცღა დედაკაცი იყვისყე აჭუსში, მაფხეთიანყე და წავიდიანყე; ის უფროსი დედაკაცი იმათ მეფედ იყვისყე... ერთ კირას ემათ ელ ეგრე იცოდეს, რო სუ ქალები იყვიანყე, თუ კაცი დაინახიან იმ ახლებში, შემოუდგინ, დაიჭირიან, მაიყვანიან იმ დღეს, იმ წყალში ჩააგდიან, ჩაალებენ და ამაიყვანენ... აღონებდიან თა სალომამდი. ვერ მინ ვერ გაიარისყე (გაიარისყე) იქებჩი. ერთ კირიას იმათ საქმე ეგრე იყვის, რო კაცის მანველი ვერ გაიაროს“ (ჩიქობავა 1927, გვ. 241).

აფუსში დღესდღეობით, სამწუხაროდ, ქართულად არავინ საუბრობს, ქართული ენა სრულიად დავიწყებულია, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა აქაური მოსახლეობის ქართულ წარმომავლობაზე მიუთითებს (მაგ., ქალაქის მერის ოფიციალურ საიტზე აფუსელები ნახსენებია როგორც ქართველები). მოსახლეობის დიდი ნაწილი დღესაც ამაყობს თავისი ქართული წარმომავლობით.

ენის დავიწყების პროცესი, სავარაუდოდ, ყაჯართა დინასტიის დროს, მე-19 საუკუნიდან უნდა იყოს დაწყებული. მოჰამად სეფიანის აზრით, აფუსში ყაჯართა დინასტიის უფლისწულების ხშირმა სტუმრობამ სანადიროდ დააჩქარა და ხელი შეუწყო ენის

დაკარგვის პროცესს (სეფიანი, 1979, გვ. 257). ადგილობრივთა ახსნით, ხანებისა და მმართველების ტირანია და ძალადობა და ქართულენოვან აფუსელთა უწინარობა უფლებების დასაცავად მოსახლეობას ენის დავიწყებისკენ უბიძგა.

ნასრინ ასლანი თავის წიგნში აფუსელთა ენის დაკარგვას ორი მიზეზით ხსნის:

1. რეზა შაჰ ფაჰლავის დროს რეგიონში მოსულ ლორთა (ქურთთა) ტირანია და ძალადობა და მათმა სურვილმა – ქართულად მოსაუბრე აფუსელებზე გაბატონებულიყვნენ, აფუსელები აიძულა, რომ ხანების ჩაგვრისაგან დასაღწევად დაევიწყებინათ ქართული ენა.
2. ისპაანის მმართველმა, ყაჯართა უფლისწულმა ზილ ალ-სულთანმა, რადგან მას არ ესმოდა ქართული, აფუსში ნადირობისას უბრძანა მოსახლეობას, რომ მომავალ წელს ის ამ სოფელში რომ მოვიდოდა, აღარავის ქართულად აღარ ესაუბრა. ამის გამო ხალხმა დასჯის შიშით აღარ ილაპარაკა ქართულად; ერთ დღესაც მოსახლეობა შეიკრიბა სოფლის მეჩეთში და ყველამ დაიფიცა, რომ აღარავინ აღარ ისაუბრებდა ქართულად (ასლანი, 2021, გვ. 36-37).

საინტერესოა, რომ „ირანის გეოგრაფიული ლექსიკონი“, რომელიც 1954 წელს გამოიცა, აფუსის მოსახლეობის სასაუბრო ენად სპარსულს და ქართულს ასახელებს (რაზმარა, 1954, გვ. 24).

სპარსული საბუთი (1900 წ.)

დასახლება სხვადასხვა სახელწოდებით / ვარიანტით გვხვდება წყაროებსა და ხალხურ მეტყველებაში:

აფუსი / აფუს (გაზ. „დროება“ (1872, №13); მოჰამად მეჰდი ესფაჰანი (1870); ჰარუთუნ დერჰუჰანიანი (1880); ადგილობრივი ძველი საბუთები (1888); ლადო აღნიაშვილი (1896); სეიფოლა იოსელიანი (1922); იური მარი (1925); ალი რაზმარა (1949); ჯაბერი ანსარი (1954); მოჰამად სეფიანი (1979); ფერეიდნელი ქართველები; ოფიციალური დღევანდელი სახელი).

აფუსი / აფუს (გაზ. „დროება“ (1877, №187); ზაქარია ჭიჭინაძე (1895); ლადო აღნიაშვილი (1896); სეიფოლა იოსელიანი (1922); იური მარი (1925); ამბაკო ჭელიძე (1935).

აჭრუზი (გაზ. „დროება“ (1877, №186; 1895, №47).

რუის პირი / რუისპირი (ლადო აღნიაშვილი (1896); ამბაკო ჭელიძე (1935); ირაკლი კანდელაკი (1944).

რუსთავი (ლადო აღნიაშვილი (1896).

აფუსი / რუისპირი (ალი რაზმარა, 1954).

აფუსში დღესდღეობით ქართული სიტყვები თითზე ჩამონათვალია. ქართული მიკროტოპონიმებიც შედარებით მწირია. აფუსის მიკროტოპონიმები წარმოების მიხედვით არის რთული (რამდენიმე სიტყვისგან შედგენილი) და აფიქსებით ნაწარმოები.

I. აფუსის გეოგრაფიული სახელწოდებები ძირითადად რთული აგებულებისაა (მსაზღვრე-

სპარსული საბუთი (1925 წ.)

ლ-საზღვრულის ტიპისა). მსაზღვრელი არის როგორც ატრიბუტული, ასევე, მართული (ნათესაობით ბრუნვაში მდგარი). საზღვრულ წევრად იხმარება როგორც ქართული, ისე უცხოური სიტყვები.

მიკროტოპონიმებს განვიხილავთ ინდიკატორების მიხედვით.

1. საზღვრულად წარმოდგენილია ქართული სიტყვები: **ბროლი**, **გერდი** (<გვერდი), **გორა**, **თავი**, **რუვი/რუი**, **ღელე**, **ყარო** (<წყარო), **ყელი**, **ყრა**, **ჯვარი**... ამ ჯგუფის ტოპონიმებში საზღვრული, როგორც წესი, მსაზღვრელს მოსდევს.

ბროლი

მესაბროლი (< მესამე ბროლი).

გერდი (< გვერდი)

ვარაზგერდი (< ვარაზ გვერდი) – სახნავ-სათესი ადგილი. ფერეიდანში სარწყავი რუდან ყანებში შემავალ პატარა რუს **ვარა** ჰქვია. შდრ. **ვარაზ გერდი** / **ვარაზ გერდი** – ადგილი (ბერიძე... 2020: 723).

გორა

დიდგორა (ბერიძე... 2020: 722). ეტიმოლოგია ნათელია.

თავი

გალოსთავი (< კალოს თავი) – სახნავ-სათესი ადგილი.

რუვი/რუი

ახალრუი (< ახალი რუ) – ყანა-ქალის სახელი. ეტი-

მოლოგია ნათელია.

დიდრუი (< დიდი რუ). ეტიმოლოგია ნათელია. შდრ. **დიდრუი** – ადგილის სახელი (ბერიძე... 2020: 724). **დიდრუი** დასტურდება მარტყოფშიც (იქვე: 722).

ზეფთ რუი. ეტიმოლოგია გამჭვირვალეა.

თავქე რუი. ეტიმოლოგია ნათელია.

ქოვით რუი – ყანა-ჭალის სახელი. ეტიმოლოგია გამჭვირვალეა. შდრ. **ქოვით რუი** (ბერიძე... 2020: 722).

ღელე

ჩერღელი – სახნავ-სათესი ადგილი.

ხერსისღელე. პარალელურად იხმარება: **ხერს-დარე** (خس دره) – „დათვის ხეობა“. სპარს. **ხერს** „დათვი“. შდრ. **ხირსიდარა** (< ხერსის დარა) სოფ. ჩუღრუთში. ადრე ფერეიდანში ძალიან ბევრი დათვი იყო.

ყარო (< წყარო)

სამზეყარო

ჩარვადარისყარო. **ჩარვადარი** სპარს. **ჩაპრ ფა და-**რ-იდან (چراغ دره) მომდინარეობს, რაც „პირუტყვით მოვაჭრეს“ ნიშნავს. შდრ. **ჩარვადარი წყარო** (ბერიძე... 2020: 724).

ჯავადასყარო – ჯავადას კუთვნილი წყარო. **ჯავადა** საკუთარი სახელია.

ხარაბასყარო. სპარს. **ხარაბა** „დანგრეული“.

ყელი

ქამარყელი. სპარს. **ქამარ** „მთებს შუა“.

ყრა

მეოროყრა (< მეორე ყრა). ირანში ნებისმიერი უძრავი ქონება და სახნავ-სათესი ადგილი იყოფა ექვს ნაწილად, რასაც „დანგ“ ეწოდება. **მეორე ყრა** – ექვსი დანგიდან (ნაწილიდან) მეორე ნაწილი.

მესამეყრა. მესამე ყრა გულისხმობს ექვსი დანგიდან (ნაწილიდან) მესამეს.

ჯვარი

ნაონჯვარი. მიკროტოპონიმში შემონახულია ქართული **ჯვარი**. ტოპონიმის წარმომავლობა შეიძლება ასე აიხსნას: **ნაომარი ჯვარი > ნაომჯვარი > ნაონჯვარი**.

2. საზღვრულად გამოიყენება სპარსული, თურქული, არაბული წარმომავლობის სიტყვები: **ბააყე** „ბაღი“, **ბააყე** „ბაღია“, **გარდანე** „ყელი“, **დარე** „ხეობა“, **ესთეილ** „წყალსაცავი“, **თაფე** „გორა“, **მაზრა** „ჭალა, ყანა“, **მაჰალე** „უბანი“, **რაჰ** „გზა“, **ქოლა** „მონადირეების სამალავი მთაში“, **ქუჰე** „მთა“, **ყალჰე** „ციხე-სიმაგრე“, **ყანათ** „მიწის-ქვეშა სარწყავი არხი“, **ყარ** „გამოქვაბული“, **ჩეშმე** „წყარო“, **ჯუბ** „რუ“... ამ ტიპის მიკროტოპონიმებში მსაზღვრელიც მეტწილად უცხოური წარმომავლობისაა. სპარსული ენის წესისამებრ, ჯერ საზღვრულია წარმოდგენილი, შემდეგი კი – მსაზღვრელი.

ბააყე (სპარს. „ბაღი“)

ბაყე თაფემოსალა (بغ تپت مصلی) – თურქ. **თაფე** „ბორცვი“, არაბ. **მოსალა** „სალოცავი ადგილი“.

ბაყე თაფედირუსთაი (بغ تپت دی سوری) –

„სოფელ რუსთავის ბორცვის ბაღი“. ეს მიკროტოპონიმი საინტერესოა იმ მხრივ, რომ მასში დაცულია სოფლის ძველი სახელწოდება – **რუსთავი**. „...აქუსს წინად ორი სხვა სახელი ჰქმევია. ჯერ ყოფილა ამის ადგილას დეი (სოფელი) რუისპირი, შემდეგ დეი (სოფელი) რუსთავი“ (ალ-ნიაშვილი, 1896: 189).

ბაყე ნესარ (باسن غاب) – „ჩრდილიანი ბაღი“. სპარს. **ნესარ** „ჩრდილიანი“.

ბაყე ყარაგოლ (باسن قو گل) – თურქ. **ყარა** „შავი“, **გოლ** „წყალსაცავი“.

ბააყე (სპარს. (بغچه – „ბაღია“

ბაყე გალე (گل) – სპარს. **გალე** „ფარა“.

ბაყე ასიაბ (آسیاب) – სპარს. **ასიაბ** „წისქვილი“.

ბაყე სონბოლ (سنبول) – არაბ. **სონბოლ** „თავთავი“.

გარდანე < გარდანეჰ (სპარს. (گردان، قهلی

გარდანე გავსორხე (گردان و آغرس) – სპარს. **გავსორხე** „წითელი ხარი“.

გარდანე დაჟეგნ (گردان آهنگ) – სომხურ სოფ. დაჟეგანსა და აფუსს შორის მდებარე ყელი.

გარდანე მოყანდარ (گردان مرغزار) – სოფელ მოყანდარსა და აფუსს შორის მდებარე ყელი.

გარდანე ჯანგა (گردان جنگ) – სპარს. **ჯანგ** „ომი“. ჯანგა ადგილია, სადაც ტერიტორიების გამო სოფელ ახიასა და აფუსს შორის რამდენიმე ომი მოხდა.

დარე < დარეჰ (სპარს. დარა (دره) – „ხეობა“

დარე ბიაბ (دره آب) – უწყლო ხეობა. სპარს. **ბი აბ** „უწყლო“.

დარე სიბჰა (دره سیب) – ვაშლის ხეობა. სპარს. **სიბ** „ვაშლი“.

დარე სორხიჰა (دره سرخ) – წითელი ხეობა. სპარს. **სორხ** „წითელი“.

დარეჰ ქალა(ა)ლი (دره کالی) **ქალ** წოდებაა, რომელიც ერაყის ქალაქ ქარბალაში დაკრძალულ შიიტთა იმამის პილიგრიმებს ეწოდება. **ალი** საკუთარი სახელია.

დარე ფარვიზ (دره فریزي) – დიდი ხეობაა აფუსის სამხრეთით. **ფარვიზ** საკუთარი სახელია. ჩუღრუთელები და ახჩაველები ამ ხეობას **დარა ფევრიზ** უწოდებენ.

დარე ფაჰნეჰ (دره فاهن) – „ფართო ხეობა“. სპარს. **ფაჰნ** „ფართო“.

დარე ყებლეჰ (دره قهلی) – არაბ. **ყებლეჰ** „მეცისკენ მიმართული მხარე“, საიტყენაც მუსლიმები ლოცულობენ. ეს ხეობა და მთა ადრე მოსახლეობას ლოცვის მიმართულებას უჩვენებდა.

დარე ჩაჰი (دره چای) – სპარს. **ჩაჰ** „ჭა“. შდრ. **ჭას ღელე** სოფელ ჩუღრუთში.

დარე დეი (دره دای) – სახნავ-სათესი ადგილი. **დეი** „დეჰ“-ის კუთხური ვარიანტია, „სოფელს“ აღნიშნავს.

ესთეილ (استیل)

ფერეიდანში **ესთეილი** ჰქვია პატარა წყალსაცავს, სადაც წყალს აგროვებენ ყანების მოსარწყავად, სიტყვის წარმომავლობა გაურკვეველია.

ესთილე დეირუსთაი (سورید ایست) – „სოფელ რუსთავის წყალსაცავი“.

ესთილე ვარაზგერდ (درگ زرو ایست) – ვარაზგერდის წყალსაცავი.

ესთილე მაზრაშიანე (سایم ارزم ایست) – შუაყანების წყალსაცავი.

ესთილე სარჩეშმე (سارچشیم ایست) – სპარს. **სარჩეშმე** „წყაროს თავი“.

ესთილე ქოვითრუი (ویوتیوی ایست) – ქვემოთრუს წყალსაცავი.

ესთილე შიშდონგი (گیشیش ایست) – **დონგ/დანგ** უძრავი ქონების დაყოფის ერთეულია. ყველა უძრავი ქონება იყოფა ექვს დანგად (ნაწილად).

ესთილე ჩუყი (یچوی ایست) – **ჩუყ** სპარს. **ჩუბ**-ის ადგილობრივი გამოთქმაა, რაც „ჯოხის, ხეს“ აღნიშნავს.

ესთილე ხინჯანი (یچانی ایست) (< ესთილე ხინჯიანი) „ხინჯიანი წყალსაცავი“. ფერეიდნულში **ხინჯა** „კენჭი“.

თაფე (თურქ. **ბორცვი**)

თაფე ბარაფთაბ (بافتاب) – სპარს. **ბარაფთაბ** „მზიანი მხარე“.

თაფე ბაბუჩა (بواب) – ბაბუჩას ბორცვი.

თაფე ბოზმორად (بزم) – სპარს. **ბოზ** „თხა“, **მორად** საკუთარი სახელია.

თაფე დაჯიგან < თაფე დაჟეგან (بژان) – დაჟეგანი სომხური სოფელი იყო აფუსის მეზობლად, დღესდღეობით ნანგრევებია შემორჩენილი.

თაფე დეირუსთაი (سورید ایست) – „სოფელ რუსთავის ბორცვი“.

თაფე დორ (بدر) – „მარგალიტის ბორცვი“. არაბ. **დორ** „მარგალიტი“.

თაფე მოსალა (باصم) – არაბ. **მოსალა** „ლოცვის ადგილი“.

თაფე მუში (بشوی) – „თაგვის ბორცვი“. სპარს. **მუშ** „თაგვი“.

თაფე საგაგო (بواس) ადგილობრივთა ახსნით, ამ ადგილას ამზადებდნენ თიხის ჭურჭელს – კოკას და სახელიც შესაბამისად დაერქვა. სავარაუდოდ, **საგაგო < საკოკე**.

თაფე ფალანგ (بپلنگ) – „ვეფხვის ბორცვი“. სპარს. **ფალანგ** „ვეფხვი“.

თაფე ჩალამუში (بشوم) რას აღნიშნავს, **მაზრა** (არაბ. **მარჯი**) – „ყანა-ჭალა, სახნავ-სათესი ადგილი“.

მაზრა ბიაბ (بای ارزم) – „უწყლო ყანა-ჭალა“. სპარს. **ბიაბ** „უწყლო“.

მაზრა გენჯიპა (پا ارزم) – კენჭებიანი ყანა-ჭალა. **გენჯი** < კენჭი, **პა** სპარსულში მრავლობითის ნიშანია.

მაზრა გორგი. შდრ. მარტყოფში არის **გორგის მაზრა**. მიკროტოპონიმი ენის დაკარგვის პროცესში ითარგმნა სპარსულად.

მაზრა მიანეპ (پا ارزم) „შუა ყანა-ჭალა“. სპარს. **მიანეპ** „შუა“.

მაზრა მილიჩ (چلی ارزم). **მილიჩ** ძველი სპარსული სიტყვაა და ნიშნავს „ჩიტს“.

მაზრა ჭალაქ (چل ارزم). არაბ. **ჭალაქ** „ცა“.

მაზრა ყელაყ (چل ارزم). **ყელაყ** სპარს. **ქალაქ**-ის კუთხური ფორმაა, რაც „ყორანს“ ნიშნავს.

მაჰალე (არაბ. **მაჰლი** – „უბანი“)

მაჰალე ასარხანე (ماحولی) – **ასარ ხანა** ზეთის გამოსახდელი ადგილი. არაბ. **ასარ** „ზეთის გამომხდელი“, სპარს. **ხანა** „ადგილი, სახლი“.

მაჰალე დერაზეჯუბ (ماحولی) – რუს გაგრძელებაზე მდებარე უბანი. სპარს. **დერაზ** „სიგრძე“, **ჯუბ** სპარსული „ჯუი“ს კუთხური ვარიანტია, რაც „რუს“ აღნიშნავს.

მაჰალე დუსთი (ماحولی) – სპარს. **დუსთ** „მეგობარი“.

მაჰალე მეიდან (ماحولی) – არაბ. **მეიდან** „მოედანი“.

მაჰალე მიანე (ماحولی) – „შუა უბანი“. სპარს. **მიან** „შუა“.

მაჰალე რამაზი (ماحولی) – რამაზის უბანი.

მაჰალე ფოშთერუდხუნე (ماحولی) – სპარს. **ფოშთ** „უკანა“, **რუდხანე** „მდინარე“.

მაჰალე შიშანი (ماحولی) – შიშანის უბანი. შიშანი ერთ-ერთი ქართული საგვარეულოა სოფელში.

ქოლა (چل) – მონადირეების მიერ მთაში ქვით აგებული ჩასაფრების ადგილი

ქოლა აყა მაჯიდ (چل اقا) – **აყა მაჯიდ** საკუთარი სახელია.

ქუპე (სპარს. **ხო**) – „მთა“

ქუპე დაჟეგან (چل) – სომხურ სოფელ დაჟეგანთან ახლოს მდებარე მთა.

ქუპე სორხ (چل) – „წითელი მთა“. სპარს. **სორხ** „წითელი“.

ქუპე ხარაბე (چل) – „დაქცეული მთა“. სპარს. **ხარაბა** „დაქცეული“.

ყალყე (არაბ. **ყალყი**) – „ციხე-სიმაგრე“

ყალყე ბალა (چل) – „ზემო ციხე“. სპარს. **ბალა** „ზემო“.

ყალყე ფაინ (چل) – „ქვემო ციხე“. სპარს. **ფაინ** „ქვემო“.

ყარე (არაბ. **ყარა**) – „გამოქვაბული“

ყარე სედარეპა (چل) – სამი ხეობის გამოქვაბული. სპარს. **სე** „სამი“, თურქ. **დარე** „ხეობა“.

ჩეშმე (چشم) სპარს. „წყარო“

ჩეშმე ბალა (چشم) – „ზემო წყარო“. უბნის სახელიც არის. სპარს. **ბალა** „ზემო“.

ჩეშმე ბარაფთაბ (چشم) – სპარს. **ბარაფთაბ** „მზიანი მხარე“.

ჩეშმე დარედუი (چشم) – სოფლის ხეობის წყარო.

ჩეშმე ვარაგერდ (چشم) – ვარაგერდის წყარო.

ჩეშმე ზარინე (چشم) – სპარს. **ზარინე** „ოქროსფერი“.

რამდენიმე საკითხი ქართულ-ინგლისური ენების შეპირისპირებითი კვლევებიდან

CERTAIN ISSUES IN GEORGIAN-ENGLISH COMPARATIVE LINGUISTIC ANALYSIS

მარიამ ორკოდაშვილი

Mariam Orkodashvili

ქართულ-ამერიკული უნივერსიტეტი

Georgian-American University

 <https://orcid.org/0000-0002-5493-8489>

საკვანძო სიტყვები: ტიპოლოგიური ანალიზი, შეპირისპირებითი ანალიზი, ღინგვისტური დისტანცია, ენობრივი ინტერფერენცია, კორპუსის ანალიზი

Keywords: typological analysis, comparative analysis, linguistic distance, language interference, corpus analysis

ABSTRACT

The aim of the research is comparative linguistic and extralinguistic research of English and Georgian. The research intends to offer a unique perspective of comparing morphosyntactic variations of Indo-European (e.g. English) and Kartvelian (e.g. Georgian) languages, and how these variations reflect idiosyncrasies of human cognition. The linguistic distance between these language families is significant. Therefore, it will present an interest both for the research and for the teaching process.

Kartvelian languages shed a novel light on a number of linguistic issues that present the interest from historical, evolutionary and cognitive perspectives, the evolution of sound system and morphosyntactic structures alongside cognitive evolution being among many others. For instance, it is well-known that the Georgian language, being one of the Caucasian languages, has complex and idiosyncratic phonological and morphosyntactic systems that also condition its peculiar semantic-pragmatic framework.

The study uses comparative, contrastive; typological; corpus analysis; and discourse analysis methods.

All the analyzed linguistic units or structures are considered within the frameworks of pragmatics (influence, assurance, request, appeal) and psycholinguistics (language acquisition, teaching/learning, influence on neuroplasticity). Moreover, bilingual discourses and language interference cases associated with them are also discussed.

Corpus has been gathered from authentic materials: on-line resources, academic-scientific, media, literary, colloquial texts and discourses.

The novelty of the study is the fact that it considers linguistics distance in any aspect of comparative analysis.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია ქართულ-ინგლისური ლინგვისტურ-ექსტრალინგვისტური შეპირისპირებითი კვლევის ჩატარება და მიღებული შედეგების გაანალიზება.

კვლევა წარმოაჩენს ინდოევროპული (ინგლისური) და ქართველური (ქართული) ენების განმასხვავებელი მახასიათებლების ანალიზს და განიხილავს თუ როგორ კოგნიტურ თავისებურებებს ასახავს ეს ლინგვისტური მახასიათებლები. ზოგადად, ლინგვისტური დისტანცია მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ენების შეპირისპირებითი ანალიზის დროს.

ამ მხრივ, ქართული და ინგლისური სრულიად განსხვავებულ ენების ოჯახს მიეკუთვნება (ქართველურ და ინდოევროპულ ენათა ოჯახებს) და ლინგვისტური დისტანცია მათ შორის დიდია. შესაბამისად, მიღებული შედეგები საინტერესო იქნება როგორც ტიპოლოგიურ-შეპირისპირებითი კვლევის, ასევე ამ ენების სწავლა-სწავლების პროცესისთვისაც.

ქართველური ენები ახლებურად წარმოაჩენენ მრავალ ლინგვისტურ საკითხს, რაც საინტერესოა ისტორიული, ევოლუციური და კოგნიტური სფეროებისთვის. მრავალ საკითხს შორის ბგერითი სისტემის და მორფოსინტაქსური სტრუქტურების ევოლუციის პროცესი კოგნიტურ პროცესთან მიმართებაში განსაკუთრებით ინტერესს იწვევს. მაგალითად, ქართულს ისეთი თავისებური და კომპლექსური ფონოლოგიური და მორფოსინტაქსური სისტემები აქვს, რომ ისინი ხშირად მის სემანტიკურ-პრაგმატულ ჩარჩოსაც განსაზღვრავს და ლინგვისტური ერთეულების გადატანა ინგლისურში ვრცელი სინტაქსურ-ტექსტობრივი საშუალებით ხორციელდება. ამიტომ, ასეთი განსხვავებები და შეპირისპირებითი

კვლევები ტიპოლოგიის სფეროსთვის ფრიად აქტუალურ საკითხებს წარმოაჩენს.

თემა განიხილავს ყველა შეპირისპირებით ანალიზს ლინგვისტური დისტანციის ქრილში. ის ფაქტი, რომ ინგლისური და ქართული სხვადასხვა ენობრივ ოჯახებს და ჯგუფებს მიეკუთვნებიან, ზრდის ლინგვისტური დისტანციის ფაქტორს და საინტერესოს ხდის კვლევის მიგნებებს.

კვლევა იყენებს შეპირისპირებით-ტიპოლოგიურ, კორპუსის და დისკურსის ანალიზს. ყველა განხილული ლინგვისტური ერთეული თუ სტრუქტურა ასევე განხილული იქნება პრეგმატულ (ზეგავლენა, დარწმუნება, თხოვნა, მოწოდება) და ფსიქოლინგვისტურ (ენის სწავლა, სწავლება, ათვისება, ნეიროპლასტიკურობაზე ზეგავლენა) ქრილში. ამავდროულად, გათვალისწინებული იქნება ბილინგვური დისკურსები და მათთან დაკავშირებული ენობრივი ინტერფერენციის შემთხვევები.

მონაცემები შეგროვებულია ავთენტური მასალიდან: ონლაინ რესურსებიდან, აკადემიურ-მეცნიერული, მედიის, მხატვრულ-ლიტერატურული, სასაუბრო ტექსტებიდან და დისკურსებიდან.

ემპირიული ანალიზი: კვლევა ადარებს შემდეგ საკითხებს:

ა) პრევერბები ქართულში და შესატყვისი ფრაზული ზმნები ინგლისურში. ქართული პრევერბები დეიქტურ სტრუქტურებად შეიძლება იყოს მოაზრებული, იმდენად რამდენადაც ისინი მდგომარეობას, მოძრაობას, მიმართულებას, ქმედების შედეგს და ეპისტემური არეალის დეიქტურ ცენტრთან მიმართებას გამოხატავენ. ისინი ყველაზე პროდუქტიული დერივაციული პრეფიქსების მეშვეობით მდიდარი სემანტიკის შემცველ კომპლექსურ ზმნურ სტრუქტურებს ქმნიან. კვლევა შეისწავლის შესაფერის ფრაზულ ზმნებს ინგლისურ ენაში;

მაგალითად, ქართულში ერთი და იგივე პრევერბი სხვადასხვა ზმნასთან შეიძლება გამოხატავდეს: მიმართულებას (გადა-უფრინა), გამეორებას (გადა-იმეორა), განმეორებას, მიბაძვას (გადა-წერა), ზემოდან ქვემოთ მოძრაობას (გადა-ვარდა), შედეგობრივ ქმედებას (გადა-თელა). აღსანიშნავია, რომ უმეტეს შემთხვევაში ინგლისური ენა აღნიშნულ ქმედებებს ფრაზული ზმნებით გამოხატავს: flew over, revised, copied, fell down, stamped down.

ასევე საინტერესოა, რომ ქართულში ლოკაციურ-ასპექტური კომპონენტები პრევერბებში ურთიერთკავშირშია, რაც ინგლისურში არ აღინიშნება. მაგალითად: გადა-ფრინდი, და-ფრინდი, მი-ფრინდი, შე-ფრინდი.

ბ) ქართულში უარყოფის ნაწილაკის 'არა/არ' გამოყენების სიხშირე უფრო დიდია, ვიდრე ინგლისურში. ეს შეიძლება გამოწვეული იყოს იმ გარემოებით, რომ ქართულში *აჩა/აჩ* არა მხოლოდ უარყოფის, არამედ ექოს, ემფატიკურობის [*გეგე დედოფარი აჩ იყოს!*], ინტენსიფიკაციის და პაუზის

შემავსებლის ფუნქციითაც გამოიყენება. გარდა ამისა, რიგ შემთხვევებში, ქართულში ორმაგი უარყოფა გამოიყენება, მაშინ როდესაც ინგლისური ამას შეცდომად თვლის. მაგალითად, *მე აჩეხთი ყვავიდი აჩ მაქვს. /I have no flowers.*

განსაკუთრებით აღსანიშნავია, ნეგაციის ექოს ფუნქცია ქართულში. მაგალითად:

- ძალიან გადატვირთული ქალაქია.

- ხო არა, ძალიან გადატვირთული ქუჩებია.

- The city is too busy.

- Yes, *no, the streets are too congested.

მაშინ როდესაც ქართულში *ხო* და *აჩა* ერთმანეთის გვერდით გამოიყენება, ინგლისური მხოლოდ *ხო*-ს იყენებს. რაც შეეხება ქართულს, *ხო* ეთანხმება მოსაუბრის აზრს, რომ გადატვირთული ქალაქია, *აჩა* კი ექოს ფუნქციით გულისხმობს, რომ ქალაქში ცხოვრება შეუძლებელია.

გ) კიდევ ერთი საინტერესო საკითხი ქართულ-ინგლისური ტიპოლოგიურ-შედარებითი კვლევისას არის კაუზაციის და კაუზატივების გამოხატვა ამ ენებში. აქ აღსანიშნავია, კაუზატიური სტრუქტურების ქართულიდან ინგლისურში გადატანა და ამ მორფოსინტაქსური სტრუქტურის მეშვეობით ისეთი სემანტიკურ-პრეგმატული შინაარსობრივი ელფერის გამოხატვა, როგორიცაა ძალდატანება, იძულება, ძალაუფლების მინიჭება, ნებელობა, უნებლო ქმედება და ქმედების გაუთვალისწინებელი შედეგის მიღება.

მაგალითად, ქართულში ორი საინტერესო სტრუქტურაა, რომელიც გამოხატავს: 1) ერთი აგენტის (ზეგავლენის მქონე მოქმედი პირის, კაუზერის) მიერ მეორე აგენტის (ზეგავლენის ქვეშ მყოფი პირის, კაუზიის) იძულებას, წახალისებას ან შეგუიანებას შეასრულოს გარკვეული მოქმედება (გააკეთებინა *he had him do it*); 2) ერთი აგენტის (სადაც კაუზერის და კაუზიის თანხვედრა ხდება) მიერ რაიმე ქმედების გამოწვევას მისი უნებლო, არაპირდაპირი, ფარული, უხილავი ქმედებით, განზრახვით ან საუბრით (*შემომეჭამა, შემოგვეღიქეჭოხა I ate the whole cake (the cake was so delicious it made me eat it up; he became the director through actions that were hardly noticeable).*

კაუზაციის გამოხატვა სხვადასხვა ენებში ტემპორალურ თანმიმდევრობასთანაც არის დაკავშირებული. თუ ერთი ქმედება სისტემატურად წინ უსწრებს მეორე ქმედებას, მაშინ უმეტეს შემთხვევაში ქმედებებს შორის არის კაუზატიური კავშირი (გამონაკლისების გარდა); ხოლო თუ ქმედებების თანმიმდევრობა არასისტემატურია, მაშინ საქმე უფრო კორელაციასთან გვაქვს.

მეორე მნიშვნელოვანი ასპექტი კაუზატივებთან მიმართებაში არის ის ფაქტი რომ, ქართულში კაუზაცია ზმნის ვალენტობასთანაც არის ასოცირებული (გავაკეთებინე), მაშინ როდესაც ინგლისურში ის სინტაქსური სტრუქტურებით გამოიხატება (*I got him to do it*).

კაუზაცია ხშირად ლატენტურ, ფარულ, უხილავ სურვილებს და განზრახვებს გამოხატავს, რომლებიც გარკვეული შედეგის დადგომაზე ფარულად, უხილავად, არაპირდაპირ მოქმედებენ (*შემომესწავდა - I revised it so many times that I learnt it without realizing the fact*).

კიდევ ერთი საინტერესო საკითხი არის კაუზაციის და ინხოატივის გამიჯვნა. მაშინ როდესაც კაუზაცია ერთი აგენტის მეორეზე ზემოქმედებას გულისხმობს, ინხოატივი ბუნებრივი მოვლენით გამოწვეულ შედეგს აღნიშნავს. ეს ორი ქმედება ინგლისურში ხშირად სტრუქტურულად თანხვედბა (*darkened*), ხოლო ქართულში სხვადასხვა ფორმა აქვთ (*დაბნედა; მე ჩავაბნედი*).

ზმნები *let, allow, permit* ინგლისურში, კორპუსის ანალიზისთვის საინტერესო ლინგვისტურ ერთეულებს წარმოადგენენ, რაც ენობრივი ტიპოლოგიების დადგენისთვისაც მნიშვნელოვანია. ქართულში, სუფიქსაციით გამოხატული სიტყვა გაგვიშვა ინგლისურში გამოიხატება როგორც სინტაქსური სტრუქტურა, *'He let us go'*.

ასევე საინტერესოა ერგატიული სტრუქტურებით კაუზაციის შინაარსის გამოხატვა ქართულში და მათი შესატყვისი სინტაქსური სტრუქტურების შემუშავება ინგლისურ ენაში აგენტობის შინაარსის გადმოსაცემად. კვლევა მოსაზრებას გამოთქვამს, რომ ერგატიულ სტრუქტურებს იძულების, ზემოქმედების, და შესაბამისად, კაუზაციის სემანტიკაც ემატება. მაგალითად, *შიშმა გადამაწყვეტინა*, რაც ინგლისურში სინტაქსური წყობით გადმოიცემა, *fear made me make this decision*.

ყველა ზემოგანხილული საკითხი მნიშვნელოვანია მეორე ენის შესწავლისას და მრავალენობრივ გარემოში საუბრისას, რადგან სტუდენტებს ხშირად ესაჭიროებათ კაუზაციის, ნებელობის და დაძალების გამოხატვა სხვადასხვა ენაში და კულტურაში.

დ) ინგლისურ-ქართული შეპირისპირებითი ანალიზისას ნაწილაკების შემდეგი ჯგუფები გამოიყოფა:

1. Interrogative: ხომ (indeed), ნუთუ (is it possible!) „ნუთუ სმასა და ჭამაზე ჰკიდია მხოლოდ ქვეყანა?“ (ჯაჟა).
2. Negative: არ, არა (no, do not), ვერ, ვერა (no, can not), ნუ (don't);
3. აღარ (not again), ვეღარ (not any more), ნუღარ (don't any more) არც, ვერც (neither/nor).
4. Proximity: თითქმის, კინაღამ (almost).
5. Distinguishing-limitative: მარტო, მხოლოდ (only, just).
6. Wish: ნეტავი, ნეტა (I wish), დაე (let it be).
7. Fear and encouragement: ვაითუ (what if), იქნებ (perhaps).

8. Answering: კი, ჰო, დიახ (yes), არა (no), ვერა (no, can not).

9. Separate: თურმე (as it appears, as it appeared).

10. „განა პატარა ვარ?“ „განა ხუთშაბათს მოვიდა?“
Am I really little? Did he really come on Thursday?

წარმოდგენილმა მაგალითებმა ცხადყო, რაოდენ მნიშვნელოვანია შეპირისპირებით-ტიპოლოგიური ანალიზის გათვალისწინება ენების სწავლება-სწავლის დროს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ეს ტიპოლოგიურად განსხვავებულ და ლინგვისტურად დიდ დისტანციაზე დაშორებულ ისეთ ენებს ეხება, როგორიცაა ქართული და ინგლისური.

ლიტერატურა

- Fauconnier, G. and Sweetser, Eve. (eds.) (1996). *Spaces, Worlds, and Grammar*. The University of Chicago Press: Chicago and London.
- Glynn, D. and Justyna A. Robinson (eds). (2014). *Corpus Methods for Semantics. Quantitative studies in polysemy and synonymy*. Human Cognitive Processing 43. John Benjamins Publishing Company.
- Kozinsky, I. & M. Polinsky. (1993). 'Causee and patient in the causative of transitive: coding conflict or doubling of grammatical relations?'. In B. Comrie & M. Polinsky (eds), *Causatives and transitivity*. Amsterdam: Benjamins, 177-240.
- Kratzer, A.. (2012). *Modals and Conditionals*. *Oxford Studies in Theoretical Linguistics*. Oxford University Press.
- Lakoff, G. and Ross, J. R. (1972). A note on anaphoric islands and causatives. *Linguistic Inquiry* 3: 121-125.
- Lenz, F. (ed). (2003). *Deictic Conceptualisation of Space, Time and Person*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam / Philadelphia.
- Parikh, P. (2010). *Language and Equilibrium*. The MIT Press: Cambridge, Massachusetts.
- Pearl, J. (2009). *Causality. Models, Reasoning, and Inference*. Second Edition. Cambridge University Press.
- Philipp, M. (1998). *Semantik des Deutschen. Germanistische Lehrbuchsammlung. Band 13*. WEIDLER Buchverlag Berlin.

უარყოფის გამომხატვის საშუალებები ქართულსა და თურქულში (შეპირისპირებითი ანალიზი)

WAYS OF EXPRESSING NEGATIVE CATEGORY IN GEORGIAN AND TURKISH (CONTRASTIVE ANALYSIS)

თამარ ქაროსანიძე-ქირსაჩი

რეჯეფ ტაიფ ერდოღანის უნივერსიტეტი

Tamar Karosanidze Kirsac

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

 <https://orcid.org/0000-0002-4604-8267>

საკვანძო სიტყვები: უარყოფის კატეგორია, ენობრივი უნივერსალია, ქართული, თურქული

Keywords: category of negation, linguistic Universality, Georgian, Turkish

ABSTRACT

The category of negation is a universal linguistic category that exists in different forms in all languages. The means of its expression are different. The category of negation has been thoroughly studied in Georgian, Georgian languages and dialects. The negative category is actively researched in Turkish as well. Both languages are distinguished by the variety and peculiarities of the means of expressing negation.

The aim of the work is to present the linguistic means of expressing negation in the Turkish language and to determine its similarities and differences with the Georgian language.

The functional-semantic microfield of negation is presented, in which the following levels are distinguished: morphological, lexical, derivational and syntactic (Zekalashvili, Abesadze 2016, p. 62). Based on the mentioned microfield, we compared two language rejection systems.

The comparative method is used in the research. The research was conducted based on the analysis of Georgian and Turkish languages. We think that the comparative analysis of languages that belong to different language groups is important from the point of view of establishing language universals.

Unlike Georgian, Turkish has a morphological sign expressing negation. Negative suffix “-mA”:(1) yapma; ar gaaketo “don’t do” (2) yapmam; ver gavakete “I cannot do” (Ergin 2013, p. 200). In Georgian, the negative particles “ar”, “ver” are represented with the same function (Chumburidze, 1970, p. 41). It should also be noted here that the content nuances of the negative particles “ar”, “ver”, “nu” in Turkish together with the negation sign “-mA” are expressed by different means, namely, through the modal verb and mood. In Georgian, negative category is expressed by negative pronouns and adverbs (Kurdadze 2015, p. 72). In the Turkish language, negative semantics can be conveyed with the participation of indefinite pronouns and adverbs.

უარყოფის ცნების შესწავლით დაინტერესებულია სოციალური მეცნიერებების სხვადასხვა დარგი – ფსიქოლოგია, სოციოლოგია, ლოგიკა, ფილოსოფია. უარყოფის გრამატიკული კატეგორია ენათმეცნიერების კვლევის საგანია. სპეციალურ ლიტერატურაში წარმოდგენილია უარყოფის ფუნქციურ-სემანტიკური მიკროველი, რომელშიც გამოყოფილია შემდეგი დონეები: მორფოლოგიური, ლექსიკური, დერივაციული და სინტაქსური (ზექალაშვილი, აბესაძე, 2016, გვ. 62). აღნიშნულ მიკროველზე დაყრდნობით ერთმანეთს შევადარეთ ორი ენის, ქართულისა და თურქულის, უარყოფის სისტემა. ორი ენის შედარების შედეგად გამოვლინდა შემდეგი სახის მსგავსება-განსხვავებები: როგორც ცნობილია, ქართულში უარყოფის კატეგორიის აღმნიშვნელი მორფოლოგიური მარკერი არ მოგვეპოვება. ქართულისგან განსხვავებით, თურქულს აქვს უარყოფის გამომხატველი მორფოლოგიური ნიშანი. უარყოფის გამომხატველი სუფიქსი “-mA”: yapma- „არ გაკეთება“, olma- „არ ყოფნა“, bilme- „არ ცოდნა“ (Ergin, 2013, გვ. 200). უარყოფის გამომხატველი სუფიქსი “-mA”: წარმოდგენილია დღემდე მოღწეულ უძველეს თურქულ ტექსტებში, თანამედროვე თურქულსა და დიალექტებში. ეს სუფიქსი დაერთვის ზმნის ფუძეს და უარყოფითი ზმნიზებებისა და უარყოფითი ნაწილაკების ჩართვის გარეშე უარყოფის სემანტიკას სძენს წინადადებას. მიგვითითებს, რომ მოქმედება არ განხორციელებულა, არ ხორციელდება ან არ განხორციელდება. *Hasta olmadım* „ავად არ გავმხდარვარ“, *kapı açılmıyor* „კარი არ იღება“, *düğüne gitmeyeceğiz* „ქორწილში არ წავალთ“. თურქულ ენაში მკაცრად განსაზღვრული უარყოფის გამომხატველი სუფიქსის ადგილი. იგი ყოველთვის დერივაციული სუფიქსის შემდეგ და ფლექსიური სუფიქსების წინ დგას. მისი ადგილის შენაცვლება შეუძლებელია (Banguoğlu, 2015, გვ. 412-

413). ამ სუფიქსის ფარდად ქართულში გვაქვს უარყოფითი ნაწილაკი „არ“.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ „ვერ“, „ნუ“ უარყოფითი ნაწილაკების შინაარსობრივი ნიუანსები თურქულში „-mA“ უარყოფის ნიშანთან ერთად სხვადასხვა საშუალებებითაა გამოხატული, კერძოდ, მოდალური ზმნისა და კილოს მეშვეობით. ცალ-ცალკე განვიხილოთ თითოეული მათგანი. შესაძლებლობის უარყოფა ამგვარადაა წარმოდგენილი: **AmA (/-(y)A+Ø-/ + /-mA-/)**, სადაც-(y)A+ ზმნიზედის მანარმოებელი სუფიქსია, Ø-/ ნულოვანი ნიშნით გამოხატულია **u-** შესაძლებლობის სემანტიკის გამომხატველი მოდალური ზმნა, **-mA** უარყოფის გამომხატველი სუფიქსია (Kara, 2011, გვ. 1433): **yapamadım** „ვერ გავაკეთე“, **okuyamadım** „ვერ წავიკითხე“, **gelemedim** „ვერ მოვედი“. „ნუ“ უარყოფითი ნაწილაკის შინაარსობრივი ნიუანსის ფარდად თურქულში შეიძლება ჩაითვალოს შემდეგი მოდელი: უარყოფის გამომხატველი სუფიქსი „-mA“ + თხოვნითი კილო: **gülmeyesin** „ნუ გაციხნებ“, **vermeyesin** „ნუ მისცემ“ (Ergin, 2013, გვ. 313).

თურქულში უარყოფის კატეგორია ერთნაირად არ გამოიხატება ყველა სიტყვისა თუ სიტუაციისთვის. უარყოფის სემანტიკის გამომხატველ სუფიქსსა და ლექსიკურ ერთეულებს აქვთ საკუთარი მახასიათებლები, განსაზღვრულია მათი გამოყენების არეალიც (İlhan, 2005, გვ. 271). უარყოფითი სუფიქსი შეიძლება შეგვხვდეს ყველა დროისა და კილოს ფორმასთან, თუმცა ის არ გამოიყენება **“i-”** მეშველ ზმნასთან. იგი არ გვხვდება ასევე არარსებობის, არქონის, არყოლის სემანტიკის გამომხატველ ფორმასთან. მსგავსი ვითარებაა ქართულშიც. უარყოფითი ნაწილაკების გამოყენებისას ქართულშიც გასათვალისწინებელია ზმნური გარემოცვა. უარყოფითი ნაწილაკი „ვერ“ არ გვხვდება ბრძანებითი კილოს ფორმებთან, „ნუ“ ნაწილაკი კი, პირიქით, ძირითადად სწორედ ბრძანებითი კილოს (აგრეთვე ნატვრითი კილოს) ფორმებთან გამოიყენება. „ნუ“ ნაწილაკი არ გვხვდება წყვეტილის მწკრივთან. აგრეთვე იშვიათია უწყვეტელთან, ხოლმეობითთან და კავშირებითის მწკრივებთან. „ვერ“ ნაწილაკი ვერ ეკუთვნის ინვერსიული წყობის ზმნებს ვერც ერთ მწკრივში. რამდენიმე ზმნა, რომელიც უქონლობას აღნიშნავს, უარყოფით ნაწილაკთან მხოლოდ „არ“ ნაწილაკს იგუებს (ჭუმბურიძე, 1970, გვ. 42). ორ ენას შორის მნიშვნელოვან განსხვავებას ვაწყდებით ლექსიკურ დონეზე. თურქულ ენაში არსებობს უარყოფითი სემანტიკის გამომხატველი ქართულისაგან განსხვავებული ლექსიკური ერთეულები. როგორც ზემოთ აღინიშნა, თურქულში უარყოფის გამომხატველი სუფიქსი **“-mA”** დაერთვის ყველა სახის ზმნის ფუძეს, გარდა **“i-”** მეშველი ზმნისა. **“İ-”** მეშველი ზმნის უარყოფის სემანტიკის გამომხატველი ლექსიკური ერთეულია **„değil”**: Yorgun **değilim** „დაღლილი არ ვარ“. (Korkmaz, 2014, გვ. 631). **„Değil”** გამოიყენება ასევე უარყოფითი ნაწილაკის ფუნქციით

ზმნა-შემასმენელთან: **Yazmış değilim „aḥ dāmiñḥia”** (Korkmaz, 2014, გვ. 520). უარყოფის სემანტიკის გამომხატველია **“yok”**, რომლის ძირითადი ფუნქციაა არარსებობის, არქონის, არყოლის სემანტიკის გადმოცემა: **Beni suçlamanın alemi yok „aḥi aḥ aḥes ḥems dādānaḥuḍebas”** (Banguoğlu, 2015, გვ. 566).

როგორც ცნობილია, მიგებითი ნაწილაკები ორ ჯგუფად იყოფა: დადასტურებითი და უარყოფითი. თურქულში უარყოფითი მიგებითი ნაწილაკის მნიშვნელობით ყველაზე ხშირად გამოიყენება არაბული წარმოშობის ნაწილაკი **hayır „aḥa”**: - Şarkıyı duyunca duyduğundan galiba? „სიმღერა რომ მოისმინე, დასევდიანდი, მგონი“. - Hayır „არა“. გარდა ამისა, უარყოფითი მიგებითი ნაწილაკის ფუნქციით ხშირად ვხვდებით ლექსიკურ ერთეულს: **yok „aḥa”**: **-Ateşi var mı çacığın? „bāzḥes siḥes aḥes?”** - **Yok „aḥa”**. უარყოფითი მიგებითი ნაწილაკის ფუნქციით გამოიყენება ასევე **değil „aḥa”**, ეს უკანასკნელი გვხვდება წარსული დროის ფორმითაც: **Paramı çalan o muydu? „is niy, zinḥ ḥuḍi moḡḡaḥa?”** - **değildi aḥ niy/aḥa** (Hirik 2014, გვ. 362). აღნიშნული ფუნქციითაა წარმოდგენილი ასევე შორისდებული **cık „ḥḥ”**: **Akşam yemeğinde makarna da ister misin? „zāḥḥmāḡ māḡaḥḥniḥ ḡinḡa?”** - **cık „ḥḥ”** (Sari, 2023, გვ. 614).

თურქულ ენაში უარყოფითი სემანტიკის გადმოცემა შესაძლებელია განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელებისა და ზმნიზედების მონაწილეობით: **Kimse „zinḡe”**: **Bugün kimse evinde değil „ḡeḡes saḥ-ḡḥi „zinḡe” aḥ aḥis/ḡeḡes saḥḡḡi aḥaḡin aḥ aḥis”** (Göksel, Kerslake, 2005, გვ. 271-280). თურქულ ენაში საკუთრივ უარყოფითი ნაცვალსახელები არ დასტურდება. უარყოფითი სემანტიკის ნაცვალსახელები წარმოშობა განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელებსა და წარმოშობის უარყოფითი ზმნიზედის **hiç „saḡḥḥorḡ” ḡaḥḥḥḥḥḥ**: **Hiç+kimse „saḡḥḥorḡ+zinḡe=aḥaḡin”**: **Şimdiye kadar buralara hiç kimse uğramadı „aḡāmdḡe aḡ aḥaḡis ḡemḡuḡḡia”**, **hiç+biri „saḡḥḥorḡ+ḡḥḥḥḥ=aḥḡḡḡḥḥḥ**: **Bunu hiçbiri bilmiyordu „ḡes aḡḡḡḡḡmā aḥ niḡḡā”** (Korkmaz, 2014, გვ. 417-418). ქართულში გარდა უარყოფითი ნაწილაკებისა, უარყოფას გამოხატავს უარყოფითი ნაცვალსახელები და ზმნიზედები. ქართულ ენაში უარყოფით ნაცვალსახელთა მოდელი ამგვარადაა წარმოდგენილი: უარყოფითი ნაწილაკი + კითხვითი ნაცვალსახელები (ვინ, რა): არავინ, ვერავინ, ნურავინ. დაერთვის სიტყვები: ფერი, ნაირი, ვითარი: არაფერი, ვერაფერი, ნურაფერი... (ქურდაძე და სხვ., 2016, გვ. 72). ქართული „ფერის“ ფარდად თურქულში გამოიყენება არაბული წარმოშობის განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელი: **“Şey” - bir şey „არაფერი”**. Ondan bir şey beklenmez „მისგან არაფერს უნდა ელოდო”. ქართულში უარყოფითი ზმნიზედები ასეა წარმოდგენილი: უარყოფითი ნაწილაკი + ადგილის, დროის, ვითარების გამომხატველი ზმნიზედები: **-სად, -ḡḥḥḥ, -naḥḥḡ, -ḡḥḥḥḥ**: **aḥsaḡ, ḡḡḥsaḡ, neḡḥsaḡ; aḥsaḡḡḥḥ, ḡḡḥsaḡḡḥḥ, neḡḥsaḡ-**

ღმოს; ახანაიხად, ვეხანაიხად ნუხანაიხად; ახასგზით, ვეხასგზით, ნუხასგზით (ქურდაძე და სხვ., 2022, გვ. 71). თურქულ ენაში უარყოფითი ნაცვალსახელების მსგავსად არ დასტურდება უარყოფითი ზმნიზებებიც. უარყოფითი ზმნიზებების წარმოება ხდება სპარსულ-თურქული შესიტყვების (Ergin, 2013, გვ. 257) *hiç+bir „აჩცეხითი“ მეშვეობით: hiçbir yer „აჩცეხითი ადგილი=ახსად“, hiçbir zaman „აჩცეხითი ღხო=ა-ხასღმოს“, hiçbir şekilde „აჩცეხითი ფოხმით, გზით = ახასგზით“*. უარყოფის სემანტიკის დერივაციული საშუალებები შინაარსობრივად დიდწილად მსგავსია ქართულსა და თურქულში. თუმცა ფორმოებრივად თურქულში უფრო მრავალფეროვანი სურათია. თურქულ ენას მოეპოვება უარყოფითი მიმღეობის მანარმოებელი სუფიქსი -*mAz: utanmaz adam „უხი-ცხვილო კაცი“, inanılmaz hikaye „დაუჯეხებელი ამბავი“* (Bangsıoğlu, 2015, გვ. 270). კიდევ ერთი უარყოფა-უქონლობის გამომხატველი სუფიქსია *+slz*. იგი დაერთვის სახელის ფუძეს და აწარმოებს როგორც ზედსართავ სახელს, ასევე ზმნიზებას: *Akilsız insan çok hata yapar „უჭკუო ადამიანი ბევრ შეცდომას უშვებს“, Onlar ekmezsiz dayanamaz „ისინი უპუხოვ ვეხ ძებენ“*. თურქულ სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულ სუფიქსთან დაკავშირებით აზრთა სხვადასხვაობაა. მეცნიერთა ნაწილის აზრით, იგი უარყოფითი სუფიქსია, ნაწილი კი მას მხოლოდ უქონლობის სახელების მანარმოებლად მიიჩნევს (Münir, 2007, გვ. 1173). ზემოთ ჩამოთვლილ თურქულ სუფიქსთა იდენტური სემანტიკის მატარებელია უარყოფა-უქონლობის უ- (უ-ო) პრეფიქს-სუფიქსი ქართულში. უ- პრეფიქსი უარყოფით სახელებს დამოუკიდებლად აწარმოებს, უქონლობის სახელებს კი – სუფიქსებთან ერთად (ქურდაძე და სხვ., 2022, გვ. 58). თურქულს ასევე მოეპოვება უარყოფითი ზმნიზების მანარმოებელი სუფიქსი „-*mAdAn*“. იგი დაერთვის ყველა სახის ზმნის ფუძეს და მისგან აწარმოებს უარყოფით ზმნიზებას. აღნიშნული სუფიქსი წინადადებაში ორი ფუნქციით გამოიყენება: (1) ხაზს უსვამს იმას, თუ როგორ არ უნდა შესრულდეს ზმნით გამოხატული მოქმედება: *Düşünmeden konuşma „დაუფიქრებლად ნუ ილაპაჰაკებ!“*. (2) გვანვდის ინფორმაციას იმის შესახებ, თუ როგორ შესრულდა ზმნით გამოხატული მოქმედება: *Arkasına bakmadan gitti „უკან მოუხედავად წავიდა“* (Korkmaz, 2003, გვ. 95). უარყოფითი ზმნიზების მანარმოებელი კიდევ ერთი სუფიქსია „*maksızın*“. İşte

böylece annemin yanından bir dakika ayırılmaksızın bütün bir yılını konakta geçirmişim „აი ასე გავატარე სასახლეში მთელი ერთი წელი, ისე რომ დედაჩემს გვერდიდან ერთი წუთითაც კი არ მოვშორებივარ“ (Korkmaz, 2003, გვ. 870).

ორივე ენაში გვხვდება უარყოფითი სემანტიკის გამომხატველი სინტაქსური საშუალებები. თურქულში *mi* კითხვით აფიქსს აქვს უნარი უარყოფითი მიმართება მიანიჭოს წინადადებას, რომელსაც ერთვის. ასეთ შემთხვევაში კითხვითი აფიქსი უსწრებს ზმნა-შემასმენელს: *Niçin kızyorsun bunu ben mi yaptım. „ჩაგომ ბიზებდი. ეს მე გავაკეთე (თუ ჩა)“*. თურქულში არსებობს ასევე უარყოფის სემანტიკის შემცველი შემდეგი სინტაქსური კონსტრუქცია: *„mi ki“ (კითხვითი აფიქსი + კავშირი): anahtar bende mi ki niçin bana soruyorsun „გასაღები მე მაქვს (თუ ჩა), მე ჩაგომ მეკითხები?“* ფიქრობთ, ქართულში „*თუ ჩა“* კონსტრუქცია, სხვა სემანტიკურ ნიუანსებთან ერთად, უნდა მოიცავდეს უარყოფის სემანტიკასაც. თურქულში უარყოფითი სემანტიკის შემცველია ასევე კითხვითი ზმნიზება *hani*, რომლის ქართული შესატყვისია კითხვითი ნაწილაკი „*აკი*“: *Hani dün okulda buluşacaktık „აკი, გუშინ სკოლაში უნდა შევხვეხმოით“ = dün okulda buluşmadık „გუშინ სკოლაში ახ შევხვეხმილავით“* (Demirel, 2012, გვ. 52). სემანტიკურად იდენტურია თურქული *ne...ne* და ქართული არც...არც კავშირები: *Ne beni ne seni gördü „ახ მე დავნახივია და ახ მე შენ“* (Ergin, გვ. 354). *Ne konuştu, ne de azıcık durup soluk aldılar „ახ უდაპაჰაკიათ, ახ ეხთ წუთით შეუსვენიათ და ამოუხუნთქავთ* (Korkmaz, გვ. 938). შინაარსობრივად მსგავსია ასევე უარყოფის სემანტიკის შემცველი სხვა კავშირებიც.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, მნიშვნელოვნად განსხვავდება ქართულისა და თურქულის უარყოფის გამოხატვის სისტემა. თუმცა განსხვავებებთან ერთად ვხვდებით ასევე მსგავსებებსაც, განსაკუთრებით ეს შეიძლება ითქვას დერივაციულ და სინტაქსურ დონეზე. ამასთან, ორივე ენა გამოირჩევა უარყოფის სემანტიკის გამოხატვის მრავალფეროვნებით. მიუხედავად იმისა, რომ ქართულისგან განსხვავებით, თურქულ ენაში უარყოფის გრამატიკული კატეგორია მარკირებულია, უარყოფის სემანტიკის გამოსახატად ქართულის მსგავსად თურქულიც ხშირად მიმართავს სხვადასხვა ენობრივ საშუალებას.

ლიტერატურა

- ზექალაშვილი რ., აბესაძე მ. (2016). უარყოფის ფუნქციურ-სემანტიკური მიკროველი ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში. წელიწდეული. ქუთაისი.
- ქურდაძე, რ., თვალთვაძე დ., ლომია, მ., მარგიანი, ქ., ზექალაშვილი, რ. (2016). უარყოფის გამოხატვის ენობრივი საშუალებები ქართველურ ენებში: ჟურნ. „ქართველოლოგი“ 25(10) გვ. 75-115.
- ქურდაძე, რ., ლომია, მ., მარგიანი, ქ., ქუმბურიძე, ნ. (2022). მონოგრაფია „უარყოფის კატეგორია ქართველურ ენებში“, თბილისი: „უნივერსალი“.
- ქუმბურიძე,ზ., (1970). „უარყოფითი ნაწილაკები ქართულში და მათი ხმარების სტილური თავისებურებანი“: ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, N2, თბ. 1970, გვ. 41-46.
- Banguoğlu, T., (2015) Türkçenin Grameri, (10.bs.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Demirel, Ö., (2012). “YAPICA OLURLU ANLAMCA OLUMSUZ CÜMLELER HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME”. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. 34, sy. 34, ss. 43-57.
- ERGİN, M., (2013) Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- ERTEN, M., (2007). “+sız Eki Olumsuzluk Eki midir?” Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/4 Fall 2007, s. 1168-1173.
- GÖKSEL, A.; KERSLAKE, C., (2005), Turkish: A Comprehensive Grammar, London and New York.
- Hirik, S., (2014). Kesinlik ve olumsuzluk ilişkisine kipsel yaklaşım. Turkish Studies, 9(12), 349- 367.
- İLHAN, N., (2005), “Türkçede Olumsuzluk”, Karaman Dil Kültür ve Sanat Dergisi, T.C. Karaman Valiliği Yayınları, TBBM Basımevi, Ankara, s. 271-279.
- Kara F., (2011) Turkish Studies - International Periodical For The Languages, literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter 2011, p. 1421-1438, TURKEY.
- Korkmaz, Z., (2014). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Ankara: TDK Yay.
- SARI, İ., (2023). Ayrı Bir Dil Kategorisi Olarak Ünlemler ve Türkçede Dil Dışı Türleri: <cık> Örneği. Türkiyat Mecmuası, 33(2), 597-624. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1269207>.
- [*]ამგვარი ფორმები დასტურდება ქართული ენის აჭარულ დიალექტში: ვინმე არ იყო; ვთქვი, რომ იქ ვინმე აღარ იქნება; ვინმე ვერ გამომასწრობდა იქ (<http://www.corpora.co/#/corpus>).

ბიბლიური ტოპონიმების შესწავლის მნიშვნელობა ქართულ ისტორიულ ზოგნა-წარმოდგენების გასაცნობად

THE IMPORTANCE OF STUDYING THE BIBLICAL TOPONYMS TO REVIEW THE HISTORICAL KNOWLEDGE AND IDEAS OF GEORGIANS

გიორგი ჭიტოშვილი

Giorgi Kitoshvili

 <https://orcid.org/0009-0006-7500-3494>

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

საკვანძო სიტყვები: ძველი აღთქმა, ტოპონიმები, თარგმანი, ისტორიული ცოდნა

Keywords: Old Testament, toponyms, the translation, historical knowledge

ABSTRACT

Georgians acquired knowledge about different regions through the Holy Scriptures. The Old Testament contains the names of toponyms of various regions. From the Hebrew text, these toponyms firstly transferred to the Greek Bible and, after that, spread to other translations made from the Greek version of the Holy Bible, including the Georgian translation. Our aim is to demonstrate the importance of the study of biblical toponyms to get to know the historical knowledge of Georgians.

Geographical names have appeared in the Georgian versions of the Old Testament under the influence of the Greek (and in the case of Ezra's books from Armenian translations of the Bible). The translators and reviewers, on one hand, had information about biblical nations and, therefore, they knew the names of the toponyms, or, on another, they knew about names from the Bible.

The toponyms transferred into Georgian translation of the Bible are studied based on different methods by means of a comparative approach. The history of each text of the Bible is taken into account. Translated texts in Georgian were also changed by scribes. The relevant textual forms of toponyms (with ethnonyms) were compared by us with the approach of the translation technique and copying experience. We should pay attention to the fact that the proper names could be changed during the copying process.

In such cases, when a translator didn't know toponym or no match existed in his own language, the translated forms are close to the original text, they were obliged to transfer to the language of the translation.

Thus, the study of biblical toponyms allows us to determine whether the Georgians acquired geographical information about different regions of Asia and Africa with or without translation of the Bible.

ბიბლიური ტოპონიმების შესწავლის მნიშვნელობას ცხადყოფს ძველი ახლო აღმოსავლეთის გეოგრაფიულ სახელებზე დაკვირვება. ბიბლიაში ძველი ახლო აღმოსავლეთი ერთ-ერთი ყველაზე დიდი რეგიონია. წმინდა წერილში გადმოცემულია მასში არსებული ქვეყნების შესახებ სხვადასხვა ეპოქაში მომხდარი არაერთი ისტორია. სწორედ ძველ ახლო აღმოსავლეთში მდებარეობდა ებრაელთა მთავარი მონინალმდევ სახელმწიფოები: ასურეთი, ბაბილონი, მიდია, ელამი. ეს სახელმწიფოები მოგვიანებით შევიდნენ ჯერ აქემენიდური, ხოლო შემდეგ სასანიდური სპარსეთის შემადგენლობაში, ამიტომ ქართველებს მათთან შეხება უნდა ჰქონოდათ. საინტერესოა, რას გვეუბნება ბიბლიური ტოპონიმების ტექსტოლოგიური ანალიზი მათზე ქართველთა წარმოდგენების შესახებ.

წმინდა წერილის ქართულ თარგმანში განსხვავებული მეთოდებით გადმოტანილი ძველი ახლო აღმოსავლეთის ტოპონიმები, ამ ეტაპზე რამდენიმე ქალაქი: „Εκβάτανα“ – „ეკბატანა“, „Ράγα“ – „ჰრაგა“ და „Σισάα“ – „სუსა“, შევისწავლეთ კომპარატივისტული მეთოდით. მხედველობაში გვქონდა, რომ ძველი აღთქმის ქართული ვერსიები, რომელთაც ჩვენამდე მოაღწიეს, წარმოადგენს არაერთი ენიდან გადმოტანილ და სხვადასხვა პრინციპით რეცენზირებულ ძველ თარგმანებს. ყურადღება გავამახვილეთ იმ გარემოებაზე, რომ ეს ტექსტები შეიცვალა გადანერის პროცესშიც.

ზემოაღნიშნული ქალაქების თარგმანის ტექნიკაზე დაკვირვების პროცესში გავითვალისწინეთ ჩვენ მიერ ჩატარებული კვლევის, მაკროტოპონიმების, „ელამისა“ და „მიდიის“ ტექსტოლოგიური ანალიზის, შედეგები. ტოპონიმ „ელამისა“ და ეთნონიმ „ელამიტელის“ ქართულ ეკვივალენტებზე ტექსტოლოგიურმა დაკვირვებამ გვაჩვენა, რომ: „1.

ქართული ეკვივალენტი გადმოტანილია ბერძნულიდან ტრანსლიტერაციით; 2. ქართულ ენაში თარგმანის დროისათვის არ არსებობდა ბერძნული „Αίλαμ“-ით აღნიშნული ტოპონიმის ადეკვატური ქართული შესატყვისი; 3. ეთნონიმის ტრანსლიტერაცია განხორციელდა, ერთი მხრივ, წარმოთქმის (ე-, Αίλαμ = ელამ, - ბერძნულ-ქართული წარმოთქმის წესების შესახებ იხ. სრულად: მახარაძე, 1978, გვ. 11-21), ხოლო, მეორე მხრივ, წერილობითი ფორმის ზედმიწევნითი მიბაძვით (-ίτ[®] იტ, „Αίλαμιτ“ = „ელამიტელი“)... ტოპონიმ „Ελισαμόν“ - ელვიამაიდას გადმოტანისას ტრანსლიტერაცია არა წარმოთქმის, არამედ წერილობითი ფორმის მიმსგავსებით შესრულდა... ქართველი მთარგმნელ-რეცენზენტებისთვის ბიბლია იყო სანდო წყარო ელამისა და მასში დასახლებული ელამური ეთნოსის ისტორიის შესწავლისათვის. თარგმანზე ნაკლებად აისახა მთარგმნელების წინარე ცოდნა, პირიქით, თარგმანის მეშვეობით შეითვისეს ახალი ინფორმაცია ძველი ახლო აღმოსავლეთის ერთ-ერთი მძლავრი სახელმწიფოს, ელამის, შესახებ“ (ქიტოშვილი, 2023, გვ. 157-58).

ელამისაგან განსხვავებით, მიდიელების შესატყვისი არსებობდა ქართულ ენაში, მეტწილად ითარგმნება Μηδία/Μήδιο ქართული ეკვივალენტებით: **ხოვასტანი, (ხ)უვიკეთი, ხუვიკნი, მარნი, არშაკნი**, ხოლო გამოწვევების შემთხვევებში მთარგმნელ-რეცენზენტები ტრანსლიტერაციას მიმართავდნენ: „მიდონელთა/მედონელთა“ ნაკითხვა ბერძნულიდან ასო-ასო ტრანსლიტერაციით შესრულდა, რაც IV მეფეთას წიგნის თავისებურებას წარმოადგენს... ესთერის წიგნის ნაკითხვების მიხედვით, მიდიელები და პართიელები ქართველ მთარგმნელ-რეცენზენტებს ერთ ხალხად მიაჩნდათ. მათ ასევე საერთო წარმოდგენა ჰქონდათ ელამელებსა და მიდიელებზე, თუმცა მათ დანამდვილებით არჩევდნენ სპარსელებისაგან“ (ქიტოშვილი, 2023, გვ. 234). საინტერესოა, რა ტიპის ტექსტუალური სურათი წარმოჩინდება უშუალოდ ქალაქების თარგმანის ტექნიკაზე დაკვირვებით.

„Ἑβράταια“ – „ეკბატანა“

ეკბატანა მდებარეობდა ქვემო მიდიის ტერიტორიაზე, კერძოდ ჰამადანის რაიონში. ის იყო მიდიის ყველაზე დიდი და ძლიერი ქალაქი, რომლის მოსახლეობაც მძლავრობდა მთელს სახელმწიფოზე. შესაბამისად, ეკბატანა იქცა ცენტრალიზებული მიდიის სახედ, მის დედაქალაქად (მელიქიშვილი, 1988, გვ. 395). ასტიაგეს მმართველობის დროს, ძვ. წ. 553 წელს, მიდიას კიროსის მეთაურობით აუჯანყდა მის შემადგენლობაში შემავალი სპარსეთის დამოუკიდებელი სამეფო. სპარსელებმა აიღეს ეკბატანა. მოგვიანებით ეს ქალაქი გახდა აქემენიდთა იმპერიის ცენტრიც (AYBD IV, p. 660). მიდიის დედაქალაქ

ეკბატანაში აღმოჩენილი სამეფო ჩანაწერების შესახებ მოგვითხრობს 1 ეზრასა და 2 ეზრას წიგნები. დარიოს მეფემ განიხილა იერუსალიმის ტაძრის მშენებლობის საკითხი და გამოიძია კიროს მეფის გადაწყვეტილებები ებრაელთა შესახებ. მისმა ძიებამ გამოაჩინა, რომ ეკბატანაში ინახებოდა კიროსის მიერ გამოცემული ბრძანების აქტები, რომელთა მიხედვითაც, კიროსმა დაავალა ქვეშევრდომებს იერუსალიმის ტაძრის აღდგენა. აქვე ირკვევა, რომ სპარსთა მმართველობის ხანაშიც ეკბატანა არ კარგავდა სტრატეგიულ დანიშნულებას, მეტიც, იგი სახელმწიფოებრივი და პოლიტიკური მნიშვნელობის ქალაქი გახლდათ.

ტობის წიგნი მოგვითხრობს ეკბატანელი და ნინევიელი ებრაელების ურთიერთობის შესახებ. სწორედ მოცემულ ეპიზოდებში ხშირად მოიხსენიება ქალაქები: „ჰრაგა“ (ტობ. 1:14); „ეკბატანა“ (ტობ. 3:7). ნინევიელი ებრაელები იძულებული გახდნენ გადასახლებულიყვნენ მიდიაში, უშუალოდ ტობიაც მამის მითითებით ეკბატანაში, მეუღლის მშობლებთან, აგრძელებს ცხოვრებას, რის შემდეგაც მიდიის მეფე კიაქსარისა და ბაბილონელი ნაბუფალასარის გაერთიანებული ლაშქარი თავს დაესხა ასურეთს და ნინევია აიღო (ტობ. 14:15).

ივდითის წიგნის მიხედვით, მიდიის მეფე არფაქსადმა ააგო ეკბატანა და ზღუდე შემოავლო მას, თუმცა ნაბუქოდონოსორ ბაბილონის მეფე, რომელიც ივდითის წიგნში ასურეთის მეფედ არის მოხსენიებული (ივდ. 1:1), 12 წლის განმავლობაში ებრძოდა მას და ბოლოს დაამარცხა კიდეც, აიღო დედაქალაქი ეკბატანა (ივდ. 1:1-15), ხოლო ციხე-სიმაგრე მინასთან გაასწორა.

იმ მიზნით, რომ წარმოგვეჩინა, რამდენად ერთგვაროვნად გადმოდის „Ἑβράταια“ ქართულ ვერსიებში, ბერძნული და ქართული ნაკითხვების მიხედვით დავძებნეთ აღნიშნული ქალაქის ძველ აღთმაში არსებული ყველა ქართული იკითხვისი და შევუდარეთ ბერძნულ და, საჭიროების შემთხვევაში, სომხურ რელევანტურ ნაკითხვებს. გავანალიზებთ თარგმანის ტექნიკის თავისებურებები და გამოვკვეთთ მოცემული გეოგრაფიული სახელის მთარგმნელობითი ტენდენციები.

ტობი/Tobit

Tobit 3:7 ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συνέβη τῇ θυγατρὶ Παγουῇλ Σαρρα ἐν Ἑκβατάνοις τῆς Μηδίας... 5:6 ἀπὸ Ἑκβατάνων... **Ἑκβάταια 6:6** καὶ ᾤδευον ἀμφότεροι ἕως ἥγγισαν ἐν Ἑκβατάνοις... **6:10** ὥς δὲ προσήγγισαν τῇ Παγῇ...**7:1** καὶ ἦλθον εἰς Ἑκβάταια...**14:12** καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς Ἑκβάταια πρὸς Παγουῇλ τὸν πενθερὸν αὐτοῦ...**14:14** καὶ ἀπέθανεν ἐτῶν ἑκατὸν εἴκοσι ἐπτά ἐν Ἑκβατάνοις **τῆς Μηδίας...** **6:6** καὶ ᾤδευον ἀμφότεροι ἕως ἥγγισαν ἐν Ἑκβατάνοις] 3:7 მას დღესა შინა შეჰხუდა სარას,

ასულსა (3- S)რაგუელისსა, **ეკბატანს (ეგბატანს S)** ხუჟიკეთისასა... 5:6 ეკბატანასა (ეგბატანსა I, ეგბატანისა D)... ეკბატანად (ეგბატანი ID)... 6:6 და წარვიდეს ორნივე იგი და მოვიდეს **ვიდრე ხუჟიკეთამდე** (Geo ≠ LXX)... 6:10 და მიიწივნეს **ეკბატანად (ეგბატანად ID)**... 7:1 და ვითარცა მოვიდეს იგინი **ეკბატანად (ეგბატანად ID)**... 14:2 ხოლო ტობია წარვიდა სარაფს თანა, ცოლისა თვისისა, და ძეთა მისთა თანა **ეკბატანად (lac. O, ეგბატანად S)**... 14:14 და მოკუდა იგი ას ოცდაშვიდის წლისა **ეკბატანს (lac. O, ეგბატანს S)** ხუჟიკეთისასა OIDS (ქართულ ტექსტში მოცემულია მხოლოდ „ეკბატანასთან“ დაკავშირებული კითხვასხვაობები)|

ბაქარისეული ბიბლიის მოცემულ ეპიზოდში ეკბატანა ქართულ თარგმანში არ არის მოხსენიებული, გარდა ამისა, 2 მაკ. 9:3-შიც გვხვდება **Ἐκβάτανα**, თუმცა მხოლოდ ბაქარისეული გამოცემით არის 2 მაკამებელთა ჩვენამდე მოღწეული და ამასთან ერთად მოცემულ ეპიზოდში ქალაქის შესატყვისი არაა წარმოდგენილი (მდრ.: 2 მაკ. 9:3 ხოლო მყოფს მას წინაშე იეკატანისა მიუთხრეს მას ქმნილი ნიკონორისა თანა და ტიმოთესა)

ტობის წიგნის ყველა ქართულ ვერსიაში „Ἐκβάτανα“-ს მყარი ლექსიკური ეკვივალენტია „ეკბატანა“, მხოლოდ IDS ვერსიებში გვხვდება ფონეტიკურად განსხვავებული კითხვასხვაობა „ეგბატანა“. 6:10 მუხლში ქართულ თარგმანში წარმოდგენილია „ეკბატანა“, თუმცა ზოგ ბერძნულ, სირიულ და სომხურ წყაროში მის შესატყვისად მოცემულია „Ἐκβάτανα“ (საუბარია ქალაქ რაგაზე, იხ. ქვემოთ), რომელიც სეპტუაგინტას კრიტიკულ გამოცემაში ლემაშია შეტანილი. ამ შემთხვევაში ქართული ვერსიები განსხვავდებიან აღნიშნული ბერძნულ-სირიულ-სომხური წყაროებისაგან და იზიარებენ სხვა ჯგუფის ბერძნულ ვარიანტულ ნაკითხვებს: **ἐκβάτανα** | **Ἐκβατάνοις 319**, **ἐκβάταναν** S^{cod} | მიუხედავად იმისა, რომ 319 ხელნაწერის ტობის წიგნის მოცემულ ნაკითხვას იზიარებს ოშკური ხელნაწერი, არ ნიშნავს, რომ მისგან მომდინარეობს, მაგ.: 319 ხელნაწერისაგან ესთერის ოშკური ვერსია დიდად განსხვავდება (მიროტაძე, 214, გვ. 11).

ჩვეულებისამებრ, მთარგმნელ-რეცენზენტი გეოგრაფიულ სახელს თარგმნის, თუ მისი მნიშვნელობა ცნობილია და თარგმანის ენაში არსებობს მოცემული ტოპონიმის ადეკვატური შესატყვისი. საპირისპირო შემთხვევაში, იქმნება ტრანსლიტერირებული ფორმები, რომლებშიც ბერძნულ ორიგინალში არსებული ნაკითხვები ფონეტიკური სიზუსტით აისახება. ამ დროს ტრანსკრიბირების მიზეზი, რა თქმა უნდა, სათარგმნ სეგმენტზე ცნობების ნაკლებობაა (Tov, 1999, pg. 503-4). ასე რომ, ტოპონიმთა თარგმანის ტექნიკა არა მხოლოდ მთარგმნელის, არამედ თარგმანის ენის მონაცემებზე გვანჯდის ინფორმაციას. მოცემულ შემთხვევაში ქართული იკითხვისები ზედმიწევნით ასახავს ბერძნულ ფონეტიკურ ნაკითხვებს (ეკბატანა), თუმცა ივდითისა და ტობის წიგნის ნაკითხვების შეპირისპირების გარეშე არ გვაქვს საშუალება დაზუსტებით ვთქვათ, ტრანსლიტერაცია თარგმანთან ერთად შესრულდა, თუ თარგმანის მომენტისათვის არსებობდა უკვე ენაში „ეკბატანას“ ტრანსლიტერირებული ვარიანტი.

ნემებს (**Ἐκβάτανα**® ეკბატანა), თუმცა ივდითისა და ტობის წიგნის ნაკითხვების შეპირისპირების გარეშე არ გვაქვს საშუალება დაზუსტებით ვთქვათ, ტრანსლიტერაცია თარგმანთან ერთად შესრულდა, თუ თარგმანის მომენტისათვის არსებობდა უკვე ენაში „ეკბატანას“ ტრანსლიტერირებული ვარიანტი.

ივდითი/ Judith

Judith 1:1 Ἀρφαξὰν ὃς ἐβαίλειυσεν Μήδων ἐν Ἐκβατάνοις 1:2 καὶ ᾠκοδόμησεν ἐπὶ Ἐκβατάνων κύκλῳ τεῖχῃ ἐκ λίθων λελαγμένων εἰς πλάτος πηχῶν τριῶν... 1:14 καὶ ἐκურίευσεν τῶν πόλεων αὐτοῦ καὶ ἀφίκετο **ἕως Ἐκβατάνων** 1:1 არფაქსადისთა, რომელი მეფობდა ხოჟასტანელთა ზედა **ეგბატანს**, 1:2 და მოადგა გარემო **მისსა** ზღუდჱ ლოდთაგან თლილთა... 1:14 და ეუფლა ქალაქებსა მისსა და მიიწია ვიდრე **ეგბატანამდე (ეგბატანამდე DFS, ეკბატანამდე I)** ODFIS (ქართულ ტექსტში მოცემულია მხოლოდ „ეკბატანასთან“ დაკავშირებული კითხვასხვაობები)|

ივდითის წიგნში, ტობის წიგნის ნაკითხვებისგან განსხვავებით, ბერძნულ კაპას ძირითადად შეესატყვისება ქართული განი (κ გ, **Ἐκβάτανα ეგბატანა**), რაც ქართულ ენაში თარგმანამდე ან თარგმანის შემდგომ პერიოდში განვითარებულ ფონეტიკურ მოვლენებზე მიგვანიშნებს, მჟღერ ბანთან ასიმილაციით ყრუ მკვეთრი კანი მჟღერმა განმა ჩაანაცვლა (კ გ, ეკბატანა ეგბატანა). გასათვალისწინებელია, რომ მოცემულ ტოპონიმში **k g** (კ გ) ფონოლოგიური ცვლილება მხოლოდ ქართულისთვის არაა დამახასიათებელი, არამედ შეიმჩნევა ვეტუს ლათინას ძველი თარგმანის კატენებზეც (თუმცა ქართული ნაკითხვის წარმომავლობასთან შეხება არ აქვს), მდრ.: 1:2 **ἐπὶ Ἐκβατάνων** | **egbatana La** |

ტობის წიგნში ზემოაღნიშნული კ გ გარკვეულ ხელნაწერებში (IDS) თარგმანის შემდგომი, გადამწერისეული ცვლილებაა, რაზეც მიგვანიშნებს მასზე უფრო ძველი ნაკითხვა ოშკური ხელნაწერისა („ეკბატანა“). ამგვარადვე შეგვიძლია ავხსნათ ივდითის წიგნის ოშკური ხელნაწერის ნაკითხვებიც – „**ეგბატანა**“.

ამრიგად, გვაქვს უფლება, ვივარაუდოთ, რომ „ეკბატანა“ ტრანსკრიბირებული იკითხვისია, თუმცა თარგმანის პროცესში ტრანსლიტერირდა, თუ თარგმანამდე წარმოთქმის ზუსტი მიბაძვით, ამის თქმა ჯერჯერობით არ ხერხდება (თუ როგორ ტრანსლიტერირდებოდა აღნიშნული ტოპონიმის სომხური ვარიანტი, იხ. I ეზრა, 6:22; ქიტოშვილი, 2024, გვ. 33)

„Páγα“ – „ჰრამა“

რაგა იყო უძველესი მიდიური ქალაქი, რომელიც მდებარეობდა ეკბატანას ჩრდილო-აღმოსავლეთით, სპარსეთის საზღვართან, დღევანდელ

თეირანთან ახლოს. მიდიის დედაქალაქიდან დაშორებული იყო 2 დღის სავალზე: ტობ. 5:6 „შორავს ეკბატანსა გზად ორისა დღისა განწესებული ჰრაგად არს მთასა ზედა, ხოლო ეკბატანად შორის ველსა“. კასპიის ზღვის კარისაკენ მიმავალი სავაჭრო-სამხედრო გზა გადიოდა სწორედ რაგაზე. მისი ნაქალაქარი დღესაც შემორჩენილია თეირანიდან ჩრდილო-დასავლეთით. ძველად ქალაქი წარმოადგენდა პროვინციის ცენტრს. ბაბილონის მეფე ნაბუქოდონოსორმა სწორედ რაგავის პროვინციაში დაამარცხა მიდიის მეფე არფაქსადი (OBCCM, CT. 320). ძველ აღთქმაში მხოლოდ ტობის წიგნშია მოხსენიებული ქალაქი რაგა, თუმცა – არაერთხელ, რამდენადაც მასში ცხოვრობდა ტობის ნათესავი გაბაელი, რომელსაც ტობიასთვის უნდა მიეცა კუთვნილი ვერცხლი, ამიტომ ტობის წიგნი ასახავს ტობიას მოგზაურობას ნინევიიდან ეკბატანამდე, რაგას მიმართულებით.

ტობი/Tobit

Tobit 1:14 καὶ παρεθέρην Γαβαήλ τῷ ἄνδρῳ Γαβρία ἐν **Ράγοις** τῆς Μηδίας ἀργυρίου τέλαντα δέκα... **4:1** οὐ παρέθετο Γαβαήλ ἐν **Ράγοις** τῆς Μηδίας... **4:20** ἃ παρεθέρην Γαβαήλ τῷ τοῦ Γαβρία ἐν **Ράγοις** τῆς Μηδίας 5:6 ἐν **Ράγοις**... εἰς **Ράγα**... **6:13** ἐκ **Ράγαν**... **9:2** πορεύσῃτι ἐν **Ράγοις** τῆς Μηδίας παρὰ Γαβαήλ... 9:5 εἰς **Ράγα** τῆς Μηδίας] 1:14 დავვედრე გაბაელს, ძმასა გაბრიელსა, **ჰრაგას (ჰრაგუელს IDf, om. S) შინა ხუჟიკეთისასა** ვეცხლისა ათი ტალანტი... 4:1 რომელი ვედრად მიეცა გაბაელს **ჰრაგას (ჰრაგუელს ID, რაგას S)** ხუჟიკეთისასა... 4:20 დამივედრებოდა ვეცხლისა გაბაელს (რომელ არს ათი ქანქარი), ძესა გაბრიელსა **ჰრაგას (ჰრაგუელს IDf; ვრადეს B)** ხუჟიკეთისასა... 5:6 ჰრაგას (**ჰრაგუელს O, ჰრაგუელს IDf**)... **ჰრაგად**... 6:13 **ჰრაგავით (არგავით F)** 9:2 წარვედ **ჰრაგად (ჰრქად O; რადეს B; რაგად S)** გაბაელისა... 9:5 **ჰრაგად (არაგად F) OIDFSB** (ქართულ ტექსტში მოცემულია მხოლოდ „ჰრაგასთან“ დაკავშირებული კითხვასხვაობები)

მოცემული ტექსტუალური სურათის მიხედვით, ტობის წიგნში წარმოდგენილი **Ράγα-ს** ეკვივალენტებიდან ძირითადია „ჰრაგა“, ხოლო დანარჩენი ვარიანტები სხვადასხვა გარემოებით არის გაპირობებული. **ჰრაგუელს IDf, ჰრაგუელს ID, ჰრაგუელს O** – ერთი ტიპის შეცდომაა და გამოწვეულია გადანერის დროს ტოპონიმ „ჰრაგას“ ანთროპონიმ „ჰრაგუელით“ ჩანაცვლებით. ტექსტში ხშირად არის მოხსენიებული „ჰრაგუელი“, სარრას მამა და ტობიას სიმამრი, შესაბამისად, არაა გასაკვირი მსგავსი ჰაპლოლოგია. ოშკური ხელნაწერის იკითხვისი **ჰრაგუელს O** იმავე ანთროპონიმის ფორმაა, თუმცა გადანერის პროცესში მექანიკურად დაიკარგა გრაფემა „ლ“ (ჰრაგუელს ® ჰრაგუელს).

ვფიქრობთ, ოშკური ხელნაწერის იკითხვისი „ჰრაგავით“ საინტერესოა, რამდენადაც ერთა-

დერთი ვალიდური წაკითხვაა, რომელიც „ჰრაგას“, როგორც ტოპონიმი, ისე შეგვიძლია შევუპირისპიროთ. მოცემული ტოპონიმი „ჰრაგავით“ არაა ზუსტი თარგმანი, რადგან „ჰრაგავი“ რეგიონს, სხვაგვარად მათა სისტემას, ნიშნავს, რომლის ნაწილიც გახლდათ ქალაქი რაგაც. მთარგმნელ-რეცენზენტმა იცის მოცემული ტოპონიმის შესახებ, თუნდაც ივდითის წიგნიდან და შეგნებულად თუ შეუცნობლად ანაცვლებს „ჰრაგას“ „ჰრაგავით“ (შდჰ.: ივდ. 1:5 καὶ ἐποίησεν πόλεμον ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονοσορ πρὸς βασιλέα Ἀρφαξάν ἐν τῷ πεδίῳ τῷ μεγάλῳ τοῦτό ἐστιν πεδίον ἐν τοῖς ὁρίοις Παγαυ... 1:15 καὶ ἔλαβε τὸν Ἀρφαξάν ἐν τοῖς ὅρεσι **Ραγαυ**] და ყო **ბიძოდა მათ ღლეთა შინა ნაბუქოდონოსოხ, მეფემან ასუხასტანედამან, მეფისა თანა ახფაქსადისა ველსა მას ზედა, ესე იგი ახს საზღვახთა **ჰაგავისთა** (ამ შემთხვევაში ტოპონიმის გჰანსლიტეხაცია ფონეტიკური სიზუსტით განხორციელდა, ხოლო ძლიერი ფშვინვა (**Ραγαυ**) მასში ახ ასახუდა... 1:15 და წახმოიყვანა ახფაქსად და ჰოხოღსა ალაყუა იგი მათა ზედა **ჰაგავისთა ODFIS I**). არ გამოვრიცხავთ და უფრო მეტად საფიქრებელიც არის, რომ აღნიშნული ცვლილება გადამწერისეული იყოს, რადგან ერთჯერადი ხასიათი აქვს, მხოლოდ მოცემულ ეპიზოდში გვხვდება იკითხვისი „ჰრაგავ-“. ბერძნულის შესაბამისობით შეგვეძლო აგვეხსნა -ავ დაბოლოება („ჰრაგავ“), თუ ბერძნულ ვარიანტულ კითხვასხვაობებში გამოჩნდებოდა ფორმა „Ράγαν“, თუმცა მსგავს წაკითხვას არ ვხვდებით. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ გადამწერისეულ სხვა შეცდომებზე „ჰრქად“, „არგავით“, „არაგად“ ყურადღებას აღარ ვამახვილებთ.**

თავად ტოპონიმ **Ράγα-ს** დასაწყისში ძლიერი ასპირაცია აქვს. როგორც ცნობილია, თანხმოვანი p-ით დაწყებულ სიტყვებს ყოველთვის ძლიერი ფშვინვა ეწერებათ, თუმცა არ გამოითქმის. მსგავს შემთხვევებში არაერთგვაროვან პრაქტიკას ვაწყდებით ბიბლიური საკუთარი სახელების ტრანსლიტერაციისას, კერძოდ **Ραγούηλ** – „ჰრაგუელ“, „**Ραφαήλ**“ – „რაფაელ“, „**Ραασωλ**“ – „რაასონ“, „**Ραββ**“ – „რაბათი“, „**Ραββ**“ – „ჰრაბათსა“ (შდრ.: „**Ραββ** – რაბი, ჰრაბი, **Ραββουσι** – ჰრაბუნი“ (მახარაძე, 1978, გვ. 35)).

ამრიგად, ტოპონიმი „ჰრაგას“ ტრანსლიტერაცია შესრულებულია ბერძნულიდან თარგმანის პროცესში წარმოთქმის წესების გათვალისწინებით.

„Σόσσα“ – „სუსსა“

თავისი დიდების ხანაში ელამი მოიცავდა სუსიანასა და ანშანის რეგიონებს. სტრაბონი განასხვავებს სუსიანასა და ელამს. მისი თქმით, ელამი ტიგროსთან მდებარეობდა, ბაბილონის აღმოსავლეთ მხარეში და სუსიანას ესაზღვრებოდა. ტიგროსით სუსიანა გამოყოფილი იყო ტერიტორიისაგან, რომელსაც ჰეროდოტე მოიხსენიებდა კისიის ელამად, თუმცა სტრაბონი „კისიის ელამსაც“ მიათ-

ვლიდა სუსიანას (ОБСМ, ст. 553). სუსიანას დაპყრობის შემდეგ ელამის მმართველებს ეწოდათ „მეფე სუსას და ანშანისა“ (გელები, 1990, გვ. 338). მეტიც, სუსა მოგვიანებით ელამის დედაქალაქი გახდა. ელამელებმა თანდათანობით შეძლეს სუსიანას მოსახლეობის ასიმილაცია. „საშუალო ელამიტურ პერიოდში ელამი საბოლოოდ იერთებს სუსიანას, მისი კულტურული (ენობრივი, სარწმუნოებრივი) ანექსია ხორციელდება“ (ჰანსმანი, 1972, გვ. 102-24), რაც სუსას ელამის დედაქალაქად გამოცხადებით დამთავრდა. ასურელებთან სამხედრო დაპირისპირება ელამის დამარცხებით დასრულდა, „ასურეთის მეფე ასურბანიფალი 646 წელს შეიჭრა სუსიანაში და აიღო დედაქალაქი სუსა (გრეისონი, 1974-77, გვ. 56-64), მოგვიანებით კი, 539 წელს, – კიროს დიდმა. სუსა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ქალაქი იყო ანშანთან, ეკატანასთან და დარიოსის დროს დაარსებულ პერსეპოლისთან ერთად იმ პერიოდში, როდესაც აქემენიდების დიდ იმპერიაში შედიოდა. საგულისხმოა, რომ სპარსელები ამჯობინებდნენ, სუსიანად („უჟა“) მოეხსენიებინათ ძველი ელამის ტერიტორია (Hallock, 1969, p. 25-26). ძველ აღთქმაში ქალაქი სუსა ორ, ესთერისა და დანიელის, წიგნში არის მოხსენიებული.

ესთერი/Esther

1:2 ἄνθρωπος Ιουδαῖος οἰκῶν ἐν Σούσαις τῇ πόλει... 1:5, 2:5, ἐν Σούσαις τῇ πόλει... 2:8 εἰς Σουσαν τὴν πόλιν... 3:15 εἰς Σουσαν... 4:8 ἐν Σούσαις... 8:12,13,14,15, 9:3,6 ἐν Σούσαις]

1:2 კაცი იგი დიდ ტყუობასაცა (om. O)... 1:5 **სუსეს** ქალაქსა შინა... 2:5 **სუს** ქალაქსა... 2:8 lac... 3:15 **სუს** შინა... **სუსს**... 4:8, 4:16 om. ... 8:12 **სუსია** ქალაქსა... 8:13 **სუსეს** ქალაქსა... 8:14 **სუსესა** ქალაქსა... 8:15 **სუსიან** ქალაქმან... 9:3, 9:6 **სუსეს** ქალაქსა O;

DFIS

1:2 კაცმან ჰურიამან, რომელი მყოფ იყო **შუმს (შუმანს S)** ქალაქსა... 1:5, 2:5, **შუმს** (შუმანს S) ქალაქსა... 2:8 **შუმანს** ქალაქსა შინა... **შუმანს**... 4:8 **შუმანს** ქალაქსა შინა... 4:16 **შუმანს** შინა ქალაქსა... 8:13 **შუმანსაცა** შინა... 9:6, 9:11, 9:12, 9:15, 9:18 **შუმანს**... 9:14 **შუმანისათა (შუმისა S) DFIS;**

B

კაცმან დიდმან ბჭესა შინა მსახურმან სამეფოსა... 1:5 ქალაქსა შინა **სუსასა**... 2:5, 2:8 **სუსან** ქალაქსა შინა... 3:15 **სუსას** შინა... **სუსა**... 4:8 **სუსან** ქალაქსა შინა B|

ბერძნულ ვარიანტულ წაკითხვებში ქალაქ სუსას

„Σοισ-“ ძირისაგან განსხვავებული იკითხვისები არ დაეძებნება. ხოლო ოშკური ხელნაწერის წაკითხვების მიხედვით, შეგვიძლია სამგვარდაბოლოებიანი ერთი ეკვივალენტი გამოვარჩიოთ: „სუს“, „სუსია“, „სუსს“. პირველ შემთხვევაში „სუს“ წრფელობითის ფორმით არის წარმოდგენილი და ფუძედაც ეს უკანასკნელი მიიჩნევა. -ია, ან -ს (-ეი) დაბოლოებიანი ფორმები, როგორც აღვნიშნეთ, ბერძნულ დედანთან სიზუსტით არ აიხსნება. ერთი წიგნის ფარგლებში ერთისა და იმავე ტოპონიმის მსგავსი უსისტემო გადმოტანა ქართულ თარგმანში მიგვანიშნებს, რომ ძირი „სუს“ ტრანსლიტერირდა, ხოლო ფუძე ზუსტად ვერ იქნა აღქმული, რამდენადაც ბერძნულ ტექსტში ქალაქის სახელი ყოველთვის ბრუნვის ფორმითაა მოცემული. ასე რომ, დაბოლოება -ია, -ს (-ეი) არაერთგვაროვანი ინტერპრეტაციისა და ტოპონიმიზაციის მცდელობის შედეგია.

მიუხედავად იმისა, რომ ესთერის მეორე ტექსტში F და ID ორ ტექსტუალურ ჯგუფს ქმნის (მიროტაძე 2014, გვ. 17), ტოპონიმ „Σοισ-“ას გადმოტანის საკითხში მოცემულ ხელნაწერებში ერთგვაროვანი სურათი წარმოგვიდგება, – „შუმან“. -ან დაბოლოება არაა გაპირობებული ბერძნულ ვარიანტულ კითხვასხვაობებთან სიახლოვით, არც სომხურის მიბაძვით, რადგან ტექსტი ბერძნული წარმომავლობისაა, თუმცა -ას დაბოლოება ტოპონიმის სომხურ თარგმანშიც გვხვდება (Շուշանს ესთ. 13:8). თუ ქართულ და სომხურ წყაროებში ბერძნული ტექსტისა და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად გაჩნდა მსგავსი ფორმები, გვაქვს უფლება გამოვთქვათ მოსაზრება, რომ „შუმან“ ასახავს ტოპონიმის იმ დროისათვის გავრცელებულ ფორმას (შდრ.: ანშან – ერთ-ერთი მძლავრი ქალაქი სუსას შემდეგ).

დან. (თ)/Dan. (Th.)

8:2 ὄντος ἐν Σούσαις τῇ πόλει ἡ τις ἐστὶν ἐν Ἑλυσμαῖνι χάρᾳ ἔτι ὄντος μου πρὸς τῇ ψύλῃ Αἰλαμ „ვიყავი მე სუსაში, რომელიც არის ელუმიდას ქვეყანაში (მინაზე), სადაც ვიყავი მე (მიმავალი) ელამის კარიბჭისკენ“. ქართული, კერძოდ, ოშკურ-იერუსალიმური ვერსია იზიარებს თეოდოტიონის ბერძნული თარგმანის წაკითხვებს. იგი სეპტუაგინტასაგან რაოდენობრივად და ხარისხობრივად განსხვავებულ იკითხვისებს იძლევა: დან. 8:2 καὶ ἔμην ἐν Σούσαις τῇ βάρει ἡ ἐστὶν ἐν χάρᾳ Αἰλαμ] ვიყავ მე შუმს-ციხესა, რომელი არს სოფელსა მას შინა ელამისასა O] (დანიელის წიგნის აღნიშნული ეპიზოდის შესახებ ვრცლად იხ. ქიტოშვილი, 2023, გვ. 156)

ამრიგად, ტოპონიმთა ერთი ნაწილი ტრანსლიტერირებულია, ხოლო მეორე – თარგმნილი თარგმანის ენაში არსებული ინფორმაციის მიხედვით. შესაბამისად, ძველი აღთქმის ტოპონიმთა ტექსტოლოგიური კვლევა მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ

გადმოტანის ტექნიკის, თარგმანის წარმომავლობისა და ავთენტურობის შესწავლის თვალსაზრისით, არამედ გვიქმნის საკმარის საფუძველს, გავცნოთ ტექსტის შემდგომ ისტორიასა და ქართველთა წარმოდგენებს ბიბლიური ერების განსახლების ადგილების შესახებ. გვაძლევს საშუალებას, განვსაზღვროთ ძველ აღთქმაში მოხსენიებული აზიისა და აფრიკის სხვადასხვა რეგიონზე გეოგრაფიული ხასიათის ინფორმაცია ქართველებმა შეითვისეს თარგმანთან ერთად, თუ – მის გარეშე.

ლიტერატურა

- მახარაძე, ნ. (1978). ბიზანტიური ბერძნულის წარმოთქმის საკითხები. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.
- მელიქიშვილი, გ. (1988). ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია (მეორე დამუშავებული გამოცემა). საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი, თბილისი, „მეცნიერება“.
- მიროტაძე, ნ. (2014). ესთერის წიგნის ქართული ვერსიები, ბიბლიის თარგმნისა და ბიბლიოლოგიის ფონდი. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.
- ქიტოშვილი, გ. (2023). ტოპონიმი „ელამი“ ბიბლიის ქართულ ვერსიებში. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, ქართული ენის ინსტიტუტი, სამეცნიერო შრომების კრებული ქართველური ენათმეცნიერება IX (ISSN 2346-8106). თბილისი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახ. უნივერსიტეტის გამომცემლობა. გვ. 139-160. <https://dspace.tsu.ge/server/api/core/bitstreams/7220fce7-f58b-4839-8f5f-7f331440f715/content>
- ქიტოშვილი, გ. (2023). მიდია ძველი აღთქმის ქართულ ვერსიებში. საქართველოს უნივერსიტეტი თამაზ ბერაძის სახელობის ქართველოლოგიის ინსტიტუტი, II საერთაშორისო კონფერენცია, საქართველო და კავკასია – წარსული, აწმყო, მომავალი, თეზისები. თბილისი. საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა. გვ. 232-235.
- შანიძე, მ. (1976). გეოგრაფიულ და წარმომავლობის სახელთა გადმოცემა ძველი აღთქმის ტექსტებში: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალი ქართული ენის კათედრის შრომები: სახელთა ბრუნების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, ტ. I, გვ. 162-170.
- AYBD (Anchor Yale Bible Dictionary), 1992, Edited by: David Noel Freedman, Gary A. Herion, David F. Graf, John David Pleins, Astrid B. Beck, vol 4, Doublday.
- Gelb, I. J., Kienast, B. (1990). Die altakkadischen

- Königsinschriften des dritten Jahrtausends v. Chr., Freiburger altorientalische Studien 7, Stuttgart.
- Grayson, A. K. (1974-77). The Empire of Sargon of Akkad, Archiv für Orientforschung 25, pg. 56-64.
- Hallock, R. T. (1969). Persepolis Fortification Tablets, Oriental Institute Publications 92, Chicago.
- Hansman, J. (1972). Elamites, Achaemenians and Anshan, Iran 10, published bu Taylor&Francis, pg. 100-127.
- Kitoshvili, G. (2024). GEORGIAN AND ARMENIAN READINGS OF TOPONYMS AND ETHNONYMS IN THE BOOKS OF EZRA, GORI STATE UNIVERSITY, PHILOLOGICAL RESEARCHES, Publishing house “SCIENCE JOURNALS”, pg. 30-36.
- <http://www.sciencejournals.ge/index.php/NJ/article/view/525>
- Tov, E. (1999). Transliteration of Hebrew Words in the Greek Versions of the old Testament, A Further Characteristic of the Kaige-Th. Revision, The Greek and Hebrew Bible. Leiden. Brill.
- ОБССИ, Прот. П. Солярский (1879). Опыт Библейского Словаря Собственных Именъ. Т. I. С.-Петербургъ.

ქართული ბიბლიის წყაროები

- O//Geo0 Ath. 1 (ოშკის ბიბლია, 978 წ.)
- J იერუსალიმური ბიბლია (იერუსალიმის საბ. ბიბლიოთეკის N7/11), XI ს.
- I A-570 (1460) წ.
- F A-646 (XV-XVI სს)
- D H-885 (XVII ს.)
- S A-51 (საბას ბიბლია, XVII-XVIII სს)
- B ბაქარის ბიბლია, 1743 წლის გამოცემა
- პირობითი აღნიშვნები და შემოკლებანი
-] ლემის ნიშანი
- | ლემის დასრულება
- lac. ნაკლულია
- S^{cod} codex Sinaiticus.

პარალელური ანთროპონიმთა წარმოქმნის საშუალებები ქართულში MEANS OF FORMATION PARALLEL ANTHROPONYMS IN GEORGIAN

ნანა შოშიაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Nana Shoshiashvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

 <https://orcid.org/0009-0008-1827-2406>

საკვანძო სიტყვები: საყდენი სეგმენტი, პარალელური ანთროპონიმები

Keywords: base segment, parallel anthroponyms

ABSTRACT

Anthroponyms are an interesting part of the general vocabulary of a language. Currently, our goal is to study parallel anthroponyms. Parallel variants generated by different means are called unofficial variants of official anthroponyms (for example: Daviti — Data, Dato, Dati, Datiko, Datikona, Datuna, Datunia, Dateba...).

For the analysis of parallel anthroponyms, we considered it necessary to put a matter about the separation of base segments in official anthroponyms; A base segment is called the part of the official name that participates in the formation of parallel forms. In the presented example (Daviti) the first syllable and the last consonant (da-t) are used as a base segment.

The searched material, its analysis and the obtained conclusions should be interesting from an interdisciplinary (in particular: linguistics, psychology, sociology and etc.) point of view.

We analyzed the empirical material using Historical-comparative, Descriptive, Statistical and Corpus-based studies research methods.

In the official name, we represented one segment (Otari > Ot-iko, Ot-una — the base segment being “Ot”...); two-segmented (Elguja > Elgu // Guja, Guj-i — the base segments are “Elgu” and “Guj”) and three-segmented (Elisabedi > Eli, Liza, Sabedo) onyms.

Structurally, the base segment can be a) only a consonant part of the origin name (the base segment of “Nino” is the “n” phoneme (N-uts-a, N-uts-ik-o)); b) only one syllable of the origin name (the parallel forms of “ana”: An-uk-a, An-ka, An-ik-o, An-un-a, An-cho, etc. the base segment being “An”) or c) two syllables of the origin name (in the onym “Ioane” segment is the two-syllable “Io”).

The parallel form of the origin anthroponym is obtained by keeping the base segment and a) apocoping the sound or sounds of the onym (Tarieli > Taro; Bachana > Bacha); b) by loss of sound or syllable in anlaut (Iakobi > Koba; Mzekhatuna > Khatuna); c) syncopating a sound or sounds (Anastasia > Nastia; Elisabedi > Liza). A parallel anthroponym can be obtained by adding different affixes (for instance: Ana + uka > Anuka); The purposeful use of vowel suffixes in onyms, for example: Dat-i, Dat-a, Dat-u, Gvants-i, Nat-u...

The parallel variant of the origin anthroponym can be shorter than the official name (Nikolozhi > Niko) or, on the contrary, represent a more extensive form (Saba > Sabunia). That is why we consider that the creation of parallel names is not a process caused by economy.

Different anthroponyms sometimes have the same parallel form, that's why it is not always possible to determine the starting name based on parallel forms. We called such proper names conventionally common parallel forms, for example: the common parallel form of Iason, Iacob and Iamze is “Ia”.

The same proper name, in one case, can be the primary one, and in the other case, it can be a parallel proper name. For example, “Khatuna” is an origin anthroponym, but in the onim “Mzekhatuna” Khatuna is a secondary onym. Therefore, what is basic for one can be parallel for another.

The impression remains that the possibility of generating parallel anthroponyms is undefined. The imagination of the nominator is diverse, that is why he/she can create a completely new variant of the origin onym, which will further enrich the lexical stock of the language.

ანთროპონიმები ენის საერთო ლექსიკის საინტერესო ნაწილია. ჩვენი კვლევის კონკრეტული მიზანია, შევისწავლოთ პარალელური ანთროპონიმები. პარალელურად განიხილება ოფიციალურ ანთროპონიმთა არაოფიციალური, სხვადასხვა საშუალებით წარმოქმნილი ვარიანტები; მაგალითად, დავითის არაოფიციალური ფორმებია: დათა, დათო, დათი, დათია, დათიკო, დათიკონა, დათუნა, დათუნია, დათება... ჩვენთვის საინტერესოა დავაკვირდეთ არა პარალელურ ფორმათა სემანტიკურ მახასიათებელს, არამედ მათი წარმოქმნის საშუალებებს.

მოძიებული მასალა, მისი ანალიზი და მიღებული დასკვნები საინტერესო უნდა იყოს ინტერდისციპლინური (კერძოდ: ენათმეცნიერების, ფსიქოლოგიის, სოციოლოგიისა და სხვა...) თვალსაზრისით.

ემპირიული მასალის ანალიზისას გამოვიყენეთ ისტორიულ-შედარებითი, აღწერითი (დესკრიფციული), სტატისტიკური და კორპუსზე დამყარებული (Corpus-based studies) კვლევის მეთოდები.

პარალელურ ანთროპონიმთა ანალიზისათვის საჭიროდ მივიჩნიეთ, დაგვესვა საკითხი ამოსავალ ანთროპონიმებში საყრდენი სეგმენტების გამოყოფის შესახებ; საყრდენს ვუწოდებთ იმ სეგმენტს ოფიციალური სახელისა, რომელსაც ემყარება პარალელური ვარიანტი. წარმოდგენილ მაგალითში (დავითი) საყრდენად არის გამოყენებული პირველი მარცვალი და ბოლო თანხმოვანი (და-თ).

ამოსავალ (ოფიციალურ) სახელში გამოვყავით: ა) ერთსეგმენტიანი (ოთარი > ოთ-იკო, ოთ-უნა — საყრდენია „ოთ“...); **იხ. სქემა I. ბ)** ორსეგმენტიანი (ელგუჯა > ელგუ // გუჯა, გუჯ-ი — საყრდენია „ელგუ“ და „გუჯ“; თეიმურაზი > თემური, თემურ-ა, თემ-უკ-ა // მურაზი, მურაზ-ა — საყრდენია „თემუ“ და „მურაზ“...); **იხ. სქემა II** და გ) სამსეგმენტიანი (ელისაბედი > ელი, ლიზა, საბედო; ელენე > ელე, ლენა, ნელი...) ონიმები, **იხ. სქემა II.**

ერთი საყრდენი სეგმენტის მქონე ანთროპონიმები წარმოვადგინეთ ერთმარცვლიანი და ორმარცვლიანი საყრდენი ძირის, იმავე სეგმენტის, მქონე შემცველ სახელებად. მაგალითად, „თამარის“ საყრდენი სეგმენტი მხოლოდ CV სტრუქტურის მქონე ერთმარცვლიანი „თა“ ბგერათმომდევრობაა, რადგანაც მისი ყველა პარალელური ფორმისათვის მხოლოდ ეს მარცვალია საერთო (თამრიკო, თამთა, თამუნია, თაკო, თათა, თათული...).

ერთსეგმენტიან ანთროპონიმებში გავმიჯნეთ ერთი მარცვლის შემცველი საყრდენი სეგმენტის სხვადასხვა სტრუქტურა: VC (აკაკი > აკუნა, აკო...), VCC (ირმა > ირმიკო, ირმეშკი...), CVC (გაბრიელი > გაბიტა, გაბა...), CV (დიანა > დიკო, დინო...), CCV (მზევინარი > მზეო, მზია...), CVCC (მარგალიტა > მარგო, მარგუშა...), C (ნინო > ნუცა, ნუცკია...)... სტრუქტურათა ჩამონათვალი შესაძლოა კიდევ გაგრძელდეს (შოშიაშვილი, ა., 2024, გვ. 36).

რაც შეეხება ორმარცვლიანი საყრდენი ძირის მქონე ანთროპონიმებს, ამის მაგალითად დავასახელებთ ონიმ „მაიას“ (მაიკო, მაი...). მოცემულ საკუთარ სახელს აქვს ერთი საყრდენი სეგმენტი (მაი), მაგრამ ის ორმარცვლიანია. შესაბამისად, საჭიროა ერთმანეთისაგან გამოვყოთ მსგავსი სტრუქტურის მქონე ონიმები.

ონიმის მრავალსეგმენტიანობა შეიძლება დამოკიდებული იყოს მის მარცვალთა რაოდენობაზე. მაგალითად, ორ- და სამსეგმენტიანი ანთროპონიმები სამ- (ივანე), ოთხ- (ქაიხოსრო) და ხუთმარცვლიანია (ეკატერინე), მაგრამ ერთსეგმენტიანი ონიმიც შეიძლება იდენტური მარცვალთა რაოდენობის მქონე იყოს. მაგალითად, მარგალიტა ოთხმარცვლიანია და მხოლოდ ერთი (მარგ) საყრდენი სეგმენტი აქვს (მარგო, მარგუშა, მარგუში...). ერთსეგმენტიანი ონიმები ძირითადად ორი (გივი) და სამი (თორნიკე) მარცვლის მქონეა, იშვიათად — ოთხი (მაგდალინა) და ხუთი (ბესარიონი).

სამსაყრდენსეგმენტიანი ონიმი რამდენიმეა, მაგალითად:

ა დ ე ქ ს ა ნ დ ხ ე	ე დ ე ნ ე
1) ადე, ადექსი...	1) ედე, ედო...
2) დექსო, დექსუნა...	2) დენა, დენკა...
3) სანდხო, სანდხუნა...	3) ნედი, ნედიკო...
ა ნ ა ს გ ა ს ი ა	ე დ ი ს ა ბ ე დ ი
1) ანა, ანუკა...	1) ედი, ედბა...
2) ნასტა, ნასტია...	2) დიზა, დიზი...
3) გასო, გასიკო...	3) საბედო

(შოშიაშვილი, ა., 2024, გვ. 37)

სტრუქტურული თვალსაზრისით ამოსავალი სახელის საყრდენი სეგმენტი შეიძლება შედგებოდეს: ა) ოდენ კონსონანტისგან („ნინო“-ს საყრდენი სეგმენტი „ნ“ თანხმოვანი (ნ-უც-ი, ნ-უც-კა); ბ) ერთი მარცვლისა („ანას“ პარალელური ფორმებისთვის: ან-უკ-ა, ან-კა, ან-იკ-ო, ან-უნ-ა, ან-ჩო და ა.შ. საერთოა „ან“ ბგერათკომპლექსი) ან გ) ორი მარცვლისგან (ონიმში „იოანე“ საყრდენი სეგმენტი ორმარცვლიანი „იო“) (შოშიაშვილი, ბ., 2024, გვ. 88-89).

ანთროპონიმთა საყრდენ სეგმენტში შემავალი ფონემებიდან ზოგჯერ იკარგება: ა) ვოკალი (ეკატერინე > კატერინა); ბ) კონსონანტი, ძირითადად სონორი (ბადრი > ბადი); გ) კონსონანტისა და ვოკალის კომბინაცია (VC / CV) (ელგუჯა > გუჯა, რევაზი > რეზი); დ) რამდენიმე ფონემა (თევდორე > თედო, კონსტანტინე > კოტე).

კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ ამოსავალი ონიმის პარალელურ ფორმებში ხშირად უჩინარდება სონორი. სონორის დაკარგვაზე მოქმედებს ის, თუ რა პოზიციას იკავებს და რომელი ბგერების მეზობლობაშია იგი. მაგალითად, თუ ის ანლაუტშია, არ დაიკარგება, რადგანაც მის მეზობლობაში აუცილებლად წარმოდგენილი იქნება ვოკალი (ლუკა, ნიკა), ხოლო თუ ონიმის შუაშია მოქცეული და იქმნება შემდეგი ბგერათმომდევრობა: CC ან CCC, ამ დროს ხშირ შემთხვევაში გაუჩინარდება (თორნიკე

> თოკო, კონსტანტინე > კოსტა) ან დისიმილირდება (ბარბარე > ბარბალე). თანხმომავანთკომპლექსის შემთხვევაში რჩება ის ფონემა, რომელსაც თანხმომავანობის უფრო მეტი ძალა აქვს, შესაბამისად, სონორი ვერ ინარჩუნებს თავის პოზიციას.

ონიმთა საყრდენი სეგმენტის ფონემები ცვლილებას არ განიცდის. თუმცა გარკვეული შემთხვევები მაინც შეიძლება დადასტურდეს. მაგალითად, ო-ს გადასვლა უ-ში (სულო < სოლომონი); ე-ს ჩანაცვლება ი ხმოვნით (ირაკლი < ერეკლე, დიმიტრი < დემეტრე — მაგრამ აღნიშნული ცვლილება არა ქართული, არამედ ბერძნული ენის ნიადაგზე განხორციელდა); ვ თანხმომავანის ჩანაცვლება ო ხმოვნით (ლეო < ლევანი) და ა.შ.

ამოსავალი ანთროპონიმის პარალელური ფორმა მიიღება საყრდენი სეგმენტის შენარჩუნებითა და ა) ონიმის უკანასკნელ ბოლოში ბგერათა ჩამოშორებით (ტარიელი > ტარო; ბაჩანა > ბაჩა); ბ) საწყისი ფონემის (ფონემების) მოკვეციტ (იაკობი > კობა, მზეხათუნა > ხათუნა); გ) ფუძეში ბგერების დაკარგვით (ანასტასია > ნასტია, ელისაბედი > ლიზა). პარალელური ანთროპონიმი შეიძლება წარმოიქმნას ამა თუ იმ ფორმანტის დართვითაც (მაგ.: ლაშა + იკო > ლაშკო); მოხშირდა ხმოვნის სუფიქსის დანიშნულებით გამოყენება ონიმებში, მაგ.: დათ-ი, დათ-ა, დათ-უ, გვანც-ი, ნატ-უ...

ოფიციალური ონიმის პარალელური ფორმა შეიძლება იყოს ამოსავალი ონიმზე მოკლე (ნიკოლოზი > ნიკა/ო, დარეჯანი > დარო, აბესალომი > აბე, დემეტრე > დემე...) ან ვრცელი (ანა > ანანუშკი, მერი > მერიკუნა, საბა > საბუნია...). „ეს ფაქტი მიუთითებს იმაზე, რომ პაჩაღელუხ სახედთა წაჩმოქმნა ეკონომიით გამოწვეული პროცესი ახ ახის“ (შოშიაშვილი, ა., 2024, გვ. 42).

სხვადასხვა ონიმს ზოგჯერ საერთო პარალელური სახელი აქვს, შესაბამისად, ძნელდება ამა თუ იმ ონიმის ამოსავალი ფორმის გარკვევა. ასეთ საკუთარ სახელებს **საზიარო პარალელურ ფორმებად** განვიხილავთ (შოშიაშვილი, ბ., 2024, გვ. 96), მაგალითად: იასონის, იაკობისა და იამზეს საზიარო პარალელური ფორმაა „ია“; გრიგოლისა და გიორგისათვის ასეთ ფორმებად მიიჩნევა: „გია“, „გიგი“, „გიგა“, „გიგო“, „გიგუცა“ და ა.შ. შემდეგ საკუთარ სახელებს: მარიამს, მაკრინესა და მაიას მოიხსენიებენ საერთო ალერსობითი ფორმით „მაიკოთი“. ზურაბ ქუმბურიძე აღნიშნავს, რომ „გიუნა“ გივის პარალელური ფორმაა (ქუმბურიძე, 2003, გვ. 142), ჩვენ რეალურ ყოფაში გიორგის მოფერებით ფორმადაც დავადასტურეთ აღნიშნული ონიმი. ასეთი მაგალითები მრავლად მოიპოვება. ასეთ დამთხვევას კი ფონემათა საერთო მიმდევრობა ქმნის (შოშიაშვილი, ბ., 2024, გვ. 96).

ერთი და იგივე საკუთარი სახელი, ერთ შემთხვევაში, შეიძლება იყოს პირველადი, ხოლო, მეორე შემთხვევაში, პარალელური ანთროპონიმი. მაგალითად „ხათუნა“ ამოსავალი ონიმია, მაგრამ „მზეხათუნასთვის“ ხათუნა პარალელურ ვარიანტად

ჩაითვლება. აქედან გამომდინარე, ის, რაც ამოსავალია ერთისთვის, შეიძლება მეორისათვის პარალელური იყოს.

ამოსავალ ონიმთა პარალელურ ფორმებად ხშირად დასტურდება **დავითო** ტიპის ფორმები — დავითი > დათა, დათი, დათუკა, დავითო... „დავითო“ ტიპის საკუთარ სახელებში „ო“ ფუძისეულადაა გადაზრებული და ბრუნვის ნიშანი „ო“-ს შემდეგაა წარმოდგენილი (დავითო-მ). წოდებითი ბრუნვის ნიშანი ფუძისეული „ო“-სგან რომ გავმიჯნოთ, მნიშვნელოვანია დავაკვირდეთ კონტექსტს. ქვეყნის რეფერენციალურ ქვეკორპუსში მოვძებნეთ ონიმ „დავითოს“ შემცველი წინადადებები. მოძიებული თვრამეტი ფორმიდან წოდებით ბრუნვაში მხოლოდ სამგზის დადასტურდა ონიმი, მაგალითად: „აგერ ვართ ბატონო დავითო“; სახელობით ბრუნვაში 5 შემთხვევაში იდგა: „დავითო უკვე ჩალიან ხევის პირს იყო“; მოთხრობითში ექვსი მაგალითი იყო წარმოდგენილი „დავითომ ნაბიჯს უმატა“; მიცემითში — 3, მაგ.: „ხევის ხმაზე ისევ მოსწყურდა დავითოს“, ნათესაობითში — 1, მაგ.: „რიყის ქვა ჩხრიალით მიჰყვებოდა დავითოს ნაბიჯს“. დავძებნეთ „ეთეროს“ გამოყენების შემთხვევებიც და 123 სიტყვა-ფორმიდან ანთროპონიმი წოდებით ბრუნვაში მხოლოდ ორგზის იდგა. 99-ჯერ დადასტურდა ნომინატივში, ერთხელ ერგატივში, 6-ჯერ დატივსა და 15-ჯერ გენეტივში (შოშიაშვილი, ბ., 2024, გვ. 99). აქედან გამომდინარე, -ო ფორმანტი მსგავსი ტიპის სახელებში უკვე შეუზარდა ფუძეს და ხელახლა დაიწყო მათი ბრუნება.

2024 წელს სამაგისტრო ნაშრომზე მუშაობისას („მეტსახელების გრამატიკული და სემანტიკური ანალიზი კახურში სოფელ ველისციხის მაგალითზე“) წარმოვადგინეთ 130 ამოსავალი ონიმი. ოფიციალური სახელების გვერდით ავსახეთ მათი პარალელური ფორმებიც, რომელთა უმეტეს ნაწილს კინობით-ალერსობითი ფორმანტი ჰქონდა დართული. Voyant Tools-ის პროგრამის გამოყენებით გავარკვიეთ, თუ რომელი სუფიქსები იყო მეტად პროდუქტიული (<https://voyant-tools.org/?lang>), ესენი აღმოჩნდა: -ა (თანდილა), -ო (ბაქრო), -იკო (დათიკო), -უნა (ლაშუნა) და -კო (ანზორიკო) ფორმანტები (შოშიაშვილი, ა., 2024, გვ. 61-62).

დასკვნის სახით შეიძლება ვთქვათ, რომ პარალელური ანთროპონიმების წარმოქმნაში მთავარი როლი აკისრია საყრდენ სეგმენტს. საყრდენ სეგმენტად შეიძლება წარმოდგენილი იყოს მხოლოდ კონსონანტი, ერთი ან ორი მარცვალ და, როგორც წესი, ის ცვლილებას არ განიცდის. საყრდენ სეგმენტში შეიძლება გაუჩინარდეს სხვადასხვა ფონემა, განსაკუთრებით ხშირია სონორის დაკარგვა CC ან CCC მიმდევრობის დროს.

რამდენიმე საყრდენი სეგმენტის ქონის ერთ-ერთი განმაპირობებელი მიზეზი ონიმის მარცვალთა რაოდენობა აღმოჩნდა და გამოვყავით ერთ-, ორ- და სამსეგმენტიანი ანთროპონიმები.

ფონეტიკური პროცესების (სინკოპეს, აპოკოპესა და აფერეზისის) საფუძველზე მივიღეთ ამოსავალი ონიმის მრავალფეროვანი პარალელური ფორმები, რომლებიც ხშირ შემთხვევაში კნინობით-ალერსობითი ფორმანტით იყო გაფორმებული. ყველაზე მეტად ნომინატორი ონიმს ურთავს შემდეგ სუფიქსებს: -ა, -ო, -იკო, -უნა და -კო ბოლოსართებს.

ზოგიერთ ონიმს აღმოაჩნდა იდენტური მოფერები
ბითი ფორმა და მათ საზიარო ფორმები ვუნდეთ
(მაგ.: „გიგო“ არის გიორგისა და გრიგოლის ალერსო-
ბითი ფორმა).

ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, რომ პარალელურ ანთროპონიმთა წარმოქმნის შესაძლებლობა განუ-

საზღვრელია. ნომინატორის, იმავე სახელმძღვანელოს, წარმოსახვის უნარი მრავალფეროვანია, ამიტომაც მას შეუძლია შექმნას სრულიად ახლებური ვარიანტი ამოსავალი ონიმისა, რაც კიდევ უფრო გაამდიდრებს ენის ლექსიკურ მარაგს.

ქვემოთ წარმოდგენილი სქემები ნაწილობრივ ამოღებულია 2024 წელს შესრულებული სამაგისტრო ნაშრომიდან „მეტსახელების გრამატიკული და სემანტიკური ანალიზი კახურში სოფელ ველისციხის მაგალითზე“. ანთროპონიმების საყრდენი სეგმენტები წარმოდგენილია მუქი შრიფტით.

პაჩაძე დიმიტრი

სქემა I

ერთსეგმენტიანი ორსეგმენტიანი სამსეგმენტიანი

(იხ. სქემა II)

ორი მარცვლის შემცველი საყრდენი სეგმენტი					
ერეკლე იოანე ლუარსაბი მაია პირიმთვარე ოქროპირი ხათუნა					
VC	CVC		CV	CVCC	VCC
აკაკი	ბადრი	მელანია მერაბი		ბაქარი	ირმა
ანა	ბარბარე	მერი ნაზი	გივი	ზაქარია	
არჩილი	ბაჩანა	ნათელა ნანა	გრიგოლი	მარგალიტა	C
ეთერი	ბესარიონი	ნატალია	გულქანი	ნესტანი	
ილია	ბექა	ნოდარი	დიანა	სერგო შაქრო	
ლია	გაბრიელი	ნუგზარი პა(ვ)	ზაალი თამარი		იოსები
ოთარი	გაგა	ლე პაატა	თეონა		ნინო
ოლა	გეგა	პაპუნა პეტრე	თინათინი		CCV
	გოჩა	რაფიელი	თორნიკე ლე(ვ)		
	გუგა	რობიზონი	ანი მა(კ)რინე		
	დავითი	რუსუდანი	მა(რ)იამი მი(ხ)		
	დარეჯანი	საბა ტარიელი	ეილი რე(ვ)		
	დაჩი	ტიტე ქეთევანი	ა(ზ)ი სალომე		ზვიადი
	დემეტრე	ქრისტინე ცუცა	სიმონი		მზევინარი
	დოდო		სულხანი შა(ლ)		
	ვაჟა		ვა შორენა		
	ვახტანგი		ციალა დარეჯანი		
	ვლადიმერი				
	ზურაბი				
	თევდორე				
	კესარია				
	ლუკა				
	მა(გ)დალინა				
	მამა				
	მანანა				

პარალელური ანთროპონიმი

სქემა II

ერთსეგმენტიანი

ორსეგმენტიანი

სამსეგმენტიანი

ალექსანდრე ალექსანდრე ალექსანდრე

ანასტასია ანასტასია ანასტასია

ელენე ელენე ელენე

ელისაბედი ელისაბედი ელისაბედი

(შოშიაშვილი, ა., 2024, გვ. 53-54)

აბესალომი აბესალომი	დიმიტრი დიმიტრი	იაკობი იაკობი	მზეხათუნა მზეხათუნა
ავთანდილი ავთანდილი	ევგენი ევგენი	იამზე იამზე	ნაზიბროლა ნაზიბროლა
გიორგი გიორგი	ეკატერინე ეკატერინე	ივანე ივანე	ნიკოლოზი ნიკოლოზი
გულვარდი გულვარდი	ელგუჯა ელგუჯა	ირაკლი ირაკლი	სოლომონი სოლომონი
გულთამზე გულთამზე	ელეონორა ელეონორა	კახაბერი კახაბერი	ქაიხოსრო ქაიხოსრო
გულნაზი გულნაზი	თეიმურაზი თეიმურაზი	მზექალა მზექალა	ქალთამზე ქალთამზე

ლიტერატურა

- გოდერძიშვილი, ქ. (2012). ქართველური ანთროპონიმიკის ძირითადი საკითხები, თბილისი: „უნივერსალი“
- ზექალაშვილი, რ. (2015). ანთროპონიმების ჰიპოკორისტიკული ფორმები ქართულ დისკურსში, ქართველური ონომასტიკა, VII, 116-130, თბილისი: უნივერსალი
- ლლონტი, ა. (1964). ქართული ლექსიკოლოგია, თბილისი: „ცოდნა“
- ლლონტი, ა. (1967). ქართველური საკუთარი სახელები, ანთროპონიმთა ლექსიკონი, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“
- შანიძე, ა. (1980). დემეტრედან დიმიტრამდე, საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. XV, 3-11, თბილისი: „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“
- შოშიაშვილი, ნ. ა. (2024). მეტსახელების გრამატიკული და სემანტიკური ანალიზი კახურში სოფელ ველისციხის მაგალითზე, სამაგისტრო ნაშრომი, თბილისი
- შოშიაშვილი, ნ. ბ. (2024). პარალელური ანთროპონიმების ფორმობრივი ანალიზი, საენათმეცნიერო

- ძიებანი XLV, 88-108, თბილისი: „არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი“
- ცხადაია, პ. (2005). ონომასტიკის შესავალი, თბილისი: „უნივერსალი“
- ჭუმბურიძე, ზ. (2003). რა გქვია შენ, თბილისი: „ლოგოს პრესი“
- ხორნაული, გ. (2003). ქართული ონომასტიკა, თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“
- ჯორბენაძე, ბ., კობაიძე, მ., ბერიძე, მ. (1988). ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონი (მასალები ქართული ენის სისტემური კურსისათვის), თბილისი: „მეცნიერება“

კორპუსები

- ქართული ენის ეროვნული კორპუსი - <http://gnc.gov.ge/gnc/page>
- Voyant tools - <https://voyant-tools.org/?corpus>

ტრადიციათა შეჯახება - ქართული და ალბანური ტრადიციების ანალიზი ისმაილ კადარეს რომანში „გახლეჩილი აპრილი“ და ვაჟა-ფშაველას პოემებში „სტუმარ-მასპინძელი“ და „ალუდა ქეტელაური“

A CLASH OF TRADITIONS — ANALYZING ALBANIAN AND GEORGIAN TRADITIONS IN ISMAIL KADARE'S „BROKEN APRIL“ AND VAZHA-PSHAVELA'S „HOST AND GUEST“ AND „ALUDA KETELAURI“

მარიამ ჩხეიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Mariam Chkheidze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

 <https://orcid.org/0009-0003-9124-4974>

საკვანძო სიტყვები: გზადიგია, კუდგუხა, კავშირი, საქართველო, ადბანეთი

Keywords: tradition, culture, connection, Georgia, Albania

ABSTRACT

A Clash of Traditions – Analyzing Albanian and Georgian Traditions in Ismail Kadare’s “Broken April” and Vazha-Pshavela’s “Host and Guest” and “Aluda Ketelauri”

Literature plays a significant role in cultural communication. It is a field where each culture and ethnicity voices its perspective, revealing numerous points of intersection among their ideas. Literature serves as a profound example of the collective unconscious upon which humanity thrives. Through their works, Ismail Kadare and Vazha-Pshavela open a window for readers with the Albanian and Georgian cultural perspectives and views, emphasizing deeply ingrained traditions of hospitality, the practice of blood vengeance, and the complex interplay between honor and justice.

This paper examines cultural parallels manifested in the literature of seemingly different cultures, focusing on traditions that carry not only cultural significance but also express the universal experiences of individuals and societies. Specifically, it explores Ismail Kadare’s novel “Broken April” and Vazha-Pshavela’s poems “Host and Guest” and “Aluda Ketelauri”.

The research delves into traditions such as blood vengeance, the Albanian *gjakmarrja* (blood feud), and the tradition of cutting off the right hand of the deceased, which shows ritualistic similarities with the Al-

banian practice of putting the gun on the back of the killed person. It also examines the fundamental aspects of hospitality traditions in the Albanian Kanun and the unwritten laws of Georgian customs.

The presentation compares symbolic actions, such as the right hand of an enemy, hung on a house’s exterior, in the Georgian context, and the victim’s clothes hanging on a house balcony in Albanian villages. Beyond literary and cultural similarities and differences, the study investigates the semantic parallels between the Albanian Kanun and the Georgian Kanoni (law), emphasizing the significance of mountains as geographic topos in these traditions.

Ultimately, against the backdrop of the protagonists’ chronotope, their adventures, and narrative flows, the study synthesizes the cultural, historical, and social contexts reflected in these literary monuments at both collective and universal levels.

The research aims not only to identify similarities between Georgian and Albanian traditions but also to highlight shared values that emerge at the level of distinct cultural identities. As a result, this comparative analysis holds importance not only in literary terms but also from sociological and ethnological perspectives.

A Clash of Traditions - Analyzing Albanian and Georgian Traditions in Ismail Kadare's "Broken April" and Vazha-Pshavela's "Host and Guest" and "Aluda Ketelauri"

Tradition is a set of customary standards of thought and behaviour inherited from previous generations in an unwritten manner. It includes those components of social and cultural experiences that have proven to be the most effective means of addressing recurring societal challenges and have endured through historical, structural, and organizational changes.

Literature, as a display of these traditions, is a profound medium to reveal the essence of culture and tradition. As T.S. Eliot once said, literature embodies tradition by showing "how the vitality of the past enriches the life of the present." In this context, the paper explores how the literary works of Ismail Kadare and Vazha-Pshavela portray traditions and their role in shaping cultural identities, demonstrating the enduring impact of the past on contemporary life.

The concept of tradition is often deeply connected with the idea of the collective unconscious, shared, innate memories and experiences that are part of the human psyche. This connection can be attributed not only to the deep historical background of migration but also to the ways in which these traditions are transmitted orally across generations.

In this paper, we will examine Georgian and Albanian customs, which have been vital aspects of daily life passed down orally through the ages. These customs have been regulated by unwritten rules, for example, it was not until the 20th century the Albanian Kanun—a collection of centuries-old customary laws—was documented. Each aspect of Albanian tribal society has been regulated by these laws, which have cross-religious significance for Albanians and are considered sacred yet secular, permanent, and authoritative. Kanun is common for both Christian and Muslim Albanians. *"Strong pre-Christian elements combined with Christian motifs show how the oral customary law of Albania is stratified across different historical periods; the following strata have been identified: pre-Indo-European, Indo-European, Ancient Greek, Ancient Roman, general Balkan, and Osmanli."* (Trnavci. 2010. Pp. 203-204) Among the Albanian literary artifacts of significance to Indo-European studies is the customary law of northern Albania, which reflects numerous ancient legal procedures. It has been noted that *"The laws governing such matters as hospitality, the rights of the heads of households, marriage, blood-feuds and payment of damages find precise echoes in Vedic India and ancient Greece and Rome"*. (Forston. 2010. p 448) As I have already mentioned, Kanun is the collection of laws, it consists of 1262 articles divided into twelve sections, regulates various aspects of life in the mountainous regions, including economic organization, hospitality, family honor (nderi), and personal honor (Besa). Over the 20th and 21st centuries, various regional Albanian

customary laws have been compiled and published, including The Kanun of Lekë Dukagjini, The Kanun of Skanderbeg, and The Kanun of Labëria. The most extensive compilation, by Shtjefën Gjeçovi, was published in 1933.

As previously mentioned, Kanun reflects customs and traditions, but it is not unique to the Albanian people only. As Ismail Kadare himself notes, its origins can be traced back to ancient Greece, with the oldest Greek tragedies addressing the themes embodied by the Kanun. He points out that *"the world has forgotten Agamemnon and the vengeance that led to his death,"* and that even *"Hamlet is a tragedy centered on the revenge, where 'the father's ghost demands that his son avenge him.'"* (Izikovich. 2015) In an interview, Kadare also clarifies that while customs related to Kanun are often associated with the Caucasus region, it did not originate there, though it has become part of the cultural fabric of the area. Since Georgia is a part of the Caucasus, these traditions, or at least their modified versions, can be encountered there as well. Kadare emphasizes not only the historical aspects of these traditions but also their literary significance—the motifs on which the Albanian Kanun is based, and which serve as the foundation for his novel "Broken April". Importantly for our discussion, these same motifs are widespread across the Caucasus, particularly in Georgian mountain regions, where Vazha Pshavela drew upon them in his poetry.

The custom of blood feuds was a prevalent and deeply ingrained practice in the regions of Svaneti and Khevsureti in Georgia. According to the "Khevsuruli law," failing to avenge a blood feud brought great shame upon an individual and their family within the community. It was believed that the soul of the murdered person would suffer in the afterlife if vengeance was not taken. Consequently, in Khevsureti, no one would forgo the opportunity to seek revenge for a slain relative. This practice was so severe that entire families and even whole villages were sometimes destroyed because of blood vengeance, as recounted in preserved stories known as "Andrezi". The relentless cycle of retribution was not just a matter of personal or familial honor but was also seen as a moral and spiritual duty, reflecting the community's deeply rooted beliefs in justice and the afterlife.

Both Vazha Pshavela and Ismail Kadare share and adopt similar motifs, modifying them according to their national beliefs and cultural contexts. One of the most significant motifs that both authors emphasize is the deep connection between humans and nature. In their works, nature is portrayed as a constant companion to humans, understanding them without the need for words.

The first example of this bond can be seen in Vazha Pshavela's poem "Host and Guest," which begins with a vivid depiction of the landscape:

*"The river moans in its dark ravine
Turbid, with grief at its heart.
The mountains too are bowed down,*

*Laving face and hands in the water;
On their breasts, many have died,
Unfitting is the blood on their flanks."*

(Vazha-Pshavela. Host and Guest. Tr. Lela Igerenaia)

In these lines, Vazha Pshavela personifies the natural world, showing it as a silent witness to human struggles and tragedies. The mountains, rivers, and cliffs are not mere backdrops; they are active participants in the unfolding drama, sharing in the grief and bearing the marks of human conflict.

Similarly, in Kadare's "Broken April", nature plays a crucial role in reflecting the inner turmoil of the characters. When Kadare describes Gjorg, the protagonist, he writes that he *felt "only a vague animosity for the wild pomegranates and the patches of snow,"* (Kadare. 1990. p 8) suggesting a complex relationship with the natural world. The snow remains the "scattered witness" of his act of revenge, silently testifying to the bloodshed that has occurred.

Both authors use nature not just as a setting, but as an integral part of their narrative, mirroring the emotions and actions of their characters.

What we should consider is that this deep connection between humans and nature is an essential element of mountain folklore itself. The mountains are not only physical landscapes but also cultural spaces where traditions like the Kanun in Albania and the unwritten codes of hospitality, blood vengeance, and other customs, Kanoni itself, (that means rule) in Georgian mountain societies developed.

Here we should compare the words Georgian Kanoni (კანონი) and Albanian Kanun, as it seems both words must have been derived from the Greek kanōn that was rod (bar) used as a measuring standard and meant "rule, standard".

One of the most striking customs that we want to compare is the placing of the gun on the back of the killed person in Albania and the cutting off the right hand of the killed person in Georgia. These rituals are introduced early in both literary works, serving as powerful symbols of the cultural values each society holds.

In Albania, the ritual of placing a gun on the back of the deceased signifies that the killing was carried out according to the rules of the Kanun, especially concerning blood feuds and vendettas. This act symbolizes the fulfillment of a duty within the traditional Albanian social and legal structure. It also serves as a form of documentation, signaling to others that the death occurred within the accepted norms of society as dictated by the Kanun.

In contrast, the Georgian custom of cutting off the right hand of the deceased serves a different purpose. While the Albanian practice shows respect for the dead within the context of social obligations, the Georgian tradition is designed to abase the killed person, linked to beliefs about the afterlife. Georgian mountain people believed that if the killer cut off the right hand of the

slain individual, the deceased would be unable to seek revenge in the afterlife, as they would be unable to hold a sword or any other weapon. This belief underscores a fear of posthumous retribution and reflects the deep connection between physical actions in life and their spiritual consequences in death.

These customs, while both rooted in the tradition of blood vengeance, reveal the distinct ways in which Albanian and Georgian mountain societies viewed honor, death, and the afterlife. The Albanian practice emphasizes adherence to a societal code, while the Georgian custom reflects a more personal and spiritual approach to vengeance and the afterlife.

But these traditions manifest differently in Albania and Georgia, particularly in how it is perceived by both the killer and the victim. Kadare notes that the Kanun recognizes the state of shock that may overwhelm a killer after committing an act of vengeance. This acknowledgment is so profound that the Kanun permits passers-by to complete any unfinished task that the killer, incapacitated by shock, could not carry out. In this context, failing to complete the act is not considered shameful in Albania; rather, it is understood as a human limitation, and the community steps in to uphold the honor of the code.

In contrast, Georgian traditions around blood vengeance place a strong emphasis on personal honor and the necessity for the killer to complete the task with their own hands. In Georgia, leaving a task unfinished is considered dishonorable, and the killer must see the act through to the end, no matter the emotional or physical toll. This difference highlights the divergent cultural values placed on personal responsibility and communal support in the context of vengeance.

A vivid example of this is found in Vazha Pshavela's poem "Aluda Ketelauri", where the protagonist, Aluda, kills his enemy Mutsali. After the act, Aluda experiences a profound moment of recognition, seeing in his enemy a reflection of the dignity and humanity he values. He realizes that Mutsali, like himself, is a son of the same land, and this connection is symbolized by the dying man placing grass on his wound. Out of respect—or perhaps out of a desire to meet Mutsali again in the afterlife for one final confrontation, Aluda chooses not to cut off Mutsali's right hand.

Aluda's decision, however, brings him into conflict with the members of his community, or "temi", who see his behavior as a violation of their code. When Mindia, another member of the community, retrieves Mutsali's right hand, Aluda is enraged, demonstrating how deeply personal and significant this act was to him. Unlike the Albanian tradition where the community may complete the task, in Georgia, such an act by another is seen as an intrusion, an affront to the killer's personal honor.

This contrast between Albanian and Georgian practices underscores the different ways in which these cul-

tures interpret the obligations of vengeance. In Albania, the act of revenge is somewhat communal, with the burden shared among those present. In Georgia, however, the act is deeply personal, and the killer alone must bear the full responsibility for completing the task, reflecting a unique sense of honor that permeates Georgian mountain culture.

What is more, there is a strong belief in both cultures that if no one avenges the soul of the dead, the deceased will struggle in the afterlife. In "Broken April", the haunting image of Gjorg's brother Mehil's bloodstained shirt hanging on the balcony serves as a powerful symbol of this belief. The shirt remains there until Gjorg takes revenge, and as Kadare writes, it was believed that the bloodstains were gradually fading because Mehil was suffering in the afterlife, tormented by the lack of vengeance for his death.

Similarly, in "Host and Guest", the pressure from Joqola's *temi* (community) to avenge his brother's (Darlam) death further reinforces the idea that the dead cannot find peace until justice is served.

Despite the cultural differences between Albania and Georgia, the main characters in both Ismail Kadare's and Vazha Pshavela's works are united by a common drive for revenge. Gjorg, Aluda and Joqola are all bound by their respective traditions to seek vengeance. Moreover, Gjorg and Joqola share the same sorrow—the deep pain of losing a brother and the heavy burden of avenging his death. In "Broken April" we read: "Gjorg Berisha has taken back his brother's blood." (Kadare. 1990. p. 12) Similarly, "Host and Guest" opens with the haunting journey of Joqola, "Seeking the blood of his brother's killer, a man travels along the road." (Vazha-Pshavela. Host and Guest. Tr. Lela Jgerenaia)

However, the traditions that guide these acts of vengeance impose different expectations on each character. In Albania, the Kanun dictates that the avenger, so called "jaki" must attend the funeral of the person they have slain. This gesture is more than just a formality; it is a profound expression of dignity, support, and respect for the deceased, even within the brutal context of a blood feud.

In contrast, Georgian tradition demands a strict separation from the enemy, even after the act of vengeance. In this context, the enemy remains an enemy, with no room for reconciliation or respect. Aluda's story illustrates this tension vividly. Despite his growing respect for Mutsali, the man he has killed, Aluda is bound by the rigid rules of his mountain community, which do not permit him to honor his fallen enemy. Mutsali is not just a personal adversary; he is seen as the enemy of the entire community and an outsider due to his different religion.

Aluda's internal conflict comes to the forefront when he decides to sacrifice a beast in Mutsali's honor, despite Mutsali being unbaptized. However, this attempt at showing respect is met with outrage by Aluda's commu-

nity, especially the elders, who view it as a violation of their most sacred customs and in the end, Aluda himself sacrifices the beast, marking the beginning of an inevitable clash between his personal sense of honor and the rigid expectations of his community.

Another important tradition that is shared by both nations Albanians and Georgians is hospitality. As Kiknadze (2005) writes: "Such a characterization of custom is not a poetic image, but a true expression of the existing situation. This is confirmed by ethnographic data" (p. 130). In his works Vazha highlights the importance of this custom, especially in "Host and Guest" where we see how Joqola's family meets the guset Zviadauri, as Joqola himself says to his wife: "See, I have brought you a guest." "Mercy be to God." (Vazha-Pshavela. Host and Guest. Tr. Lela Jgerenaia). Yes, Joqola didn't recognize his enemy, the one who killed his brother and other members of his community, but the old man sitting at his door did. But he knew that:

*"But a guest cannot start a quarrel
In another man's house.
He rose and excited quietly,
Biting his finger in bitterness,
He beat his chest three times,
As he stepped outside.
He left and went from house to house,
Sharpening his tongue with poison:
'Our deadly enemy, you Kists,
Walks with you, disguised, in the night.
It seems, Jokhala fails to know him
His eyes have not pierced the disguise.
He is the decimator of our people,
Attacking us with violence,
Forever insatiable in his desire
For our blood and bone.
Today he is in our hands, let's see
If we can make him taste the bitterness
Of those Khevsur killed this summer;"*
(Vazha-Pshavela. Host and Guest. Tr. Lela Jgerenaia)

However, yet the old man and the other members of the community decide to take revenge instead of Joqola and to offend the rule of hospitality. What is that? The neglect of community or protection of one's own house and rules? As Zaza Shatirishvili (2007. 28) describes, the story is not about a simple conflict between the individual and society but rather a clash between two laws: the rule of hospitality, upheld by Joqola and his wife, and the rule of blood vengeance, demanded by the community. Both sides are justified in their actions, making the conflict a true tragedy where every party is both right and wrong.

Joqola is outraged and devastated by the betrayal of the sacred law of hospitality. As he shouts in anger:

*"They are slaughtering my guest,
with their glittering swords.*

*Look at those ruthless ones,
how they trample through my home!
They have my manhood in their hands,
and they crush it as they crush the grapes,”*

(Vazha-Pshavela. Host and Guest. Tr. Lela Jgerenaia)

Jqola's words reflect his profound sense of dishonor and violation. For him, hospitality is paramount, and the attack on his guest is an attack on his own dignity and manhood. He cannot understand why the community would break the sovereign law of hospitality, the most revered tradition in his culture. His disbelief is evident as he asks, *“Why do you break our sovereign law? Why do you drench my head with mud?”* To Jqola, this act of violence is not just an affront to his home but a betrayal of the values that define their society.

Jqola, torn between the ancient law of blood vengeance and the equally sacred law of hospitality, declares with unwavering conviction, *“He is my guest, this day, though he owes me a sea of blood, I cannot betray him.”* (Vazha-Pshavela. Host and Guest. Tr. Lela Jgerenaia) *“Blood vengeance and hospitality are mutually exclusive customs, and it is impossible to protect both in such a situation. This also means that according to customary law, it is not defined which moral custom is given priority in the case when the enemy is a guest and how the host should behave at that time. Therefore, we conclude that both sides have their own truth.”* (Beburishvili. 2017. p. 115)

In our paper, we do not discuss the ethical dilemmas presented by these customs but rather focus on the parallels between two seemingly different cultures. To draw a comparison between Georgian and Albanian customs, we can look at a similar situation in *“Broken April”*. In the novel, Besian tells a story to his wife; when a killer unknowingly sought shelter from the family of the person he had murdered. Despite their mourning, the family welcomed him. When the deceased's brothers recognized him, their father insisted not to harm him and *“They sat down with their enemy and guest for as long as the custom required. They conversed with him, they prepared a bed for him, and in the morning, they escorted him to the village boundary”*. (Kadare. 1990. p 80).

What is more, Kadare himself emphasizes the sanctity of the guest in his writing: *“A guest is sacred, according to the custom, a mountaineer's house, before being his home and the home of his family, is the home of God and guests.”* (Kadare. 1990. p 76) This sentiment is mirrored in *“Host and Guest”*, as I have already mentioned, when

Jqola proudly states that he brought a guest into his home, invoking God's mercy upon them. Both of these customs trace their roots back to the Old Testament, particularly in Matthew 25:35-40: *“For I was hungry and you gave me something to eat, I was thirsty and you gave me something to drink, I was a stranger and you invited me in, I needed clothes and you clothed me, I was sick and you looked after me, I was in prison and you came to visit me.”*

This biblical reference underscores the deep moral and spiritual foundation that both Albanian and Georgian societies attribute to the act of hospitality. The reverence for guests, seen in both Kadare's and Vazha-Pshavela's works, highlights a shared cultural and religious ethos that transcends national boundaries, binding these two mountain communities in their commitment to the sacred duty of hospitality.

The concept of blood revenge in both Albania and the Caucasian region, including Georgia, extends beyond family ties to encompass others connected through bonds like Besa in Albania. In *“Broken April”*, Gjorg Berisha is drawn into the cycle of vengeance because long ago, a guest of the Berisha family was murdered, obligating his family to seek retribution. This demonstrates how the Albanian practice of blood vengeance can extend to individuals outside the immediate family, bound by a sense of honor and obligation.

Similarly, in the Caucasus, the tradition of blood vengeance can involve not just family members but also those connected through social or communal ties, like guests. *“Protection of the guest from all kinds of threats, including blood feuds, is a religious duty.... The dignity of the host and his family is related to the inviolability of the guest. What is more the host is obliged to revenge if the guest is killed.”* (Kovalevski. 1886. p. 51).

What we may say is that despite the geographical distance between the Caucasus region, primarily Georgia, and Albania, the customs and traditions of these

References

- cultures are remarkably similar, as reflected in their literary works. Ismail Kadare and Vazha-Pshavela have both demonstrated that different cultures can base their traditions on similar motifs, adapting and modifying them according to their unique cultural beliefs and historical contexts. Through the protagonists' experiences and the narrative structures of these literary works, we gain a nuanced understanding of how these traditions function and evolve within their respective cultures. This thesis not only highlights the cultural similarities between Albanian and Georgian traditions as depicted in the selected literary works but also underscores their unique expressions and significance. This comparative analysis not only enhances our understanding of these two cultures but also contributes to broader discussions on the universality and particularity of human traditions and social practices.
- Beburishvili, L. (2017). Problem in Vazha Pshavela's Epic Poem "Host and Guest". *Studies in Humanities VI*: 113-133. Tbilisi. Tbilisi State University Publishing House. ISSN 1987-894X
- Fortson, B. (2010). *Indo-European Language and Culture: An Introduction* (2nd ed.). Wiley-Blackwell. ISBN 978-1-4443-5968-8
- Izikovich, G. (2015). Jerusalem Prize-winning Author Doesn't Bow to Pressure. HAARETZ. Jerusalem Prize-winning Author Doesn't Bow to Pressure - Books - Haaretz.com
- Kadare, I. (1990). *Broken April*. New York. New Amsterdam Books
- Kiknadze, Gr. (2005). *Tkhzulebani*. Vol. I: 122-135. Tbilisi. Tbilisi State University Publishing House
- Lafe, G. (2021). "On the semantic evolution of Albanian motër 'sister' and vajzë 'girl' in the context of the Albanian extended family". *Palaver*. 10 (1): 75-96. doi:10.1285/i22804250v10i1p75. ISSN 2280-4250.
- Pali, B., & Mackay, R. E. (2021). Blood feud through the historical imagination of Ismail Kadare: An analysis of *Broken April*. *Oñati Socio-Legal Series*, 11(6(S), S164-S186. [https://doi.org/10.35295/osls.iisl/0000-0000-1215](https://doi.org/10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1215)
- Shatirishvili, Z. (2007). *Vazha-Pshavela da Poeziis Sats'kisi*. Public Lectures in the National Library: 25-33. National Parliamentary Library of Georgia. Tbilisi. ISBN - 978-9941-0-0520-6
- Trnavci, G. (2010). "The Interaction of Customary Law with the Modern Rule of Law in Albania and Kosova". In Sellers, Mortimer; Tomaszewski, Tadeusz (eds.). *The Rule of Law in Comparative Perspective. Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice*. Vol. 3. Springer Verlag. pp. 201-215. ISBN 978-90-481-3748-0.
- Tarifa F. (2007). *Balkan Societies of "Social Men": Transcending Gender Boundaries. Societies Without Borders* Vol. 2: 75-92. Michigan. Eastern Michigan University Press. DOI: 10.1163/187188607X163275
- Vazha-Pshavela. (1893). Translated by Lela Jgerenaia. *Vazha-Pshavela (1861-1915) - Host and Guest* (poetryintranslation.com)
- Vazha-Pshavela. (1981). *Three Poems*. Translated by Donald Rayfield. Tbilisi. Ganatleba
- Ковалевский М. (1886). *Современный обычай и древний закон*, т. II, Москва

ფსევდო-ათანასე ალექსანდრიელის „Homilia in Nativitatem Praecursoris“ და მისი ძველი ქართული თარგმანი

THEOLOGICAL ANALYSIS OF THE HOMILY ATTRIBUTED TO ATHANASIUS OF ALEXANDRIA “IN NATIVITATEM PRAECURSORIS”

ილია ცეცხლაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

Ilia Tsetskhladze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

 <https://orcid.org/0000-0002-4204-8649>

საკვანძო სიტყვები: ფსევდო-ათანასე იოვანე ნათლისმცემელი ძველი ქართული თარგმანი ფსევდონიმის
პრობლემა ავთენტურობა

Keywords: Pseudo-Athanasius, John the Forerunner old Georgian translation problem of Pseudonymity, authenticity

ABSTRACT

The article is dedicated to the homily “Homilia in Nativitatem Praecursoris” (PG 28, 905–913) attributed to Pseudo-Athanasius of Alexandria and its Old Georgian translation. The authenticity of the homily remains a debated issue.

The Georgian version survives in a single 16th-century manuscript, part of the Gelati metaphrastic collection, placed among texts for the June 24 reading. The identity of its translator is unknown.

The homily is of significant interest as it interprets several biblical passages, including episodes from the Gospel of Luke, such as Gabriel’s annunciation to Zechariah regarding the birth of John the Forerunner (Luke 1:5–20) and the Annunciation to the Theotokos (Luke 1:26–38). Besides these, the homily references and interprets numerous other biblical passages, making it particularly valuable for the study of angelology. Its literary quality stands out, both in the original Greek and the Old Georgian translation, characterized by rich stylistic devices and rhetorical narrative typical of oratory art.

The study examines the source-critical, theological, and philological aspects of the text, focusing on its con-

tent, form, and structure. Special attention is given to the authenticity of the homily and the analysis of the Georgian translation, an early Christian literary monument distinguished by stylistic and lexical features unique to the original text.

The article explores hypotheses regarding the homily’s authenticity, manuscript evidence, and stylistic characteristics of both the original and the Georgian translation. Textual analysis is supported by source-critical methods, enabling the determination of the translation type, stylistic features, and its correspondence to the original.

Furthermore, the theological themes of the homily are discussed, reflecting fundamental principles of Christian faith and the role of the Forerunner in Christian church history. The ideological and pedagogical functions of the text are highlighted, underscoring its unique value as a monument of Christian heritage.

The study also underscores the significance of the Old Georgian translation and its cultural context, contributing to the understanding of Georgian Christian literature and tradition.

ფსევდო-ათანასეს თხზულება “Homilia in Nativitatem Praecursoris, in Elisabet, et in Deiparam” (CPG 2267, BHG 866) ჰომილეტიკურ ჟანრს განეკუთვნება და მასში, ძირითადად, ლუკას სახარების ორი მონაკვეთია განმარტებული: პირველია გაბრიელ მთავარანგელოზის ზაქარიასთან საუბარი ტაძრის საკურთხეველში და იოვანეს შობის წინასწარუწყება (ლუკა 1, 5-25), მეორე კი – ასევე გაბრიელისაგან მაცხოვრის შობის ხარების ეპიზოდი (ლუკა 1, 26-38).

სახარების განმარტებული მონაკვეთებიდან გამომდინარე, ჰომილიამ იოვანე ნათლისმცემლის

შობისა და მუცლადღების დღესასწაულების ლიტურგიკული საკითხავის ფუნქცია შეიძინა. ამას ადასტურებს ხელნაწერული ტრადიცია, ჩვენამდე მოღწეულ ყველა ბერძნულ თუ ქართულ კრებულში, რომლებიც, ძირითადად, მენოლოგიონებია, ქადაგება 24 ივნისისა (შობა იოვანესი) და 23 სექტემბრის (მუცლადღება იოვანესი[1]) საკითხავია.[2]

ჰომილია ძველ ბერძნულად არის შექმნილი და შემდგომ თარგმნილი ძველ ქართულ და ლათინურ ენებზე.[3] ხელნაწერი ტრადიციით, ავტორი ათანასე ალექსანდრიელია, მაგრამ სამეცნიერო ლიტერატუ-

რაში ავთენტურობის საკითხი მეტად პრობლემურია.

ზოგადად, ბიზანტიურ ლიტერატურაში ფსევდონიმია ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური პრობლემა. ავტორებისა და, შესაბამისად, შექმნის თარიღის განუსაზღვრელობის გამო კი თხზულებები ისტორიული დოკუმენტების ღირებულებას კარგავს.

ტექსტის ფილოლოგიური შესწავლის საფუძველზე მეცნიერები ჰომილიას ფსევდო-ეპიგრაფიკულად მიიჩნევენ. ვარაუდობენ, რომ თხრობის ენა და სტილი არ შეესაბამება ათანასეს სტილსა და მე-4 საუკუნის ბერძნულ ენას, იგი უფრო მოგვიანო პერიოდის (VI-VIII სს.) ბერძნულით არის დაწერილი. [4] თხზულების შესწავლისა და მისი სხვა ფსევდო-ეპიგრაფიკულ ჰომილიებთან შედარების შემდეგ მეცნიერები რამდენიმე შესაძლო ავტორს ასახელებენ.

ავთენტურობის საკითხის კვლევისას სხვადასხვა ენაზე არსებული ძველი თარგმანების მონაცემების გათვალისწინება აუცილებელ პირობას წარმოადგენს. ვინაიდან უცხოენოვან სამეცნიერო ლიტერატურაში ფსევდო-ათანასესელი ჰომილიის კვლევისას ჯერ-ჯერობით არ არის გათვალისწინებული მისი ძველი ქართული თარგმანი და ხელნაწერული ტრადიცია, წინამდებარე სტატია მეტ მნიშვნელობას იძენს.

ფსევდო-ათანასე ალექსანდრიელის “Homilia In Nativitatem Praecursoris” და მისი ავთენტურობის საკითხი

“Homilia In Nativitatem Praecursoris” შემონახულია ძველი ბერძნული და ძველი ქართული ხელნაწერებით, რომლებიც IX-XVII საუკუნეებს მოიცავს. არ არის გამოცემული ძველი ბერძნული კრიტიკულად დადგენილი ტექსტი. დღეისთვის არსებული patrologia Graeca-ს გამოცემა ერთ, ცალკეულ, პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში დაცულ, XIV საუკუნით დათარიღებულ, ხელნაწერს ეყრდნობა (Colb. 1711), [5] რომელიც არ არის ხელნაწერთა შორის უძველესი. ჰომილიის შემცველი უძველესი ხელნაწერი მოსკოვის სახელმწიფო საისტორიო მუზეუმშია დაცული და IX-X საუკუნეებით თარიღდება. შემონახული 17 ბერძნული კრებულიდან 6 უძველესია (IX-XI სს.), დანარჩენი 11 კი XII-XVII საუკუნეებს მოიცავს.

ცნობილ კატალოგებში Clavis Patrum Graecorum-სა და Bibliotheca Hagiographica Graeca-ში, რომლებშიც, სხვა თხზულებების შემთხვევაში, მითითებულია როგორც ბერძნული, ლათინური, ისე ქართული (გ. ფერაძისა და მ. თარხნიშვილის კვლევების მიხედვით) და სომხური ვერსიებიც, საკვლევი ჰომილიის შემთხვევაში არ არის მითითებული, რომ არსებობს ჰომილიის ძველი ქართული თარგმანიც, შემონახული ერთადერთი მეტაფრასული კრებულით (ქსიმ. K-3, XVI ს.).

შემორჩენილ ხელნაწერებში ყურადღებას იქცევს ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი, ჰომილია მენოლოგიონების დიდ ნაწილში 24 ივნისის, იოვანეს შობის საკითხავად არის შეტანილი მაშინ,

როცა თხზულებაში იოვანე ნათლისმცემელზე აქცენტი თითქმის არ კეთდება. აღსანიშნავია ისიც, რომ ერთადერთ, უძველეს, რუსეთის სახელმწიფო საისტორიო მუზეუმში დაცულ, IX-X სს.-ით დათარიღებულ ხელნაწერში (Син. гр. 284 (Vlad. 215)) არის ეს საკითხავი 23 სექტემბრის, იოვანეს მუცლადღების საკითხავი, რაც თემატურადაც მეტად უკავშირდება ჰომილიის შინაარსს, რადგან მასში ნათლისმცემლის მუცლადღება ემცნობა ზაქარიას. [6]

ჰომილიის ავთენტურობის საკითხის შესწავლის ისტორია

ჰომილიის ავთენტურობის საკითხი დღემდე საკამათოა. ვინაიდან ხელნაწერი ტრადიციის მიხედვით ავტორი ათანასეა, მკვლევრების მიერ ავთენტურობასთან დაკავშირებული ჰიპოთეზები, ძირითადად, ტექსტოლოგიურ ანალიზს ეყრდნობა.

ვიდრე აღნიშნულ საკითხზე გადავიდოდეთ და მეცნიერთა დასკვნებს განვიხილავდეთ, საჭიროა ბიზანტიურ ლიტერატურაში ფსევდონიმის პრობლემის აქტუალობისა და მისი გამომწვევი მიზეზების მიმოხილვა.

ათანასე ალექსანდრიელი IV საუკუნის ავტორია, მისი სახელით დღემდე მოღწეული თხზულებების დიდი ნაწილის ავთენტურობა კი – საეჭვო. ბუნებრივია, ეკლესიის ჩამოყალიბების ამ ადრეული ხანის მოღვაწის შრომებმა ჩვენამდე მოსაღწევად დიდი გზა განვლო. შემონახულია ათანასეს მრავალი ავთენტური შრომა, რომლებიც, ძირითადად, პოლემიკურ ჟანრს განეკუთვნება, ეგზეგეტიკური და ჰომილეთიკური ჟანრის თხზულებების უმეტესობის ავთენტურობა კი დღემდე განხილვის საგანია.

როგორც ცნობილია, შუა საუკუნეებში არსებობდა ასეთი ტენდენცია: ნაკლებად ცნობილი ან, სულაც, ქრისტიანული ორთოდოქსული სწავლებისგან განსხვავებული მოსაზრებების მქონე ავტორი, საკუთარ თხზულებას სხვა ცნობილი ავტორის სახელით ავრცელებდა, რაც მას უფრო პოპულარულსა და კითხვადს ხდიდა. [7] ამასთან ერთად, ბიზანტიურ ეპოქაში, მიღებული პრაქტიკა იყო სხვადასხვა ავტორის თხზულებების მიხედვით კომპილაციური ნაშრომის შექმნა ისე, რომ არსად ყოფილიყო მითითებული მათი სახელები. გარდა ამისა, ეკლესიაში ლიტურგიკის განვითარებასთან ერთად, მალევე (ფუძემდებლები, ძირითადად, იყვნენ იოვანე ოქროპირი, ბასილი დიდი და სხვა ცნობილი ავტორები) გაჩნდა საჭიროება განემარტათ ღმრთისმსახურების დროს ტაძარში წაკითხული სახარება. ამგვარმა პრაქტიკამ კალენდარულად დალაგებული ეგზეგეტიკური, ჰომილეთიკური და პანეგირიკული ხასიათის მენოლოგიონების, ჰომილეთიკური (ე.წ. ჰომილიარები) და ეგზეგეტიკური თუ სხვა სახის საწელიწადო სადღესასწაულო საკითხავების კრებულების შექმნის აუცილებლობა გამოიწვია. საუკუნეების განმავლობაში ეს კრებულები ცვდებოდა, იშლებოდა, საჭირო ხდებოდა ახლის შექმნა. სხვადასხვა გადამწერი,

საჭიროებიდან გამომდინარე, სხვადასხვა წმ. მამის თხზულებას გამოკრებდა ძველი კრებულებიდან, დაზიანების გამო ავტორის სახელს არასწორად გადაწერდა, დროთა განმავლობაში კი ეს მნიშვნელოვან ცდომილებებს იწვევდა. ამასთან ერთად, როცა საუკუნეების წინ შექმნილი ტექსტები ვეღარ უპასუხებდა თანამედროვე პრობლემებს ან მასში ზედმეტი, უკვე არააქტუალური საკითხები იყო განხილული, კომპილატორები, მთარგმნელები, (მაგალითად, როგორც ეფთვიმე ათონელი იყო) ხშირად იყენებდნენ „კლება-შემატების“ მეთოდს; ამავე მეთოდით ახალი ტექსტებიც იქმნებოდა. ხშირი პრაქტიკული დანიშნულების გამო ეს პროცესი განსაკუთრებით დამახასიათებელი იყო ზემოთ დასახელებული, საეკლესიო პრაქტიკაში ხშირად გამოყენებადი ტიპის კრებულებისთვის.[8]

ამგვარი გზის გავლის შემდეგ, ხელნაწერი ტრადიციით ათანასეს სახელით მოღწეული ეგზეგეტიკურ-ჰომილეტიკური თხზულებების უმეტესობა Dubia-დ ან Spuria-დ არის სახელდებული.[9]

IX-X საუკუნეების ხელნაწერით შემონახული ჰომილიის „In Nativitatem Praecursoris“ ავთენტურობის შესახებ შვიდი სხვადასხვა მკვლევარი განსხვავებულ მოსაზრებას გამოთქვამს, კომპილაციურ ნაშრომად მიიჩნევს, არა IV ს.-ის, არამედ უფრო მოგვიანო პერიოდის ანონიმ ან სავარაუდო ავტორებს ასახელებს, ესენია: ტიმოთე იერუსალიმელი//ანტიოქიელი (VI-VIII სს.),[10] ამფილოქე იკონიელი (IV-V სს.),[11] ლეონტი კონსტანტინოპოლელი (V-VI სს. (?)) და პროკლე კონსტანტინოპოლელი (V ს.).[12]

ფრანგი მეცნიერი ბერნარ კაპელი ჰომილიას ტიმოთე იერუსალიმელს მიაწერს.[13] კაპელის ეს მოსაზრება მრავალ კატალოგსა თუ კვლევაშია მითითებული, თუმცა არაერთგვაროვნად. კატალოგების CPG (2267) და Clavis Brepols[14] და ესპანელ მკვლევრის, რობერტო კაროს, მითითებით კაპელი „In Nativitatem Praecursoris“ ავტორად ტიმოთე იერუსალიმელს ასახელებს და ექსტრაგავანტური ლექსიკის, სიტყვიერი ასონანსებისა თუ წმინდა წერილის ციტირების მეთოდით ტიმოთეს სხვა ორ ჰომილიას ამსგავსებს. [15] რენე ლაურენტინის ნაშრომის „Bulletin sur la Vierge Marie“ თანახმად, რომელიც ერთგვარ კატალოგს წარმოადგენს, კაპელის კვლევაში ჰომილია ტიმოთე ანტიოქიელს (VI-VII სს.) მიეკუთვნება. თავად ლაურენტინი, სხვათა მოსაზრებების დასახელების შემდეგ შენიშნავს – „auteur incertain“.[16]

კაპელის მოსაზრებას იზიარებს და ჰომილიას ტიმოთე იერუსალიმელს მიაკუთვნებს იტალიელი მკვლევარი დავიდ მარია მონტანაც.[17]

აგრეთვე ფრანგულენოვან სამეცნიერო კვლევაში მორის საშოტი აღნიშნავს, რომ კაპელის საკვლევი მეთოდოლოგია მართებულია და ამ გზით მას სწორი დასკვნების გაკეთება შეეძლო, თუმცა მან კვლევა შეწყვიტა და ჰომილია ტიმოთე იერუსალიმელს მიაკუთვნა, რომლის არსებობაც კი ეჭვქვეშ დგას, რომ არაფერი ვთქვათ მისი მოღვაწეობის ზუსტი თარიღების განსაზღვრაზე[18] (თავად საშო-

ტის მოსაზრებებზე ვრცლად ქვევით).

ფრანგი მკვლევარი ბენედიქტ მარქსი ხელნაწერი ტრადიციით განსაზღვრავს რომელი თხზულებებია პროკლე კონსტანტინოპოლელის სახელით მოღწეული, ხოლო შემდეგ, ზემოთ დასახელებული მეთოდოლოგიის გამოყენებით, ასკვნის, რომ პროკლეს „ავთენტურ“ თხზულებებში გამოვლენილი სტილი რამდენიმე სხვა ფსევდო-ეპიგრაფიკულ ჰომილიას ემთხვევა, ერთ-ერთი კი არის სწორედ „Homilia in Nativitatem Praecursoris“.[19] მარქსის ამ დასკვნას არ აქვს მყარი საფუძველი, რადგან, ერთ შემთხვევაში, იგი ხელნაწერ ტრადიციას ენდობა, რათა შემდგომი კვლევისთვის საფუძველი შექმნას და პროკლე კონსტანტინოპოლელის ავთენტური თხზულების განსაზღვრა შეძლოს, ხოლო, მეორე შემთხვევაში, უგულებელყოფს ასევე ხელნაწერ ტრადიციას, რომელიც ერთ-ერთ დასახელებულ თხზულებას ათანასეს მიაწერს.

Patrologia Graeca-ს 28-ე ტომში გამოცემული ტექსტი საეჭვოდ (Spuria) არის მიჩნეული. მოკლე წინასიტყვაობაში ვკითხულობთ, რომ ჰომილიის სტილი და ლექსიკა შორს არის ათანასესა და, ზოგადად, ადრეული პერიოდის მამებისთვის დამახასიათებელი მძიმე და ამაღლებული სტილისგან. მასში მრავლად არის მოგვიანო პერიოდის ბერძნული ენისთვის დამახასიათებელი კომპოზიტები, რომლითაც თხზულების ენა უახლოვდება დაბალ სტილს. წინასიტყვაობის მიხედვით, ამის გათვალისწინებით, ჰომილია ათანასეს მოღვაწეობიდან რამდენიმე საუკუნის შემდეგ უნდა იყოს დაწერილი.[20]

კაპელისა და მარქსის დასკვნებს ნაწილობრივ იზიარებს, მაგრამ მათ კიდევ უფრო აღრმავებს ესპანელი მკვლევარი რობერტო კარო.

კაროს მოსაზრებით, ჰომილიას სტრუქტურული მთლიანობა აკლია. ტექსტში აშკარაა თემატური დაყოფა. ორი მნიშვნელოვანი მონაკვეთი, გაბრიელ მთავარანგელოზის მიერ ზაქარიასთვის წინამორბედისა და შემდგომ ღმრთისმშობლისადმი მაცხოვრის შობის ხარება ერთმანეთთან სათანადოდ არ არის დაკავშირებული, თავს იჩენს გარკვეული წინააღმდეგობები. აქედან გამომდინარე კარო ასკვნის, ჰომილია კომპილაციაა. მკვლევარი შემდეგი სახის შრეებს გამოყოფს:

ორიგინალი ტექსტი: PG: 905 A – 908 B 4; 909 A 9 – D 9; 912 A 6 – C1; 912 D 6 – 913 D.

კომპილაცია: PG: 908 B 4 – 909 A 9; 909 D 9 – 912 A 5; 912 C 1 – D 6.

კაროს თქმით კაპელისა და მარქსის მეთოდოლოგია სწორია და ამ გზით შესაძლებელია ბიზანტიურ მწერლობაში ფსევდონიმიის დაძლევა, თუმცა ნაადრევი დასკვნებისგან და ფსევდო-ეპიგრაფიკული თხზულებების რომელიმე ავტორზე ცალსახა მიკუთვნებისაგან თავი უნდა შევიკავოთ – ვინაიდან ჰომილია კომპილაციაა, შესაბამისად, შესაძლოა, მისი შემდგენელი იყოს, მაგალითად, ტიმოთე იერუსალიმელი, მაგრამ ტექსტში გამოყენებული იყოს ფრაგმენტები ათანასე ალექსანდ-

რიელის, პროკლე კონსტანტინოპოლელის, იოვანე ოქროპირისა თუ სხვათა ნაშრომებიდან.

კაროს მოჰყავს კაპელისა და მარქსის მიერ გამოკვეთილი რამდენიმე ფრაზა და კონსტრუქცია, რომლებზე დაყრდნობითაც, ერთი მხრივ, კაპელი ფსევდო-ათანასესეულ სამ ჰომილიასა[21] და ტიმოთე იერუსალიმელის ორ ჰომილიას ერთმანეთს ამსგავსებს, ხოლო, მეორე მხრივ, მარქსი მსგავსებას ხედავს პროკლე კონსტანტინოპოლელთან. ამის შემდეგ კი ამბობს, რომ ამ ფრაზებს თუ დავეყრდნობით, ჰომილიები შეიძლება ამფილოქე იკონიელსაც მივაკუთვნოთ, მეტიც, შეიძლება ტიმოთე იერუსალიმელი და ამფილოქე იკონიელი ერთი და იგივე პიროვნება იყოს. ყოველ შემთხვევაში, ჯერ არ არსებობს არანაირი არგუმენტი, რომელიც საპირისპიროს დაამტკიცებს.[22]

ფსევდოეპიგრაფიკული ჰომილიების ავთენტურობის პრობლემის დასაძლევად ტექსტოლოგიურ ანალიზზე დაფუძნებულ ფართომასშტაბიან კვლევას წარმოადგენს ფრანგი მეცნიერი მორის საშოტი. იგი 600-მდე ჰომილიის შესწავლის შემდეგ გამოყოფს 25 ჰომილიას, რომლებიც სხვადასხვა ავტორის სახელითაა მოღწეული, მაგრამ მათ ლეონტი კონსტანტინოპოლელს მიაწერს და მათ შორის არსებულ მსგავსებაზე საუბრობს.

კვლევის საფუძვლად საშოტი, ერთი მხრივ, იშველიებს ცნობილი ფრანგი პალეოგრაფის, მარსელ რიჩარდის (1907–1976 წწ.) ცნობებს, რომელთა მიხედვითაც, საშოტის მიერ დასახელებული 25 ჰომილიიდან 4 დანამდვილებით ეკუთვნის ლეონტი კონსტანტინოპოლელს, იგივე ნეაპოლელს.[23] მეორე მხრივ, მეთოდოლოგიის განსაზღვრისთვის, ეყრდნობა მიშელ ობინოს მიერ 1972 წელს „Revue des Etudes Grecques“-ში გამოქვეყნებულ სტატიას.[24]

ამის შემდეგ იგი გამოყოფს რამდენიმე სპეციფიკურ ფრაზას, რომლებიც გარკვეული სიხშირით მე-

ორდება 25-ვე ჰომილიაში:

1. **Ἡκουες ἀρτίως τοῦ συγγραφέως//εὐαγγελιστοῦ λέγοντος.** ეს არის ფრაზა, რომლითაც ავტორი იწყებს წინადადებას, როცა სურს პირველად ჩართოს თხრობაში წმინდა წერილის ციტატა და შემდეგ განმარტოს იგი.
2. **Καὶ ὅτι,** რომელიც ფუნქციით პირველის მსგავსია, მაგრამ ავტორი მას არა დამოუკიდებელი წინადადებების დასაწყებად, არამედ რთული წინადადებების ერთმანეთთან დასაკავშირებლად იყენებს.
3. **Τί οὖν**[25] ფორმულა შერჩეულ ჰომილიებში ხშირად გამოიყენება რიტორიკული შეკითხვებისთვის. იცვლება მხოლოდ პერსონაჟთა სახელები: οἱ Φαρισαῖοι, ὁ Κύριος, ὁ εὐαγγελιστής Λουκᾶς.
4. მეოთხე ფორმულა ასევე რიტორიკული დანიშნულებით გამოიყენება და მეტად სპეციფიკურია – **καθὼς ἀρτίως ἤκουες.**
5. **ἐκ τὸν ἀρτίως ἀναγνασθέντων λάνθανε τὴν ἀποδείξιν** – ეს ფორმულა შედარებით იშვიათია, მაგრამ მაინც აღნიშვნის ღირსია, რადგან, როგორც მე-4 ფორმულას, საშოტი მასაც სპეციფიკურად ლეონტისთვის დამახასიათებლად მიიჩნევს.[26]

ვინაიდან „Nativitatem Praecursoris“-თან ერთად ათანასეს სახელით მოღწეული კიდევ ერთი ჰომილიის „Descriptionem Deiparae“[27] დედანი და მისი ძველი ქართული თარგმანი უკვე შესწავლილია, საშოტის მიერ ჩამოთვლილ ფრაზებს ამ ორ ჰომილიაში დაფიქსირებულ კონკრეტულ მაგალითებთან ერთად ცხრილის სახით წარმოვადგენ.

იმის გათვალისწინებით, რომ ლეონტი კონსტანტინოპოლელი ცნობილი ყოფილა, როგორც კომპილაციური ნაშრომების შექმნით, ისე ავტორიტეტულ მამათა სახელების მითვისებით, სავსებით შესაძლებელია, ლეონტის საკუთარი კომპილაციური ნაშრომები თავიდანვე ათანასეს, ტიმოთე იერუსალიმელის, იოვანე ოქროპირისა თუ ამფილოქე იკო-

ფრაზა	<i>Nativitatem Praecursoris</i>	<i>Descriptionem Deiparae</i>
Ἡκουες ἀρτίως	1. Ἡκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος: «Ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἔκτῳ (PG 28, 912 A 12). 2. Ἡκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸν οἶκον ὁ ἄγγελος (PG 28, 912 B 18-19).	1. Ἡκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος: «Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις (PG 28, 945 A 5). 2. Ἡκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· Καὶ ἐγένετο (PG 28, 956 A 2).
Καὶ ὅτι	1. Καὶ ὅτι ἄπιστος Ζαχαρίας τὴν τοῦ σώματος ἀσθενεῖαν (PG 28, 908 B 17). 2. Καὶ ὅτι ἐν τοῦτοις τὸ θυσιαστήριον (PG 28, D 52).	1. καὶ ὅτι οὐδεὶς ἀνδρῶν (PG 28, 953 A 3).
Τί οὖν	1. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστής Λουκᾶς; καλὸν γὰρ ἡμᾶς (PG 28, 909 A 6).	1. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστής Λουκᾶς; Καλὸν γὰρ λοιπὸν (PG 28, 953 C 40).
καθὼς ἀρτίως ἤκουες	1. καθὼς ἤκουες ἀρτίως τοῦ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένον λέγοντος (PG 28, A 9-10).	1. καθὼς ἀρτίως ἤκουες, ἐστύγνασεν (PG 28, 952 A 1). 2. καθὼς ἀρτίως ἤκουες, διὰ τὴν ἀπογραφὴν (PG 28, 952 A 5).
ἐκ τὸν ἀρτίως ἀναγνασθέντων	1. Τίνα δὲ καὶ τὰ ἀρτίως παραναγνασθέντα (PG 28, 912 A 5).	X

ნიელის სახელებით გაევრცელებინა.[28]

საბოლოოდ, საშოთი ასკვნის, რომ ჰომილიები კომპილაციურია, მაგრამ ერთსა და იმავე ავტორს ეკუთვნის. იგი უარყოფს, რომ ეს არის ტიმოთე იერუსალიმელი ან პროკლე კონსტანტინოპოლელი, არამედ, რაც დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, ავტორის სახელია ლეონტი და იგი არის კონსტანტინოპოლელი მღვდელი, მაგრამ მკვლევარი ზუსტად ვერ განსაზღვრავს მის ვინაობასა და მოღვაწეობის წლებს.

დასკვნა

ავტენტურობის საკითხი საბოლოოდ რომ შევაჯამოთ, მკვლევართა მიერ გამოყენებული მეთოდოლოგია მართებულია და მას განსაკუთრებით დიდი პერსპექტივა აქვს დღეს, ციფრულ ეპოქაში, კორპუსული კვლევისა და სტატისტიკური მონაცემების შეგროვების შესაძლებლობის გამო, მაგრამ ყველა ჩამოთვლილი მეცნიერის დასკვნას აქვს მნიშვნელოვანი ხარვეზი.

პირველი, ეს არის ხელნაწერული ტრადიციის გათვალისწინება მაშინ, როცა მათ სურთ თავიანთ ჰიპოთეზაში დასახელებული ავტორის თხზულების იდენტიფიცირება და გაუთვალისწინებლობა იმ შემთხვევაში, როცა ყველა დღემდე მოღწეული ხელნაწერი, მაგალითად, ჰომილიის „In Nativitatem Praecursoris“ ავტორად ათანასეს ასახელებს. გარდა ამისა, მნიშვნელოვანი ხარვეზია ისიც, რომ განსახილველი ტექსტების უმეტესი ნაწილის კრიტიკულად დადგენილი (სხვადასხვა ენაზე შესრულებული თარგმანების გათვალისწინებით) გამოცემები არ არსებობს.

არსებული მდგომარეობის გათვალისწინებით, კვლევის ამ ეტაპზე მართებულად მიმაჩნია, კაროსა და საშოთის მოსაზრებების გაერთიანება და ჩემ მიერ ათანასეს სახელით ცნობილი ორი ჰომილიის ტექსტოლოგიური, ისტორიული და საღმრთისმეტყველო ასპექტების შესწავლის შედეგად დავასკვნა, რომ: ჰომილია „In Nativitatem Praecursoris“ და აგრეთვე „Sermo de descriptione Deiparae“ კომპილაციურია, რაც არ გამორიცხავს იმას, რომ მისი შემადგენელი ცალკეული ნაწილები სხვადასხვა ავტორს, მათ შორის ათანასეს მიერაა შექმნილი; ეჭვგარეშეა, რომ „Nativitatem Praecursoris“ და „Descriptionem Deiparae“ ეკუთვნის ერთსა და იმავე პიროვნებას (კომპილატორს) და მათში შეინიშნება როგორც გვიანდელი, ე.წ. დაბალი სტილი, ისე ეკლესიის ისტორიის VI-VII საუკუნეებში მიმდინარე პროცესების კვალი, რაც ლიტურგიკის იმგვარ განვითარებას გულისხმობს, რამაც კონკრეტულად დადგენილ „უძრავ“ და „მოდრავ“ დღესასწაულებზე ნაკითხული სახარებების განმარტებითი ხასიათის საკითხავების კალენდარულად დალაგებული კრებულების შექმნა განაპირობა. ამგვარი დღესასწაულები კი, როგორცაა ნათლისმცემლის შობა ან მუცლადღება IV საუკუნის ბოლოსა და V საუკუნის დასაწყისში ცნობილი ღმრთისმეტყველების, ბასილი დიდის,

იოვანე ოქროპირის, გრიგოლ ღმრთისმეტყველისა და სხვათა ძალისხმევით დგინდება, ეს პერიოდი კი სცდება ათანასეს მოღვაწეობას.[29] სავარაუდოდ, იოვანე ნათლისმცემლის მუცლადღების (ასევე შობის) დღესასწაულზე ნაკითხული სახარების განმარტებითი ხასიათის ჰომილიის საჭიროების გამო იგი რომელიმე V-VII საუკუნეების ავტორმა კომპილაციის გზით შექმნა. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ჰომილიაში „Descriptionem Deiparae“ ღმრთისმშობლის პიროვნება ათანასე ალექსანდრიელის ღმრთისმეტყველებისთვის არადამახასიათებლად არის წარმოჩენილი.[30]

ათანასე ალექსანდრიელს, შესაძლოა, ლუკას სახარების ამ მონაკვეთებზე შეექმნა ეგზეგეტიკური ხასიათის თხზულებები, მაგრამ დასახელებული ორი ტექსტი, ამგვარი სათაურებითა და ფორმით, მისი ხელიდან ვერ გამოვიდოდა, ისინი მოგვიანო პერიოდის გადამუშავების შედეგია და ფსევდო-ათანასესეულად უნდა მივიჩნიოთ.[31] ამასთანავე, ვფიქრობ, ჯერჯერობით, არ არსებობს მყარი საფუძველი, რომ ჰომილია „In Nativitatem Praecursoris“ ზემოთ დასახელებულ რომელიმე ავტორს მივაკუთვნოთ.

ათანასე ალექსანდრიელის თხზულებების ძველი ქართული თარგმანები, ძირითადად, შეუსწავლელია. დასახელებული ჰომილიის ძველი ქართული თარგმანი და მასთან დაკავშირებული საკითხების კვლევა მნიშვნელოვან სიახლეს წარმოადგენს და ამდიდრებს ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურას. სამომავლოდ კი, მზადდება ათანასე დიდის შრომების ძველი ქართული თარგმანების სრული კორპუსი.

ლიტერატურა

დოლიძე, თ. (2024). „ჰომილეტიკა“, ქართულ-ბიზანტიური ურთიერთობების ძირითადი მიმართულებები, IV-XV საუკუნეები, ნაკვეთი II, შემდგენელი და სამეცნიერო რედაქტორი თინა დოლიძე, თბილისი, გვ. 104-112.

ნიკოლაძე, ე. (1853). ხელნაწერთა აღწერილობა, რედაქტორი კორნელი კეკელიძე, ტ. I.

ცეცხლაძე, ი. (2022). ათანასე ალექსანდრიელის ჰომილიის ძველი ქართული თარგმანი „ათანასე ალექსანდრიელის ჰომილიის - „აღწერისათვის ღმრთისმშობელისა და იოსებისა“ - ძველი ქართული თარგმანი (ტექსტი, გამოკვლევა და ლექსიკონი), ი. ცეცხლაძე, ნაშრომი შესრულებულია ბერძნულ-რომაული ფილოლოგიის მაგისტრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, თსუ

BHG = Bibliotheca Hagiographica Graeca, par Francois Halkin, t. I-III, Bruxells, 1957.

CPG = Clavis Patrum Graecorum, Corpus Christianorum, t. II, Brepols-Turnhout, 1974.

Capelle, Les homilies liturgiques du prétendu Timothée de Jérusalem = Bernard Capelle, „Les homilies liturgiques du prétendu Timothée de Jérusalem“, in Ephemerides Liturgicae Vol. 63, 1949, p. 4-26.

Caro, R. (1972) La Homiletica Mariana Griega en el Siglo V,

- Homilias pseudo epigraficas, Parte Segunda, p. 532-538.
- Ehrard, I, II, III/1, III/2 band = Texte und Untersuchungen zur geschichte der Altchrislichen Literatur, Erich Klostermann und Carl Schmidt. Überlieferung und bestand der Hagiographischen und Homiletischen Literatur der Griechischen Kirche von den anfängen bis zum ende des 16. Jahrhunderts, Albert Ehrhard, I band, Leipzig, J. C. Hinrichs Verlag, 1937/38/43/52.
- Montagna, D. M. (1962).“La liturgia mariana primitiva”, Marianum 24, , p. 84-128.
- Laurentin, R. (1968). Court traité de théologie Mariale, in Bulletin sur la Vierge Marie, Revue des Sciences philosophiques et théologiques, vol. 52, (Juillet 1968), pp. 479-551.
- Procliana, B. M. (1940). Untersuchungen über den homiletischen Nachlass des Patriarchen Proklos von Konstantinopel, Münsterische Beiträge zur Theologie 23, Münster 1940.
- PG 28 = J. -P. Migne (ed.), Patrologiae cursus completus, Series Graeca, vol 28, Parisii 1857.
- Sachot, M. (1977). “Les homélies de Léonce, prêtre de Constantinople”, in Revue des Sciences Religieuses, tome 51, 1977. p. 234-245.
- [1] 24 ივნისი – შობა წმიდისა იოვანე ნათლისმცემლისაჲ, ცისკრად იკითხება ლუკას სახარება I, 24-25, 57-68, 76, 80; ლიტურგიაზე: ლუკა I, 1-25, 57-68, 76, 80. 23 სექტემბერი – დადუმება ზაქარიაჲსი და მუცლადღება წმიდისა იოვანე ნათლისმცემლისაჲ. ლიტურგიაზე: ლუკა I, 1, 5-25 (გიორგი მთანმიდელი, დიდი სვნაქსარი, გვ. 25-26, 273-274).
- [2] Ehrhard I, 644, 656; II, 7; III, 124, 143, 264, 897.
- [3] ქსიმ. K-3, 245r. PG 28, 906.
- [4] იხ. ჰომილიის წინასიტყვაობა: PG 28, 906.
- [5] PG 28, 905-913. See also: <https://pinakes.irht.cnrs.fr/notices/oeuvre/8252/>. სხვა კრიტიკული გამოცემის არარსებობის გამო სწორედ ეს გამოცემაა გამოყენებული ძველი ქართული თარგმანის დედანთან შედარებისა და სამეცნიერო აპარატის შექმნისას.
- [6] ჰომილია ძველ ქართულ ხელნაწერშიც 24 ივნისის საკითხავია (ნიკოლაძე, ხელნაწერთა აღწერილობა, გვ. 15; 245r.
- [7] იქვე, p. 237-238.
- [8] Sachot, p. 237. დოლიძე, ჰომილეტიკა, გვ. 104-108. კოჭლამაზაშვილი, ლიტურგია, გვ. 150-153.
- [9] PG 28. CPG 2240-2301; Православная энциклопедия, c. 35-37.
- [10] Laurentin, Court traité de théologie Mariale, p. 541; Marone, Encyclopedia of Ancient Christianity, p. 796.
- [11] Kazhdan, Oxford Dictionary, p. 80.
- [12] Sachot, p. 245.
- [13] B. Capelle, Les homélies liturgiques du prétendu Timothée de Jérusalem, in Ephemerides liturgicae 63, 1949, p. 4-26. ბიბლიოგრაფიული იშვიათობის გამო, დასახელებული გამოცემა ვერ მოვიპოვე, რის გამოც ამ ავტორის ჰიპოთეზის შესახებ მსჯელობა მეორეულ წყაროებს ეყრდნობა.
- [14] <https://clavis.brepols.net/clacla/OA/Details.aspx?id=2569C851762F4A2AA6B7D7A72C764A66>
- [15] Caro, Homilias pseudo epigraficas, p. 532-538. Timotheus Hierosolymitanus Presbyter (PG 86, 255).
- კაპელი მის მიერ იდენტიფიცირებული ტიმოთე იერუსალიმელის ორ ჰომილიას ათანასეს სახელით ცნობილ კიდევ სამ ჰომილიას (In Nativitatem Praecursoris, Sermo de descriptione Deiparae, In caecum a nativitate) მიაწერს. კაპელის ამ ჰიპოთეზის საფუძველზე ტიმოთე იერუსალიმელს ხუთი ჰომილია ეკუთვნის. იხ. CPG 7405-7410.
- [16] Laurentin, Court traité de théologie Mariale, p. 541; Caro, p. 532.
- [17] Montagna, La liturgia mariana primitiva, p. 84-128.
- [18] Sachot, p. 239. როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, ტიმოთე იერუსალიმელს ხშირად ტიმოთე ანტიოქიელის სახელითაც მოიხსენიებენ. ზუსტად არ არის განსაზღვრული არც მისი მოღვაწეობის წლები. რობერტო კარო ტიმოთე იერუსალიმელს ამფილოქე იკონიელთანაც აიგივებს. იხ. Caro, p. 535-538; PG 81, 254-256.
- [19] Marx, Procliana, p. 75-77; Laurentin, p. 541; Caro, p. 532; CPG 2267.
- [20] PG 28, 905.
- [21] “Sermo de descriptione Deiparae”, “Homilia in Nativitatem praecursoris”, “In Caecum a Nativitate”.
- [22] Caro, p. 462-464, 536-538.
- [23] თავის მხრივ მარსელ რიჩარდიც ხელნაწერული ტრადიციის მიხედვით ახდენს ავტორის იდენტიფიცირებას, იხ.: Sachot, p. 236-237.
- [24] სტატიის მიხედვით მეთოდოლოგია ჰომილიების სტატისტიკურ და ტექსტოლოგიურ (სტილისტურ და ლექსიკურ) ანალიზს ეფუძნება, იხ.: Sachot, p. 237.
- [25] Τί οὖν οἱ Φαρισαῖοι πρὸς τὸν τυφλὸν // Τί οὖν ὁ Κύριος.
- [26] იქვე, p. 238-239.
- [27] იხ.: „ათანასე ალექსანდრიელის ჰომილიის „აღწერისათვის ღმრთისმშობელისა და იოსებისა“ ძველი ქართული თარგმანი (ტექსტი, გამოკვლევა და ლექსიკონი), ი. ცეცხლაძე, ნაშრომი შესრულებულია ბერძნულ-რომაული ფილოლოგიის მაგისტრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, თსუ, 2022 წ.
- [28] საშოტი იმონებს ფსევდოპროპირისეული თხზულებების მკვლევრის, ფერდინანდ ქრისტიან ბაურის სიტყვებს: “ზოგიერთი მღვდელი თუ სხვა სასულიერო პირი სიამოვნებას იღებდა, როცა ეკლესიაში წაკითხულ საკუთარ (მაგრამ სხვა ავტორის სახელით) ქადაგებებს ისმენდა. ამით ისინი გულბრწყვილოდ აღფრთოვანებულნი იყვნენ” (ი.ც.), იხ.: Sachot, p. 241.
- [29] დოლიძე, გვ. 105. კოჭლამაზაშვილი, გვ. 150-151.
- [30] იხ. დოქტორანტის სასემინარო ნაშრომი: ისტორიული, საღმრთისმეტყველო და მხატვრული ანალიზი ათანასე ალექსანდრიელის ჰომილიისა – „აღწერისათვის ღმრთისმშობელისა და იოსებისთვის“, სადოქტორო პროგრამა: ფილოლოგია (ბიზანტიური ფილოლოგია), ილია ცეცხლაძე, ხელმძღვანელი თინა დოლიძე, თსუ, 2024.
- [31] კომპილაციასთან ერთად არსებობდა ცხოვრებათა ჟანრის მოკლე, ე.წ. კიმენური რედაქციების გამეტაფრასების, ე.წ. „გარდაკაზმვის“ პრაქტიკა, XI ს.-ის შუა წლებიდან, თეოფილე ხუცესმონაზონის მოღვაწეობის დროიდან. იხ.: დოლიძე, გვ. 109-110.

ოთარ ჩხეიძის ენის ზოგიერთი თავისებურების შესახებ
(„თეთრი დათვი“ და „ბერმუდის სამკუთხედი“)
ABOUT SOME FEATURES OF OTAR CHKHEIDZE'S LANGUAGE ("WHITE
BEAR" AND "BERMUDA TRIANGLE")

ეკა ხანიშვილი

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, აღმოსავლეთ
ევროპის უნივერსიტეტი

Eka Khanishvili

Sokhumi State University, East European University

 <https://orcid.org/0009-0001-9116-6043>

საკვანძო სიტყვები: ენა, სტილისტიკა, შედარება, ფრაზეოლოგიზმი, აფორიზმი.

Keywords: language, stylistics, comparison, phraseology, aphorism

ABSTRACT

Language is the most essential sign of the nation's identity. Language is created by people, written language — writing, monuments of written language leave traces of language in history.

A perfect ideological-artistic analysis of a literary work can be talked about only when the form in which the writer conveys his message is studied, e.g. If the language is also studied. The present work discusses some linguistic and stylistic features of the novels „White Bear“ and „Bermuda Triangle“, in particular, attention is focused on the function of phraseology, paramian expressions or aphorisms; On the variety of proverbs, the frequency of use of noun verbs and the stylistic purpose of comparison.

Researching the writer's language and style has always attracted the interest of the writers. The linguistic position of this or that creator is determined by his attitude towards his native language and dialects, and of course, it means showing how the writer's theoretical views merge with the language embodied in creativity, for what purpose he uses lexical, phraseological or purely linguistic resources. Folk, colloquial language, proverbs, parables Phraseologisms can have a strong impact on the reader, especially they are often used in subtexts.

We will focus on phraseology, the special abilities of speech that make up linguistic formulas. In the writings of Otar Chkheidze, we can find: phraseology, which are widespread and reflected in existing dictionaries (a stone was stuck in the head, a ruler in the stomach, it broke the heart, the tongue was lost, the frog was cut off, a stone was thrown with its tail, a swamp was thrown on its tongue...). Expressions that are not verified in the dictionaries at our disposal: (Alchuze Uzit, let them drink the way, Kuku was holding, he reached the ceiling (he paved the way, his head was empty, his tongue is breaking...)).

მწერლის „რომანების სერიაში უკეთ, ვიდრე რომელიმე სხვა თანამედროვე მწერლის წიგნებში, მოცემულია თითქმის მეოცე საუკუნის საქართველოს ცხოვრების რთული და საინტერესო სურათი. ესაა ერთი ვრცელი მეტაფორა და ყველაზე საგულისხმო აქ ისაა, რომ ეს მეტაფორა ორმაგადაა დაშიფრული. ეს მეორე შიფრი მწერლის ენაა“ (ზვიადაძე, 2023, გვ. 9).

ოთარ ჩხეიძის რომანებში, რომლებიც შეიქმნა საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, მიუხედავად თითოეულის კონკრეტული სათაურისა: „თეთრი დათვი“, არტისტული გადართილება“, „ბერმუდის სამკუთხედი“ და სხვა - მწერალმა მიზანმიმართულად ქვეყნისა და საზოგადოების გასაფრთხილებლად, საგანგებო ხაზგასმით გამოყო უმთავრესი დილემური პრობლემები, რომელთა მიმართ ქართული სახელმწიფო განსაკუთრებული სიფრთხილითა და ყურადღებით უნდა ყოფილიყო“ (დვალიშვილი, 2017, გვ. 159).

ოთარ ჩხეიძის ენობრივი სტილის ერთ -ერთ გამოხატულებად აშკარად იკვეთება ანდაზის არასტანდარტული გამოყენება ტექსტისათვის მეტი ექსპრესიულობისა და დამაჯერებლობის მინიჭების მიზნით. ანდაზა ორიგინალურად ერწყმის კონტექსტს და მის შიგნით ქმნის საკუთარ კონტექსტურ მნიშვნელობას.

მწერალი განსხვავებულ ფორმებსაც გვთავაზობს, რომლებშიაც შეცვლილია საყრდენი სიტყვა ან რომელიმე შემადგენელი კომპონენტი. მწერალი ზედმიწევნით კარგად იცნობს ხალხური სიტყვიერების ნიმუშებს, მსჯელობისათვის იყენებს მათ და კონტექსტის მიხედვით თავადაც ცვლის კიდევ.

ნაშრომზე მუშაობისას ძირითადად გამოყენებულია კვლევის შემდეგი მეთოდები: შედარებითი, თვისობრივი, აღწერითი. კვლევის წარმოებისას

მივმართეთ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებს და ანდაზებს, რომლებიც შევუჯერეთ არსებულ ლექსიკონებს, ამ შედარების საშუალებით ნათლად წარმოჩნდა ლექსიკონებში არსებული ფრაზეოლოგიზმებისა და ანდაზების მსგავსება-განსხვავებები.

გამოვიყენეთ ლექსიკონები: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., ტ. I 1950. ტ. VIII. 1964 (შემდეგ: ქეგლ); ა. ნეიმანი, ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი; ა. ონიანი, ქართული იდიომები; თ. სახოკია, ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი; <https://idioms.tsu.ge/>) და სხვ.

შედევები და მსჯელობა. ოთარ ჩხეიძის ნაწერებში თითქმის არაფერია ისეთი, რომელიც ცოცხალ მეტყველებაში არ გვხვდებოდეს და მწერლობას არ გამოეყენებინოს, მაგრამ ის განსაკუთრებულია იმით, რომ ნამდვილია, ქართულად ნამდვილი, სისხლით, ხორციით, გვარ-ჯილაგით, სულამონვდენით, ყველა დროში გამოვლილ-გამოწვრილი სიტყვით, მშობლიურობით, კალმახი ენით...

მწერალი ყოველივე სტანდარტულისაგან გამიჯნა სათქმელის თავისებურმა გამოხატვამ და სტილურმა ექსპერიმენტებმა. შეიქმნა საოცრად განსხვავებული და კეთილხმოვანი სტილი, რომელიც ერთ მიზანს ემსახურება - სრულად გამოვლინდეს ენის პოტენციალი.

მწერალი მიმართავს ორიგინალურ შედარებებს, რომლებიც ხელს უწყობენ მხედველობით აღქმას. მათი საშუალებით ხაზი ესმება საგნის ან მოვლენის რომელიმე თვისებას:

თბილისი მოსთქვამს: ინფორმაციული ომი წავაგეთ აფსუბთანაო და ოსებთანაო. ჰა, ჰა, ჰა და აუარებელი: ჰა ჰა ჰა ჰა. თბილისი მოსთქვამს და თბილისელები ცვივიან ფსოუსთანა, **ზღვას მიმდგარი მწყერებივითა ცვივიან სექტემბრის თვეში**“ (ჩხეიძე, 1999: 38);

კაზაკები ითქვას: **მოთამაშებენ, მოცეკვავენ, ჰლადრავენ ყელსა დაცვნილთა, ჩაუბრუნებენ ენასა, ამოჰფენენ ჰალსტუხივითა.** ამოჰფენენ. მოსდევენ აფსუები, ვითომ აფხაზებიო, იგივესა სჩადიან, ვერცა სჩადიან, ხელები ებლანდებათ თითქოსაო“ (ჩხეიძე, 1999: 39);

გაფრენილიყვნენ წეროებივითა კისერწანვდილნი, ასწრაფებულნი, ემანდ სხვებმა არ მიგვასწრონო - **წეროებივითა თუ გედებივითა?... უმჯობესია გედებივითაო, თეთრი, თეთრი გედებივითა**“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 56);

ცალკე აღადგენდნენ. **ეფერებოდნენ მუზეუმებივითა.** ეცნობოდა. ბევრი ქალაქი შემოევლო. დაეხედა რო ზემოდანაცა, შიგაც ეტრიალა“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 5);

რიყეს რო ეყარნენ. პირი რო **დაეღოთ ჭიჭყინებივითა.** დასავლეთისანი გაუბოდნენ იმათა“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 10);

გატაცებულყო, ანთებულყო, **ვარვარებდა ღუმელებივითა** რუსთავისა“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 12);

იმას რო დაადგა; თავსეველო, **ვითარცა მზეი, ნა-**

მდვილიო; დაადგა, დაეფინა, შეეხო, შემოეხვია ისა, იგი“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 42);

ცრემლი გაშრობოდა მანანასა. **ქვასავით დაეცა. ქვასავით იგორა.** ანთუ სიცილიო?! ანთუ სიმწარეო?! ქვებს თუ დაეჯახა“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 70);

ამ რომანებშიც, როგორც სხვაგან, თვალსაჩინოება მიღწეულია განსაზღვრებითი და ვითარების გარემოებითი დამოკიდებული წინადადებებითაც, ასევე მთავართან როგორც“ კავშირით შეერთებული დამოკიდებული წინადადებათა მეშვეობით:

შემოდგომამ რო იცის პატარა გაზაფხული, **ცრუ გაზაფხული, ტყემლის ყვავილს რო გამოიტიყუებს.** იცი. იცის. ბუნებამ იცის. ქალიც ბუნებაა“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 248);

ელოდეთო, - იკიჟინე რამდენიც გენებოს. ელოდებიან. იწენებიან. ქალები ჰო, - ქორიანი მამაკაცებიცაა. **პრიალებს მელოტი. კრიალებს მელოტი განწილ თმებშია. ამოაშუქებს თითქოსაო**“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 423);

ამობურცულან დეკანი ფერდობებზედა, ღვინიცა, ამოჩითულან, ამოჩითულან: **თითქოს რო მართლაც ჩიტებია ყვავილწარმო: ამოჩითულან. ამოჩითულან**“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 441);

მაინც არ დადრკება. მიხტის **თითქოს რო ქურციკივითაო.** თითქოსაო რაღა თქმა უნდა“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 46);

უწივის. აიჭრება. ლამის დააცხრეს. ხელებიც ისე აქვს, თითებიც ისე, **თითქოს რო დააცხრა** და სისხლი ჩამოსდისო“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 146);

სხმარტალებდეს, ყირას გადადიოდეს, ჭიჭყინებია თითქოსაო, თუნდაც მორევში, მთის მორევში, ანკარა მორევში, თუნდაც რო აქვე, აქვარიუმშიო, - დაიბრანება უკეთესადა, ჩახრამუნდება უკეთესადაო“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 130);

რომანში გვხვდება ფრაზეოლოგიური ერთეულები, რომლითაც მდიდარია ოთარ ჩხეიძის ენა.

მწერალი ფრაზეოლოგიური გამოთქმების საშუალებით ახდენს საგნის ან მოვლენის ხატოვან დახასიათებას, ხასიათის გადმოცემას. მწერალი დიდი ოსტატობით იყენებს ხატოვან გამოთქმებს გმირთა განცდებისა თუ შეხედულებების, შინაგანი სამყაროს დასახატად. სტილიზაცია იძლევა ამ შემთხვევაში უდიდეს მხატვრულ ეფექტს, გვანიჭებს ესთეტიკურ სიამოვნებას.

მრავალფეროვანია იდიომატური გამოთქმები, რომელთა საყრდენი ლექსიკური ერთეული არის გული“:

გულზე ხელის დაკრეფა - უსაქმოდ ყოფნა, უმოქმედობა, სიზარმაცე (ქეგლ, თ. სახოკია, ალ. ნეიმანი, ალ. ონიანი, <https://idioms.tsu.ge/?p=3219>); გაეროს ეს ერჩივნა, მშვიდობა ერჩივნა დედამიწის ზურგზედა. გულზე ხელს დაიკრეფდა და იქნებოდა განცხრომითა. ვითომ რო ახლა დასდგომოდეს ჯაფაი დიდი“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 358);

გულთან ახლოს მიტანა (რისამე) - განცდა (რისამე), თანაგრძნობის განცდა, გულთბილად მოკიდება (ალ. ონიანი, <https://idioms.tsu.ge/?p=3229>); გაიფიქრა

ისე, გულთან რო არ მიუტანია მაინცდამაინცა. პარლამენტმა საკითხი გადადო. უცხოური ინვესტიციების საკითხი“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 105);

გული მიუვა — მოეწონება: ცოტა ცოტათ და მაინც ისე, გული რო აღარ მიუვა თავმოყვარე კაცსა“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 332);

გულის მოგება — მიმხრობა, გადაბირება; თავის სასარგებლოდ განწყობა; ვისიმე სიყვარულის, ყურადღების ან პატივისცემის დამსახურება, თავის შეყვარება(თ. სახოკია, ალ. ნეიმანი, ალ.ონიანი, <https://idioms.tsu.ge/?p=3578>): თურქეთში ჰყიდოდა დენსა. გზა უნდოდა. გზაც უნდოდა. და. გულსაც მოიგებდა გაჭირვებული ხალხისა“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 400);

გულის მოოხება — გულის მოჭერება; დარდის, მწუხრების გაქარვება(ქეგლ, ალ. ნეიმანი, ალ.ონიანი): ესაა, ეს მანანელები, ლეილელები, ლტოლვილები. მასწავლებლები, ექიმები, პენსიონერები. ყელი მოიქავლონ. გული მოიოხონ“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 65);

გულის მოჭერება — რაიმე მოთხოვნილების, სურვილის დაკმაყოფილება, გულის მოოხება (ქეგლ, ალ.ონიანი): ელოდა თუ როდის გახდებოდნენ სასაცილონი რო: ეცინა, ეცინა, მოეჭერებინა გული“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 337);

გული ყელში მობჯენა — გაბრაზება, გაჯავრება, სულის შეხუთვა(ბრაზისგან, ჯავრისგან), გულზე ცეცხლის მოკიდება (ქეგლ, თ. სახოკია, ალ.ონიანი): იქაობა ინვოდა. გული ყელში მობჯენოდათ ლტოლვილებსა. მობჯენოდათ. იხრჩობოდნენ. იდგნენ გაეროს რუსები“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 160);

გულს ასკდება — ბოღმა, ბრაზი ახრჩობს, გულზე სკდება(ქეგლ, ალ.ონიანი): შორიახლოს მაინც მიბედა პოლიციის უფროსმა. შორიახლოსა. ჩაახველა და გამობრუნდა. გამობრუნდა. ბრუნავდა. ასკდებოდა გულსა“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 210).

ასევე გვაქვს იდიომატური გამოთქმა, რომელთა საყრდენი სიტყვა არის თავი“:

თავზე დადგომა — ვინმესთან ყოფნა და ყურადღების მიქცევა, მოვლა, კონტროლის განწევა(ალ.ონიანი, <http://idioms.tsu.ge/?p=4198>): უკანასკნელ დღეშია ქალბატონი დუდაო. ჩაუსწრებს. გიზოი. თავს დაადგება სწორედ რო უკანასკნელ წუთსა“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 447);

თავის ამოჰყოფა (სადმე) — უცებ (სადმე) მოხვედრა, უცებ(სადმე) მისვლა(ალ.ონიანი, <http://idioms.tsu.ge/?p=4255>): და კორუფციაში რო ამოჰყო თავი. კორუფციიდან კორუფციაში. კონტრაბანდიდან კონტრაბანდაში“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 175);

თავის გამოდება — მონდომება, თავგამოდებით, გულმოდგინედ ზრუნვა; თავგანწირვა, თავის გადადება, ყოველი ღონის ხმარება (ქეგლ, თ. სახოკია, ალ. ნეიმანი, ალ.ონიანი, <http://idioms.tsu.ge/?p=4277>): ესეც შენი: გასაღები თბილისშიაო. თავს გამოიდება ნადარეიშვილი. მე ვამბობდი თბილისშიაო. ამბობდა. ჯერ ჰო შენევაში ეგულებოდათ“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 240);

თავის გატანა — გაძლება (გაჭირვებისას, გა-

ნსაცდელისას); თავის დარჩენა, თავის გამოტანა (ქეგლ, თ. სახოკია, ალ. ნეიმანი, ალ.ონიანი, <http://idioms.tsu.ge/?p=4285>) : ქვეყანა დიდია. სადმე გაიტანდა თავსა. არ ჩაიყლაპებოდა არსადა იმისი ფხის პატრონი. არ ჩაიყლაპებოდა. არა. არა. აი ისევ ირყევა კარი“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 413);

თავის დაღწევა — თავის დახსნა, გადარჩენა, განთავისუფლება, თავიდან აცდენა (ალ. ნეიმანი, ალ.ონიანი, <http://idioms.tsu.ge/?p=4285>): ვერ დააღწიეს თავი ადვილადა. ერთი აქედან ჩაეჭიდა, მეორე იქიდანა. სოფიკოსა. სხვებსაც გაეშვირათ ხელები: ჩვენც უნდა ჩავავლოთო“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 164);

თავის დახრა — დაჩაგვრა, დამცირება, გაჭირვება, დამონება, დაღონება; დამორჩილება, ქედის მოხრა (თ. სახოკია, <http://idioms.tsu.ge/?p=4316>): გიზო უმტკიცებს. ვერ დაუჭერებია სოფიკოსა. ვგონებ: რო არც უსმენს. დაუხრის თავი. თვალიც დაუხრია. ქუჩაა. ფეხები ირევა. იხლართება ერთმანეთშია“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 326);

თავის მოყრა — შეგროვება, ერთად შეკრება(-ქეგლ, ალ. ნეიმანი, ალ.ონიანი, <http://idioms.tsu.ge/?p=4311>): ხოლო იქაო — პარლამენტშიო — რეგისტრაცია რო გაიარეს და როგორც რო იქნა თავი მოუყარეს ქვორუმსა, კენჭი რო უნდა ეყარათ დაახლოებით“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 96);

თავისქება კიტრადა ჰღირსო — თავისქება კიტრადა ჰღირსო. გაუუსაღოთო. გაუსაღეთ. ლუდი გერმანიიდანა და ჩეხეთიდან შემოიტანეთ. ჩვენი მეგობარი ქვეყნებიო“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 168);

თავი ქვას ახალოს — ყოველი ღონე იხმაროს, თავი გამოიდოს; რაც უნდა, ისა ქნას(ქეგლ, <http://idioms.tsu.ge/?p=4241>):

საცოდავი ხალხი!.. უსმინოს. ამათაც თავი ქვას ახალონ. დრო იცდის განა, როდის თუ რა კანონს ჩამოაყალიბებენ?..“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 277);

ოთარ ჩხეიძეს შეუკრებია ანდაზები თუ აფორიზმები, იდიომები თუ სხვა ხატოვანი სიტყვა—თქმანი და როგორც ამბობს, რომ : მე ანდაზების უნივერსიტეტს გავხსნიდი... აკადემიასაც ანდაზებისას გავხსნიდი... ანდაზების მეტს არც არაფერს ვასწავლიდი — ანდაზები სიბრძნეა ცხოვრებისა. აკადემიასაც ანდაზებისას გავხსნიდი, რო მეცალოს, იმისი არ იყოს: დედაბერმა თქვაო, — იმდენი ვერ მოვიცალე , რომ მოვკვდეო“ (კაკაჩია, 2021, გვ. 90).

დესპანი: თქვენ გინდათ თქვით რო: **მკვდარი მკვდარს აეკიდაო?..**“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 338);

ტყუილად უთქვამთ: **ზარბაზნები რო ჰქუხს, მუზები დუმანო**“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 346);

უხრიკავი გავიხადე სახრიკავადაო. ანდაზაა (ჩხეიძე, 1999, გვ. 352);

მახეს ველარ გადაურჩება საქათმეში შეჩვეული მელაო, — მეანდაზეობს პანტელეიმონი“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 383);

ცდა ბედის მონახევრეაო“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 419);

ნააქეზე და კლდეზე მიუშვით, თუნდ ზღვას მიეცი ქარიშხალიანსაო“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 422).

მუხამა თქვაო: ცული მე ვერაფერს ვერ დამაკლებდა, შიგ ჩემი ჯიში რო არ იყოს გაყრილიო“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 3);

სანამ პეტრე მოვიდოდა პავლეს ტყავი გააძრესო. საცოდავი პავლე, საცოდავი, — პეტრესაც ასე უნდოდა“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 7);

ეს უნდა მოვასწრო. **აჩქარებითა სოფელი არავის მოუჭამიაო** — ვითომ სიდინჯით რომ მოეჭამოს ვინმესა!... ეს უნდა მოვასწრო“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 16);

კაცი უნდა ხერხი იყოსო, ასე იწყებდა, **გაპქონდეს და გამოპქონდესო.** და მერე: **განა კაცი ეჩო არის, სულ თავისკენ მიითლიდესო,** — მერელა უკვირდა“ (ჩხეიძე, 2001: 20);

გადადებული საქმეი ნახევრად ჩაშლილიაო. ამბობდნენ. გადადებული საქმე, იცოდე ჩაშლილიაო“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 29);

ნიშანს მოუგებდა კეთილისმყოფელი: **დღევანდელი კვერცხიცაო და ქათამიცა ხვალინდელიო.** იცვლებოდა რო ყველაფერი, იცვლებოდა ანდაბე-ბიცა“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 31);

ძვალრბილში გასჯდომიათ. ველარც გაამტყუნებ. **მგელი არ მოშლის მგლობასაო.** დაახევინებდნენ“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 82);

ავი შვილი მამასაო გზაზე უთხრის საფლავსაო. მთხრელიც ბევრი იყო. დამხვრეტავებიცა“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 117);

რახან მოინდომეს, არც დაიშლიდნენ. უნდა წასულიყო. **ჩათრევას ჩაყოლა სჯობიანო.** ვნახოთ თუ სჯობიანო“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 131);

სოფიკოც ასევეო: ბევრად ნაკლებად არ იქცეოდა. იქვე. **სადაც მოჰხვდები, იქაური ქუდი დაიხურეო**“ (ჩხეიძე, 2001, გვ. 162);

მკვეთრად გამოხატული ფუნქციით აღიჭურვება რომანში მეტსახელები, რომელიც საოცარი გამომსახველობითი უნარით გამოირჩევა. ოთარ ჩხეიძეს შეუკრებია მეტსახელები, რომელთა შერქმევისაა გონებამახვილობასა და შემოქმედებას უსაზღვრო ასპარეზზე ეძლევა. მეტსახელის საშუალებით სინამდვილე ხასიათდება ბუნებრივად, აღწერა ხდება სხარტად, ლაკონურად, ხაზი ესმება გარეგნულ პორტრეტს, ხასიათის გამომჟღავნებულ ქცევას, მოქმედებას... ჩანს საზოგადოების დამოკიდებულება პიროვნებისადმი. მეტსახელთა გამოყენებას პერსონაჟთა სახელებად, ნაწარმოების სათაურებად თავისი ტრადიცია აქვს. როსტომ ჩხეიძე, თავად მოხიბლული მეტსახელთა მრავალფეროვნებითა და ფერადოვნებით, ხელისგულზე გვიშლის ენის წიაღიდან ამოღებულ, მწერალთა ნაწერებში გაბნეულ თუ მეცნიერთა ნაშრომებში დადასტურებულ ფორმებს და რაც მთავარია, იმ მეტსახელებს გვაცნობს, ასე რუდუნებით რომ შეუგროვებიათ ოთარ ჩხეიძის თხოვნით ლიახვის ხეობაში. საოცარი რამაა მეტსახელი! მთელი სამყაროა, თუ ჩაუკვირდები. შინაარსობრივ მხარეზე მეტად ეფვემურ მხარეს ექცევა ყურადღება და პოეზიაშიც ჩაწნულია

თავისი ხატოვნებითა და მეტაფორებით, თორემ იუმორი ხომ ანათებს და აცისკროვნებს!“

მეტსახელთა ადგილის უფრო მეტად გამოკვეთა ესურვილება მწერალს და როცა ალ. ღლონტის ქართველური საკუთარი სახელების“ შესახებ მსჯელობს, ეს კეთილშობილური სურვილიც ხმიანდება: ეგებ სჯობდა, გამოცალკევებულიყო ეს ნაწილი, როგორც სრულყოფილი მოვლენა - თან საკუთარ სახელთა განუყოფელი ნაწილი და თან დამოუკიდებელი... საგულისხმო იქნებოდა მათი გამოკრება ლექსიკონიდან და ცალკე სიტყვიერად დალაგება“(ზვიადაძე, 2023, გვ. 89)

დაეხსენით ვასილ პავლოვიჩსაო, - **ქლიკო** გაჰკიოდა, — ის დროა, იმის მზეს რო ვფიცულობდეთო“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 264);

რის მზესაო, რა მზესაო, - იფურთხებოდა **ანგალო** - მზე სად არის, მთვარე სად არის, ან ვარსკვლავები სადღა დაგინახიაო“(ჩხეიძე, 1999, გვ. 264);

ჭაჭა და ჯონჯოლი, — შესჭიხვინებდა **ჩაქაფო**, - რუსი პოეტებიც არ გადაირივნენ(ჩხეიძე, 1999, გვ. 265).

ნიაზი!..“ **წლიკო** ისევ იქ იყო: რო არ გეგონა, ამოჩნდებოდა ლანდივითა, აი, ჰაა, აი, აი!“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 265);

ნახეთ!..“ უხმობდა **ჯმუხო** თანაკურსელებსა, რაღაც ნუმპეში ჩავკარი მუხლები..“ ხელებით გაეფურთხა. ამოსვროდა ხელებიცა“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 269);

ხუთიათასი!..“ **ბოხოხა** ასწევს მარჯვენა ტორსა, გაფარჩხავს თითებსა. ასწევს მკვირცხლად, გაფარჩხავს სხარტად“(ჩხეიძე, 1999, გვ. 328);

დანა!... ხიხიხიხი...“ **ჭირკვაცა** ხითხითებს ლაღადა, თამამადა, დაუეჭვებლად“(ჩხეიძე, 1999, 330);

გამომსახველობითი ძალისაა ნასახელარი ზმნები, რომლებიც ზედმიწევნით ზუსტად წარმოაჩენენ სათქმელის მრავალ ნიუანს. სახელისა და საერთოდ, არაზმნური ძირებისაგან ზმნური ფორმების შექმნა ქართული სიტყვათწარმოების ნიშანდობლივი თვისებაა. სიტყვათწარმოება, აფიქსების მეშვეობით სახელისა და, ზოგადად, არაზმნური ძირებისაგან ახალ ზმნათა წარმოება ლექსიკური ფონდის გამდიდრების ერთ-ერთი უმთავრესი საშუალებაა. ნასახელარი ზმნით სათქმელი ეკონომიურად, ლაკონურად და ექსპრესიულად გადმოიცა. ნასახელარი ზმნის ფუძედ მოიაზრება ყოველგვარი სახელი და სახელზმნა. როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, სპეციფიკური ყალიბები ზმნურ სიტყვათწარმოებას არა აქვს და თუ ამ ყალიბების გამოყოფა მაინც არის შესაძლებელი, მას სემანტიკური დიფერენციაცია უდევს საფუძვლად(ბ. ჯორბენაძე). რაიმე ამკრძალავი წესი ნასახელარ ზმნათა წარმოებისა არ არსებობს, თუმცა ზოგჯერ მაინც ირჩევა გარკვეული ყალიბი(და არა ნებისმიერი), რომელიც მოცემულ კონკრეტულ შემთხვევაშია გამოყენებული (გ. გოგოლაშვილი). მაზმანავებელ ელემენტებად გვევლინება პირის

ნიშნები, ზმნისწინები, მწკრივთა მანარმოებლები, თემისა თუ ქცევის ნიშნები. ნასახელარ ზმნათა ასპარეზი ფართოვდება მხატვრულ ნაწარმოებში. ოთარ ჩხეიძე რომ დიდებულად ფლობს ქართული ენის როგორც ლექსიკურ, ისე გრამატიკულ მასალას, გაზმნავებულ სახელთა საშუალებითაც ხდება საცნაური. რომანში წარმოდგენილი ნასახელი ზმნები მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. მწერალი ნასახელარ ზმნათა საწარმოებლად იყენებს როგორც მარტივ ფუძეს, ასევე -რთულს(ზვიადაძე, 2023, გვ. 51).

ველარც რო შენს თავს ველარ გაარჩევ ველარა-ვისგანა , თუ სამშობლოდან **აიქარებო**“

(ჩხეიძე, 1999, გვ. 64);

შემოჰხვევიან. ჰალსტუხს უწონებენ. ისიც თავს იწონებს. **ამოფოჩავს**. ათამაშებს ხელის გულზედა“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 135);

არ ვიცი მეთქი. ჭკუა არ დაჰკარგა!.. **გაქარხლდა**. თმა აეყარა, აეფშკა, ქანქარებდა, დაეცემოდა და აეყრებოდა“ (ჩხეიძე, 1999: 151);

კარს დასცხო მუშტი. **მოიგულისჭირა**. მერე მანქანას მიუჯდება. ქეთევანს გაიყოლებს“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 155);

ხან მიიკარგებიან თვალთაგანა ქეთევანისა, **მიბურუსდებიან**, ხან მოვლენ ახლოსა, ისე ახლოსა, როგორც რო არიან, მოსჩანან ისე, რანიც არიან“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 166);

სიტყვას ვერ მოუჭრის. **წამოქოჩრილან** ნავისკარები, წამობრანულან. სჯობიან გაასწროს“ (ჩხეიძე, 1999, გვ.195);

იცინოდა, **ანეგდოტობდა**, იმუქრებოდა თანაცა: კრიმინალები ველარ გაიხარებენ ქალაქშიო“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 209);

ზიზია. **გამოქალიშვილებულა** ხელახლადა. შემოდგომამ რო იცის პატარა გაზაფხული“ (ჩხეიძე, 1999, გვ. 247);

მწერლის შემოქმედებაში მრავლადაა ნასახელარი ზმნები, რომლითაც მის ნაწერებს სხვა ელფერი ეძლევა.

დასკვნა

ოთარ ჩხეიძე მშობლიური ენის უბადლო მცოდნეა. მწერალი თავისი ნაწარმოებებით ცოდნას გადასცემს მკითხველს, ცოდნას სიტყვის ძალის, შესაძლებლობის შესახებ. როგორც თავად ამბობს: მე ჩემი მოვალეობა დამკისრებია, ავდევნებივარ, ავყოლილვარ ერთგულადა და, როცა იქნება, ვინმე მაინც გამიხდება მადლობელი და ... ილოცებს ჩემთვისა“...

ლიტერატურა

დვალისვილი, ლ. (2017). ტრაგიზმი ორი ათასწლეულის გასაყარზე (ტრაგიზმი ოთარ ჩხეიძის რომანის 2001 წელი“ მიხედვით). ოთარ ჩხეიძისადმი მიძღვნილი მე-4 სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. თბილისი: გამომცემლობა: ჩვენი მწერლობა“.

ზვიადაძე, თ.(2023). მწერლის ენობრივ - შემოქმედებითი სამყარო. თბილისი: გამომცემლობა უნივერსალი“.

კაკაჩია, მ. (2021). მწერალი და იდეოლოგია (ოთარ ჩხეიძის რომანის თეორი დათვი“ ენობრივ თავისებურებათა მაგალითზე): ოთარ ჩხეიძისადმი მიძღვნილი გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბილისი: გამომცემლობა: ჩვენი მწერლობა“.

ნეიმანი, ალ (1978) ნეიმანი. ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი. თბილისი. გამომცემლობა: განათლება“.

ონიანი, ალ. (1966). ქართული იდიომები. თბილისი. გამომცემლობა: ნაკადული“.

სახოკია, თ. (1979) ,ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი. თბილისი. გამომცემლობა: მერანი“.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., ტ. I 1950. ტ. VIII. 1964 (შემდეგ: ქეგლ);

ჩხეიძე, ო . (1999). თეორი დათვი. თბილისი: გამომცემლობა „ლომისი“.

ჩხეიძე, ო. (2001). ბერმუდის სამკუთხედი. თბილისი: გამომცემლობა „ლომისი“.

წლის დროები ზოგადი და კონკრეტული მნიშვნელობით ქართულსა და მეგრულში

SEASONS IN THEIR GENERAL AND CONCRETE MEANINGS IN GEORGIAN AND MEGRELIAN

მარიამ ხუბუნაია

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

Mariam Khubunaia

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

 <https://orcid.org/0009-0005-0263-1222>

საკვანძო სიტყვები: *დრო, წლის დროები, მეტრიკული დრო, ზეპირსიტყვიერება, მეგრული ენა*
Keywords: *time, seasons, metrical time, folk literature, Megrelian language*

ABSTRACT

Time is a universal category. Man has measured time since prehistoric epoch. Initially, time was expressed by lexical units of general meaning. However, in the process of communication, it became necessary to divide time and make it more concrete. At the earliest stage of human existence, this problem was solved by means of metrical time, which is expressed by lexical means denoting countable units of time. Out of these, the largest unit is the year.

The paper aims to analyze the semantics of language means denoting seasons in Georgian and Megrelian folk literature. In particular, the paper proves that these lexical units are not restricted by the semantics of concrete seasons and also denote time in general. By comparing Georgian and Megrelian data, the paper identifies similarities and differences between the two languages. This approach is important from two viewpoints: on the one hand, it reveals the peculiarities of the genre with regard to the expression of metrical time. On the other hand, it reveals the similarities and differences between Georgian and Megrelian empirical material. The issue is topical and interesting due to the ample empirical data of folk literature, embracing almost every genre. For centuries, this literature was spread orally. Examples of folk literature were recorded later, but they still preserve the most ancient code of information.

Analysis of the ample empirical material (printed texts, corpus bases, field material) leads to reliable conclusions.

The paper is a novelty because it is the first attempt of systemic research of general and concrete meanings of lexical units expressing seasons in Georgian and Megrelian folk literature. The empirical material has been analyzed using descriptive-statistical, historical-com-

parative, syntagmatic and paradigmatic analysis, field-work and elicitation methods.

The paper analyzes Georgian and Megrelian lexical units denoting seasons: “gazapxuli/gazarxuli (gopireli)” (spring), “zapxuli/zarxuli” (summer), “šemodgoma/damorčili” (autumn), “zamtari/zotonži” (winter).

Research has proved that the above-mentioned lexical units denote not only concrete units of time but general time as well. In Georgian, general time is usually expressed by compound words. For instance,

(1) “is zamtar-zapxul... gaučereblad dazunzulebda” (It was running non-stop all the year round (literally, all the winter-and-summer) (Georgian Folk Tales, 2009, p. 37).

Such compounds are not found in Megrelian. In both languages under analysis, there are nouns with suffix -ობა /oba/, denoting repeated actions in concrete time: (2) “zapxulobit sopelši mivdivar; zarxulobit sopeliša mevurk” (In summer, I go to my village).

In both languages, this semantics is also expressed descriptively:

(3) “qovel zapxuls; iri zarxurs” (every summer).

Attention should also be paid to the Georgian collocation “zamtris pirze” (on the edge of the winter). The speaker makes the time more precise, namely, the beginning of winter. General time is also denoted by the prefixal form “sazamtrod” (for winter), cf. Megrelian “zotonžišot”. In Georgian, we have circumfix /sa-o/ in the adverbial case. In Megrelian, the lexeme of the same semantics is given in the special benefactive case-form denoting purpose/function.

The outcomes of the research are important not only for linguists but for the specialists in the adjacent fields as well.

1. წელი/წელიწადი ქართულსა და მეგრულში

წელი (ქართ. „წელი“, მეგრ. „წანა“) კონკრეტულ მეტრიკულ დროებს შორის ყველაზე დიდი მონაკვეთია. მასთან მიმართებით განისაზღვრება დროის სხვა მონაკვეთები, ესენია: წლის დროები, თვეები, დღეები. ჩვენი ინტერესის ობიექტი სწორედ **წლის დროებია**. მოხსენებაში განხილულია წლის დროითი მონაკვეთების აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულები ქართულსა და მეგრულში: გაზაფხული / გაზარხული (გოპირელი), ზაფხული / ზარხული, შემოდგომა / დამორჩილი, ზამთარი / ზოთონჯი.

თავდაპირველად ქართველთა მოდგმის ტომები წელიწადს მთვარის მიმოქცევაზე აგებდნენ; ამიტომ საფიქრებელია, რომ უძველესი უნდა ყოფილიყო **მთვარის** წელიწადი. მთვარე ძველისძველ ხანაში ქართველთა მთავარი ღვთაება იყო, ქართველებმა მისი სახელით თვეც აღნიშნეს (შდრ.: ქართ. თთუე, მეგრ. თუთა, რომელსაც ორი მნიშვნელობა აქვს: 1. მთვარე, 2. თვე). მთვარის წელიწადი ჩვენთანაც ისეთი უნდა ყოფილიყო, როგორიც, თუნდაც, ძველ ირანში. შემდეგში საქართველოში მთვარის წელიწადი შეუცვლია **მზის** წელიწადს. ეს სწორედ მაშინ უნდა მომხდარიყო, როცა იგივე მოვლენა იყო, მაგალითად ირანსა და სომხეთში. ირანულ-სომხური ელემენტები ქართული თვეების დასახელებაში მაჩვენებელია იმისა, რომ მათი შემოსვლიდან ჩვენში დამყარდა ისეთივე მზის წელიწადი, როგორიც მიღებული იყო ზემოთ დასახელებულ ქვეყნებში. შემდეგ ჩვენში უნდა დამყარებულიყო **უძრავი** წელიწადი. ხშირად ქვეყნები იძულებული იყვნენ ანგარიში გაეწიათ რომაელთა წელიწადისთვის. რომაელებს ადგილობრივი მოძრავი წლის ნაცვლად შემოჰქონდათ სხვადასხვა ქვეყანაში უძრავი წელიწადი და ცხადია, ასე უნდა მომხდარიყო ჩვენთანაც. როდის? ზუსტად არ არის ცნობილი, თუმცა საფიქრებელია, მას შემდეგ, რაც ჩვენი ქვეყანა რომაელთა გავლენის ქვეშ მოექცა (კეკელიძე, 1956). საქართველოში ნელ-ნელა დამკვიდრდა, ამჟამადაც მოქმედია, მზის უძრავი წელიწადის სისტემა, თუმცა თვეების თანმიმდევრობაში და ასევე მათ სახელწოდებებში გარკვეული ცვლილებები შეინიშნება (ქობალავა, 2020).

რაც შეეხება მეგრულ **წანას** „წელს“, იგი უნდა განეკუთვნებოდეს ქართულ-ზანური ერთიანობის პერიოდს. წლის სიმრავლე ქართულსა და მეგრულში გამოიხატება რაოდენობით და განუსაზღვრელობით რიცხვით სახელებთან შესიტყვებით; მაგალითად, ქართული: ხუთი წელი, ორი წელი, მეგრ.: სუმი წანა „სამი წელი“, ბრელი წანა „ბევრი წელი“ და ა.შ. მხოლოდ ერთი წლის მნიშვნელობით შეიძლება შეგვხვდეს ქართული „წელიწადი“ და მეგრული წარმონაწილ/წანმოწანა „წელიწადი“. აღნიშნული ხშირ შემთხვევაში არ საჭიროებს რაოდენობითი რიცხვითი სახელის დართვას (ქობალავა, 2020).

1.1. წლის დროები ქართულსა და მეგრულში

რაც შეეხება უშუალოდ წელიწადის დროებს, ზაფხულისა და ზამთრის აღმნიშვნელი სიტყვების ძირები ქართველურ ენებში საერთოა, გაზაფხულისა და შემოდგომის სახელები კი ამავე ენებში ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად არის წარმოქმნილი. ასევე წყვილადაც ჯგუფდებიან ხოლმე ეს სიტყვები. მაგალითად, ქართულში **ზამთარ-ზაფხულ** ასე ერთად აღებული მთელ წელიწადს ნიშნავს, გაზაფხული და შემოდგომა კი ამგვარად ერთად არ გამოიყენება, მით უმეტეს ამ მნიშვნელობით. ასევე ვაშობთ **ზამთარში, ზაფხულში**, მაგრამ – **გაზაფხულზე, შემოდგომაზე**. ამდენად, საკმაოდ ბევრი საბუთი არსებობს იმ აზრის გასამყარებლად, რომ წელიწადის დაყოფა ოთხ პერიოდად ქართველურ ენებში ერთდროულად არ მომხდარა. ზაფხულსა და ზამთარს შორის დაპირისპირება ემყარება ნათლად გამოხატულ კლიმატურ თავისებურებებს, როგორცაა: სიცხე და სიცივე (ჭუმბურიძე, 1988). **გაზაფხული** ნამდვილად **ზაფხულ**-ისაგან უნდა იყოს წარმოშობი. **გა**-მხოლოდ ზმნისნინი შეიძლება იყოს; ამიტომ, სავარაუდოდ, ჯერ გაჩნდებოდა ნასახელარი ზმნა „**გაზაფხულდა**“, მისგან კი წარმოიქმნა წელიწადის დროის აღმნიშვნელი სიტყვა **გაზაფხული**. დასავლური არეალის მიხედვით, შემოდგომის მეგრული სახელწოდებაა „**დამორჩილი**“, ის მიმდებარა **დამორჩა** ზმნისა, რომელიც მიღებული უნდა იყოს ქართული სიტყვისგან „**მორჩი**“ (ყლორტი).

გაზაფხული ქართულიდან შევიდა მეგრულში და გვხვდება როგორც უცვლელი ფორმით (**გაზაფხული**), ისე რამდენადმე ფონეტიკურად შეცვლილი სახით (**გაზარხული**) (ჭუმბურიძე, 1988).

წლის შემადგენელი ე.წ. სეზონური დროითი მონაკვეთები ქართულისა და მეგრულის თანამედროვე მეტრიკულ სისტემაში წარმოდგენილია შემდეგი სისტემით: ქართ. გაზაფხული, ზაფხული, შემოდგომა და ზამთარი; ხოლო მეგრ. ზაფხული/ზარხული „ზაფხული“, ზოთონჯი „ზამთარი“, გაზაფხული/გაზარხული, აფუნი „გაზაფხული“, დამორჩილი, მუჟღირი „შემოდგომა“, ანუ ოთხარიანი სისტემა გვაქვს (ქობალავა, 2015).

აღნიშნული ერთეულები ხშირად დასტურდება ზეპირსიტყვიერების ტექსტებში (ამ თვალსაზრისით ქართული და მეგრული ზეპირსიტყვიერების ნიმუშების მიმოხილვა ვრცლად იხ. ხუბუნაია, 2022).

2. ქართული ემპირიული მასალა:

ა) კონკრეტული დრო

- (1) „**გაზაფხული** რომ დადგა, სხვა ჩიტების მსგავსად, ჩიორამაც ერთი ხშირტოტიანი ხე მონახა და მოხერხებულ ადგილას ბუდე ჩადგა“ (ქართ. ხალხ. ზღაპრ. 2009, გვ. 5).
- (2) „ერთ **გაზაფხულზე** კაცმა შეაბა გუთანში ხარები და შეუდგა ხვანას“ (ქართ. ხალხ. ზღაპრ. 2009, გვ. 119).

- (3) „**გაზაფხულზე** მონადირეებმა ლომი მახეში გააბეს, ცოცხლად შეიპყრეს და საჩუქრად ხელმწიფეს მიჰგვარეს“ (ქართ. ხალხ. ზღაპრ. 2009, გვ. 16).
- (4) „**გაზაფხულზედამც** დამლევედა ადიდებული წყალიო, ან ზოვი ჩამამიტანდა, რო დალხვებიან მთანიო“ (ხალხური პოეზიის ანთოლოგია 2010, გვ. 103).
- (5) „რარიგ მწარეა **გაზაფხული** მწვანითა, ტყვევლთ ბიბინითა...“ (ხალხური პოეზიის ანთოლოგია 2010, გვ. 149).
- (6) „ყინულის კაბა შავკერე, მალლა შავკიდე ჭერჩიგა, **გაზაფხულ** შაკიდებული ჩამავიტანე სთველჩიგა“ (ხალხური პოეზიის ანთოლოგია 2010, გვ. 233).
- (7) „**გაზაფხულ** რახან მოვიდას, მარტია ველად გაგვივა“ (ქართ. ხალხ. საისტ. სიტყვ. I 1961, გვ. 150).
- (8) „--რახა- **გაზაფხულ** მავიდას, მინდორს გაგავლე გძელსაო“ (ქართ. ხალხ. საისტ. სიტყვ. I 1961, გვ. 314).
- (9) „ვირო, **გაზაფხულამდე** ნუ მოკვდები და იონჯაც მოვაო!“ (ხალხ. სიბრძ. V 1965, გვ. 33).
- (10) „ერთი ყვავილით **გაზაფხული** არ მოვაო“ (ხალხ. სიბრძ. V 1965, გვ. 66).
- (11) „მააგონდებათ ქალებსა სადამო **ზაფხულისაო**, სიმღერა ერთმანეთშია, ლექსობა ვაჟებისაო“ (ხალხური პოეზიის ანთოლოგია 2010, გვ. 98).
- (12) „მით მიხაროდა **ზაფხული**, ცხვრით რო გათეთრდის მთებიო, მაგით წამუელ შირვანში, სუ დავისწავლე გზებო“ (ხალხური პოეზიის ანთოლოგია 2010, გვ. 183).
- (13) „**ზაფხულს** მოველი დამდეგსა, ფოთოლბალახსა მთისასა, სიუხვით აყვავებასა ამ ჩვენის ადგილისასა...“ (ხალხური პოეზიის ანთოლოგია 2010, გვ. 186).
- (14) „ვინა ხარ, გულჭირიანი, დიკლოს ვინ ბრუნავ ბანზედა? ჭირით ჩამოლევ ზამთარსა, **ზაფხულს** მოელი ძალზედა“ (ხალხური პოეზიის ანთოლოგია 2010, გვ. 61).
- (15) „სახელსირცხვილ დამიკარგა მოსვლამ **ზაფხულისამაო**“ (ხალხური პოეზიის ანთოლოგია 2010, გვ. 233).
- (16) „ეხლა მოგვივა **ზაფხული**, მარტია ველად გაგვივა“ (ქართ. ხალხ. საისტ. სიტყვ. I 1961, გვ. 360).
- (17) „ასე გალიეს **ზაფხული** და **შემოდგომა**“ (ქართ. ხალხ. ზღაპრ. 2009, გვ. 71).
- (18) „კაცი ყოველ **შემოდგომაზე** რთველს მართავდა, მოინვევდა მეზობლებს- ხალხს, ნადირ-ფრინველს და ვაზის გემრიელი ნაყოფით უმასპინძლებოდა“ (ქართ. ხალხ. ზღაპრ. 2009, გვ. 109).
- (19) „**შემოდგომის** ბუზი უფრო მწარედ იკბინებო“ (ხალხ. სიბრძ. V 1965, გვ. 187).
- (20) „**შემოდგომით** საზრდო თავგ-ბუზებსაც კი აქ-

ვთო“ (ხალხ. სიბრძ. V 1965, გვ. 235).

- (21) „იმ **ზამთარს** კაცი გამოქვაბულიდან არ გამოსულა“ (ქართ. ხალხ. ზღაპრ. 2009, გვ. 16).
- (22) „შაშვო, დაგინვი გალობა ამ შუა იანვარშია, არ იცოდია, **ზამთარი** არ დადგებოდა ცაშია?“ (ხალხური პოეზიის ანთოლოგია 2010, გვ. 191).
- (23) „მაჰყვება ხელაისშვილი ცივის გომბორის სერებსა. **ზამთარს** ჰყვავიან იანი, აქ კაცს რა დააბერებსა“ (ხალხური პოეზიის ანთოლოგია 2010, გვ. 185).
- (24) „ზეზვაის ცხენო. ამ **ზამთარ** ბაგა გამახარ კბილითა“ (ქართ. ხალხ. საისტ. სიტყვ. I 1961, გვ. 322).
- (25) „ვისაც **ზამთარში** ლხინი უნდა, ზაფხულში უნდა გაისარჯოსო“ (ხალხ. სიბრძ. V 1965, გვ. 79).
- (26) „**ზამთარში** ნაქერალი ცხენი ზაფხულში ლაშქარს გამოჩნდებაო“ (ხალხ. სიბრძ. V 1965, გვ. 81).
- (27) „ზაფხულში დაფხვნილი **ზამთარში** გამოგადგებაო“ (ხალხ. სიბრძ. V 1965, გვ. 82).

ბ) ზოგადი დრო

- (28) „მეცხვარეს ცხვარი **ზაფხულობით** თრიალეთის მთაში ჰყავდა, **ზამთრობით** - ყიზლარის საძოვრებზე, და წესად ჰქონდა დადებული, თვეში ორ-სამჯერ წავიდოდა ფარის სანახავად და, როცა ფარეხში მივიდოდა, თავის მწყემსს ასე მიმართავდა...“ (ქართ. ხალხ. ზღაპრ. 2009, გვ. 144).
- (29) „**ზამთარ-ზაფხულ, დღე და ღამე** გაუჩერებლად დაძუნძულებდა და რასაც მოახელთებდა, კბილგაუკრავს არაფერს უშვებდა“ (ქართ. ხალხ. ზღაპრ. 2009, გვ. 37)[1].
- (30) „**ზამთრის პირზე** საშოვარი შემოაკლდათ, რადგან ხალხმა ცხვარ-ძროხა და საქონელი თბილ გომურებში გამოკეტა, ხოლო როცა კარგა **დაზამთრდა** და თოვლი ჩამოყარა, მთლიანად გამოელიათ“ (ქართ. ხალხ. ზღაპრ. 2009, გვ. 71).
- (31) „მეორე ფეშხო **საზამთროდ** ჩააბასტურმა, ტყავისა კი თბილი ქურქი შეიკერა“ (ქართ. ხალხ. ზღაპრ. 2009, გვ. 20).

1.3. მემრული ემპირიული მასალა:

ა) კონკრეტული დრო

- (32) ზესქვი, მუ რე კუთანქუნი?
მალას მურსი **გაზარხული**.
„შაშვო, რასა კვნესი?
მალე მოვა გაზაფხული“ .
(ქართული ხალხური სიტყვიერება I 1975, გვ. 245).
- (33) „ათე სეზონ დემთავრებუდუნი, **გაზაფხულს** იჭყაფუდე თემ დამუშავება“ - ეს სეზონი რომ დამთავრდებოდა, გაზაფხულზე იწყებოდა ამის დამუშავება (ექსპედიციის მასალები).
- (34) „ართ გორდის დიარა ნოღვე, **გაზაფხულიშ** შკა მარტის ერთ ბაყაყს ქორწილი ჰქონია, გაზაფხულის შუა მარტში“

- (ქართული ხალხური სიტყვიერება I 1975, გვ. 230).
- (35) „**ზარხულს** მოსვანჯა ვა გილუ
ხოჯენს გილარაყენი
ზაფხულში მოსვენება არა გაქვს,
ხარებს მიერეკ-მოერეკები“ (ქართული ხალხური
სიტყვიერება I 1975, გვ. 126).
- (36) „ართი ბალი გავაკეთი
ზარხულიში მაფალუე
ერთი ბალი გავაკეთე
ზაფხულში მოყვავილე“ (ქართული ხალხური სი-
ტყვიერება I 1975, გვ. 139).
- (37) „ართი ბალი გავაკეთი,
ზარხულიში გილაღურო
ერთი ბალი გავაკეთე,
ზაფხულში სასეირნოდ“ (ქართული ხალხური სი-
ტყვიერება I 1975, გვ. 165).
- (38) „შურო ქიმენდებუქუ და,
გინოგიგა **დამორჩილს**
სულ (ცოტათი) თუ მენდობი,
გადაგიხდი შემოდგომაზე“ (ქართული ხალხური
სიტყვიერება I 1975, გვ. 205).
- (39) „ართი-ჟირც ირო ქიფთხ(ი)
ირი წანაში **დამორჩილც...**
ერთ-ორს მუდამ ვითხოვ
ყოველი წლის შემოდგომაზე“ (ქართული
ხალხური სიტყვიერება I 1975, გვ. 210).
- (40) „ირი წანაში **დამორჩილს**
ყუდეს მულაძვეძგდგნი
ყოველ წელს შემოდგომაზე
შინ რომ ირეოდნენ“ (ქართული ხალხური სი-
ტყვიერება I 1975, გვ. 221).
- (41) „**დამორჩილი** ქუმურსინი,
კონი გეგორთინუა
შემოდგომა რომ მოვა,
ისევ შემოგაბრუნებ“ (ქართული ხალხური სი-
ტყვიერება I 1975, გვ. 238).
- (42) „ია დო ვარდიშ ყოროფას
ზოთონჯიშას უღუ ვადა
იისა და ვარდის სიყვარულს
ზამთრამდე აქვს ვადა“ (ქართული ხალხური სი-
ტყვიერება I 1975, გვ. 84).
- (43) „თი **ზოთონჯი** თი ჩაფიფით გეითიზოთესია
ის ზამთარი იმ ჩაფულებით გამოიზამთრეს“ (ქა-
რთული ხალხური სიტყვიერება I 1975, გვ. 233).
- (44) „**ზოთონს** ვერგუდუჩაი, ოღონდ ოწილარო. „არ
ვარგოდა ჩაი, ოღონდ საკრეფად“ (ექსპედიციის
მასალები).
- (45) „**ზოთონს** მუთუნ მიკოლუაფა ვაკოდუჩაის“, „ზა-
მთარში არაფერი მოვლა არ უნდოდა ჩაის“ (ექ-
სპედიციის მასალები).
- (46) „სივარდისი ვაუჯგუდე, შენ ვარდს რომ არ
ჯობდე,
ვარდი **ზოთონს** ვავარდენს, ვარდი ზამთარში
არ ვარდობს,
მუჭო ვარდის უჯგუქენი, რომ ვარდს სჯობიხარ,
მაფშალია გამართლენს. ბუღბული გამა-

რთლებს“ (ქართული ხალხური სიტყვიერება I
1975, გვ. 38).

- (47) „უბადო **ზოთონჯიში** მაგინდა რექია. -- ავი ზა-
მთარივით გრძელი ხარო“ Megrelian Texts ed.
Danelia-Canava: DC, And.u, 488 (444, m)
- (48) „დედიბიქ **ზოთონს** ციმუა მიგორუა. -- დედაბე-
რმა ზამთარში მარწყვი მოინდომაო“ Megrelian
Texts ed. Danelia-Canava: DC, And.d, 119 (424, m)

ბ) ზოგადი დრო

- (49) „ჩაიშ წილუა ორდუ **ადრე გაზაფხულს**, გინობა-
რუა მიშუ, გეგნოვბარუნდით ჩაისი, გეგნოვჭ-
კირუნდითი, მაისის თუთაშე ხოლო იჭყაფუდუ
წილუა“- ჩაის მოკრეფა იყო ადრე გაზაფხულზე,
გადაბარვა მიდიოდა, გადავბარავდით ჩაის, გა-
დავჭრიდით, მაისის თვიდანაც იწყებოდა მოკ-
რეფა (ექსპედიციის მასალები).
- (50) „**ადრე გაზაფხულშე** გინოჭკირუა, ბარუა, ირ-
ფელქ ოკო იკეთინუკო“ - ადრე გაზაფხულიდან
გადაჭრა, დაბარვა, ყველაფერი უნდა გაკეთებუ-
ლიყო (ექსპედიციის მასალები).
- (51) „ტუნგო **ადრე გაზაფხულს** გოპირანსი ოდო ზა-
ფხულიშ ბოლოსი იმთავრებუ“ - ტუნგო ადრე
გაზაფხულზე ყვავილობს და **ზაფხულის ბოლოს**
მთავრდება (ექსპედიციის მასალები).
- (52) „აშო, ბოში, სკანი ჭირი აქეთ, ბიჭო, შენი ჭირიმე
ზარხულობით გილაფრთათ დო ზაფხულობით
ვიაროთ და იბტიბუათ ჩხანაია გავთბეთ მზეზე“. (ქართული ხალხური სიტყვიერება I 1975, გვ. 54).
- (53) „თენა გოფალუნდუ **ზაფხულიშ ბოლოსი**, არ-
გუსოს და სექტემბერს ხოლო მიკოროფუნა გი-
თცუმილი, ჭიე-ჭიეთ გითოცენდუ ოდო გვიანს
ვაბარენდითი“- ეს აყვავდებოდა ზაფხულის
ბოლოს, აგვისტოსა და სექტემბერშიც მოგვიკ-
რეფია ჩამოცვენილი, ცოტ-ცოტა რომ ჩამოცვი-
ვდებოდა და გვიან ვაბარებდით (ექსპედიციის
მასალები).

დასკვნები

ემპირიული მასალების ანალიზმა დაადასტურა,
რომ წელიწადის დროების აღმნიშვნელი ლექსი-
კური ერთეულები უფრო მეტად კონკრეტულ დროს
გამოხატავენ, ვიდრე ზოგადს. ამგვარი ვითარება
იკვეთება როგორც ქართული, ისე მეგრული მასალები
მისხედვით.

წლის დროებით, სეზონური კონკრეტული დრო-
ითი მონაკვეთების გარდა, ზოგადი დროის სემა-
ნტიკა გამოხატულია სხვადასხვა ენობრივი მონა-
ცემის მიხედვით; კერძოდ,

ქართულში:

ა. ტოლად შერწყმული კომპოზიციით: ზამთაჰ-ზა-
ფხუდ (= მთედ წედს უეჩის).

ბ. შესიტყვებით: ზამთიის პიხზე (= ზამთიამდე, და-
ზამთიხებამდე პეჩიოდ).

გ. სა- - -ო კონფიქსიანი დანიშნულების სა-

ხელით (ვითარებითი ბრუნვის ფორმის ზმნისართული მნიშვნელობის სიტყვა): *საზამთხოვ* (= *ზამთხისთვის*).

მეგრულისთვის არ არის დამახასიათებელი დასახელებული კომპოზიტიური მოდელი და შესიტყვება (ა. და ბ. შემთხვევები), ხოლო ქართული დანიშნულების სახელის ფარდი ლექსემა დანიშნულებითი ბრუნვის ორგანული ფორმითაა გადმოცემული: *ზოთონჯიშოთ* (სიტყვასიტყვით: **ზამთხისაღ = ზამთხისთვის*).

ლიტერატურა

- აბულაძე, ლ. (1986). დროის სემანტიკური ველის შესახებ, „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება“, XXV, 3-11, თბილისი: „მეცნიერება“.
- აბულაძე, ლ. (1988). ჟამი, დრო და ხანი ძველ ქართულში, „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება“, XXVII, 154-164, თბილისი: „მეცნიერება“.
- კიკნაძე, ზ. (2007). ქართული ფოლკლორი, თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.
- კეკელიძე, კ. (1956). ძველი ქართული წელიწადი [ქართული წელთაღრიცხვა და თვეების სახელწოდებები], ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, I, თბილისი: „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.
- ლომაია, შ. (2006). ადგილისა და დროის ზმნისართები მეგრულ-ლაზურში, თბილისი: „უნივერსალი“.
- ლომაია, მ. გერსამია, რ. (2015). დროის აღმნიშვნელი ლაზური ლექსიკის სტრუქტურული და სემანტიკური ანალიზი, „ენათმეცნიერების საკითხები“, 167-174, თბილისი: „ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.
- მოსია, ბ. (2002). მზის ფუნქციური მრავალმხრივობის საკითხი ქართულ ფოლკლორში, ლიტერატურული ძიებანი, XXIII, თბილისი.
- მელიქიშვილი, დ. (2009). დროის ცნება, „ფილოლო-

ინფორმატორების ნაწილი ქართულსა და მეგრულში განმეორებადი წელიწადის დროის დასახელებით ზოგად დროს უსვამს ხაზს, ნაწილი კი ასეთი ლექსიკური ერთეულებით დროის კონკრეტულ სემანტიკას გამოხატავს.

წლის დროების ენობრივი ასახვა ჟანრების მიხედვით განსხვავებულია.

კვლევის შედეგები მნიშვნელოვანია საკუთრივ ლინგვისტური და ზოგადად ინტერდისციპლინური თვალსაზრისითაც.

- გიური ძიებანი“, 322-326, თბილისი: „ლოგოსი“.
- სოხაძე, ქ. (2010). დროის აღმნიშვნელი ლექსიკა და მისი სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი ქართველურ ენებში. სადისერტაციო ნაშრომი ფილოლოგიის დოქტორის (PhD) აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი.
- ქობალავა, ი. (2015). დროის სემანტიკა მეგრულში, ენათმეცნიერების საკითხები, 218-251, თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.
- ქობალავა, ი. (2020). სივრცისა და მოძრაობის ენობრივი რეპრეზენტაცია (მეგრული ენის მონაცემთა ანალიზი), თბილისი: „ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.
- ჭუმბურიძე, ზ. (1988). წელიწადის დროთა სახელდებისათვის ქართველურ ენებში, I საერთაშორისო ქართველოლოგიური სიმპოზიუმის მასალები, 90-103, თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.
- ხუბუნაია, მ. (2022). დროის გამოხატვის ენობრივი საშუალებები ქართულ ხალხურ ზღაპრებში, საბაკალავრო ნაშრომი, თბილისი.
- ხუბუნაია, მ. (2024). მეტრიკული დროის ენობრივი ასახვა ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებში (ქართულ-მეგრული მასალების შედარებითი კვლევა), სამაგისტრო ნაშრომი, თბილისი.

წყაროები

- სამეგრელოში ველზე მოპოვებული მასალები (2023-2024).
- ქართული ხალხური საისტორიო სიტყვიერება, ტომი I, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა ქსენია სიხარულიძემ, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1961.
- ქართული ხალხური სიტყვიერება (მეგრული ტექსტები, პოეზია), ტომი I, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა ტოგო გუდავამ, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1975.
- ქართული ხალხური ზღაპრები - „ზღაპარ იყო“, გამო-

- მცემლობა „ბაკმი“, თბილისი, 2009.
- ხალხური სიბრძნე, ტომი V, ანდაზები, მახვილსიტყვაობა, გამოცანები, გამომცემლობა „ნაკადული“, თბილისი, 1965.
- ხალხური პოეზიის ანთოლოგია (ზურაბ კიკნაძე, ტრისტან მახაური), გამომცემლობა „მემკვიდრეობა“, თბილისი, 2010.
- <https://titus.uni-frankfurt.de/indexe.htm?/index.htm>
- [1] ამ წინადადებაში ზამთარ-ზაფხულთან ერთად მთქმელი იყენებს დღე და ღამესაც დროის მუდმივობის ხაზგასასმელად.

ანდაზის იმპლიციტური მნიშვნელობა და სემანტიკურ ინტერპრეტაციათა ძირითადი საკითხები

THE IMPLICIT MEANING OF A PROVERB AND THE MAIN ISSUES OF SEMANTIC INTERPRETATIONS

გიორგი ჯღარკავა

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Giorgi Jgharkava

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

 <https://orcid.org/0000-0002-4979-3019>

საკვანძო სიტყვები: ანდაზათმცოდნეობა, ქახთვედუხი ენები, სემანტიკა, ეკვივალენტობა, იმპლიციტური შინაარსი

Keywords: proverbology, Kartvelian languages, semantics, equivalence, implicit meaning

ABSTRACT

A proverb is a culturally marked unit of the language system, the explanation of the meaning of which as well as the determination of different functional parameters cannot be done only on the surface level, and requires a systematic structural-semantic analysis of the proverb fund. Depending on the nature and purpose of the proverb, the specific prerequisites and historical context of its creation often play an essential role in decoding the content, neglecting which may obscure the implicit side of the proverb. Therefore, to fully understand the content of the proverb, it is necessary to refer to the situation of using the proverb, to get information about the stylistic and pragmatic characteristics of the proverb, to take into account the historical and etymological preconditions of its creation, etc., which, in turn, allows us to identify structurally changed and semantically reinterpreted proverbs (Rusieshvili 1999, 2005; Boeder 1991; Tumanishvili 2010; Pachulia 2015; Jgharkava 2024).

The review of appropriate empirical material using the methods of descriptive, historical-comparative, contrastive and structural analysis in the paper showed that the original meaning of the proverb sometimes does not coincide with its current interpretation, which was also confirmed by our pilot experiment. Considering the scientific literature, the discussion of similar examples determines the relevance of the work and the value of the research results, which is noteworthy in several directions. Among them, from the point of view of establishing the equivalence of paremias and the complex qualification-classification of the proverbial fund during the learning and teaching of a second language.

ანდაზას, როგორც ამა თუ იმ ხალხის ცხოვრების განუყოფელ ნაწილს, ადამიანთა უშუალო დაკვირვებისა და გამოცდილების შედეგს, სამართლიანად უწოდებენ ერის კულტურის სარკეს (Fiedler, 2014). სხვადასხვა ენობრივი ერთობის წარმომადგენელთა მიერ გამოყენებული ანდაზების სემანტიკური და ფუნქციური მახასიათებლები ენობრივ-კულტურული იზომორფიზმისა და ალომორფიზმის, ინვარიანტულობისა და ვარიანტულობის გამოხატულებაა. უფრო ზუსტად, მსოფლიოს ხალხთა ანდაზები მსგავსი (იზომორფული) და განსხვავებული (ალომორფული) თვისებებით ხასიათდება. ამ თვალსაზრისით შეიძლება გამოიყოს ნებისმიერი ენის ანდაზისთვის საერთო ნიშანდობლივი თვისებები (ლაკონიურობა; მდგრადობა; ზეპირმეტყველებასთან უშუალო კავშირი და სხვ.), თუმცა, ამავდროულად, შესაძლებელია ვისაუბროთ განმასხვავებელ ნიშნებზეც (ფაჩულია, 2015).

მიუხედავად ანდაზური სიბრძნის უნივერსალურობისა (ანდაზების წარმოშობის სამოტივაციო ბაზა უმეტესად მაინც საერთოა, რაც გულისხმობს ენათა შორის არა მხოლოდ ერთიან იდეურ-სემანტიკურ პარალელებს, არამედ ანდაზათა გარკვეული რაოდენობის სესხების ფაქტებსაც), ანდაზები მდიდარ მასალას იძლევა ხალხის კულტურის, მეტალიტეტის შესასწავლად და კარგი საშუალებაა მატერიალურ-სულიერი ცხოვრების განსხვავებული მხარეების გადმოსაცემად. ცხადია, ამ მხრივ გამონაკლისს არც ქართველური ენები წარმოადგენს.

ცნობილია, რომ ანდაზა, როგორც უძველესი წარმოშობის, ხალხური ზეპირსიტყვიერების ფართოდ გავრცელებული ჟანრი, ადამიანის აზროვნების პროდუქტია და ეფექტურად გადმოგვცემს ცხო-

ვრებისეულ ქეშმარიტებას. იგი საკმაოდ რთული, მრავალნახნაგოვანი და მრავალასპექტიანი ენობრივ-სამეტყველო ერთეულია, რის გამოც ანდაზა ლინგვისტიკის, ფოლკლორისტიკის, ლიტერატურათმცოდნეობის, ფსიქოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და სხვა დისციპლინების შესწავლის ობიექტია. ანდაზის მნიშვნელობის სწორი დეკოდირება ბევრად არის დამოკიდებული მისი შრეობრივი სტრუქტურული დონეების გაგება-გააზრებასთან; კერძოდ, ანდაზების სემანტიკური სტრუქტურის შესწავლა ექსპლიციტურ, იმპლიციტურ და პრესუპოზიციულ დონეებზე ხელს უწყობს ანდაზის არქეტიპული სტრუქტურის წარმოჩენას. მ. რუსიეშვილის მიხედვით, ანდაზის იმპლიციტურ და ექსპლიციტურ დონეებზე რამდენიმე შრე გამოიყოფა; მაგალითად, სიღრმისეული (იმპლიციტური) დონის შემთხვევაში შესაძლოა ვისაუბროთ ორ შრეზე: ანდაზის მეტაფორული მნიშვნელობის კოდი და არქეტიპული აზროვნების სტრუქტურა. ზემოხსენებული შრეები „ორგანულად ერთვება ანდაზის ზოგადი სემანტიკის შექმნის პროცესში“ (რუსიეშვილი, 2005, გვ. 101)[1].

ყოველივე ზემოთქმულის შესაბამისად, ანდაზაში ჩადებული ზოგადი სიბრძნისა და ძირითადი მნიშვნელობის ახსნა კომპლექსურ მიდგომას მოითხოვს[2]. ანდაზის შინაარსის სწორად გაგება-გააზრებისათვის საჭირო ამგვარი კომპლექსური მიდგომის გათვალისწინებით, ვინფრიდ ბოედერი სამართლიანად შენიშნავს, რომ, მაგალითად, ქართული ანდაზების სათანადო იდეურ-სემანტიკურ ინტერპრეტაციას ყველაზე უკეთ თავად ქართველები შეძლებენ (Boeder, 1991). თავის მხრივ, მნიშვნელობის განმარტებას, შინაარსის ახსნას და ინტერპრეტაციას თითქმის ყველა ანდაზა საჭიროებს, რადგან მათ უმეტესობას არაპირდაპირი (გადატანილი) მნიშვნელობები აქვს; ამავდროულად, ანდაზის ამოსავალი სემანტიკისთვის განმსაზღვრელი ფაქტორი ხშირად არის მასში შემავალი სიტყვა და/ან სიტყვათა ჯგუფი. შესაბამისად, როგორც ზემოთ აღინიშნა, აუცილებელია ანდაზის შექმნის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ფაქტორების გათვალისწინება, რაც სინქრონიულ ჩარჩოებში ვერ თავსდება და დიაქრონიულ დაკვირვებებსაც მოითხოვს.

ზემოთ აღნიშნულის საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ კონკრეტულ მაგალითებს ქართველურ ენათა ანდაზური ფონდიდან.

ყველასთვის ცნობილია ქართული ანდაზა – „თუ გული გულობს, ქადა ორი ხელით იჭმევას“, თუმცა მისი იმპლიციტური მნიშვნელობა და დღევანდელი გაგება ერთმანეთისგან სხვაობს. სინქრონიულ დონეზე აღნიშნული ანდაზის იდეურ-სემანტიკური ინტერპრეტაცია, რაც ჩვენმა საპილოტე ექსპერიმენტმა დაადასტურა, შემდეგნაირად ჩამოყალიბდება: *თუკი ადამიანი გულით მოინდომებს, დასახედ მიზანს აუცილებლად მიაღწევს*[3]; თუმცა სინამდვი-

ლეში, ამოსავალი ვითარების გათვალისწინებით, ამ ანდაზაში საუბარია არა ადამიანის, არამედ ქადის გულზე; კერძოდ, კარგად მომზადებული ქადის შიგთავსი იმდენად ფხვიერია (ანუ: იმდენად კარგად არის გაკეთებული), ჭამისას რომ არ დაგებნეს, ორივე ხელი უნდა შეაშველო (ლეჟავა 1959; ფოჩხუა 1974); ამის მიხედვით, ისტორიულად აღნიშნული ანდაზა პირდაპირი მნიშვნელობით გაიგება და, შეიძლება ითქვას, რომ ამ დროს მისი ანდაზურობაც ეჭვქვეშ დგას, თუმცა ფრაზამ დროთა განმავლობაში გადატანილი მნიშვნელობა შეიძინა (რაც, თავის მხრივ, ანდაზისთვის არსებითი მახასიათებელია) და სწორედ ამგვარად რეინტერპრეტირებული დამკვიდრდა ენაშიც. იმას, რომ ზემოთ წარმოდგენილი ანდაზა დროთა განმავლობაში სწორედ ასე იქნა გააზრებული, ადასტურებს ჩვენში ნაკლებად გავრცელებული შემდეგი ვარიანტის არსებობაც: „თუ გული გულობს, ადამიანი ქადას ერთი ხელით ორს აიღებსო“ (<https://idioms.tsu.ge/?p=12057>).

საინტერესოა შევჩერდეთ კიდევ ერთ ქართულ ანდაზაზე, რომელიც შედარებით ნაკლებად არის ცნობილი – „სიღნაღი ისე არ დადაბლდება, საქათმის სიმაღლე აღარ იყოსო“ და მისი ვარიანტი „სიღნაღი ისე არ წაიქცევა, საქობომდე არ მოვიდესო“... პირველ ვარიანტში „სიღნაღის“ ძველი მნიშვნელობაა ნაგულისხმევი; კერძოდ, მე-17 საუკუნეში „სიღნაღი“ ნიშნავდა სამხედრო თავდაცვისათვის გამაგრებულ ადგილს – არხით შემოზღუდულ მიწაყრილს; სწორედ იმიტომ არის მისი შედარება „საქათმესთან“ ლოგიკურად და აზრობრივად გამართული, რომ დიდი ნაგებობა უპირისპირდება მცირეს, რაც ნიშნავს: წარმოსადეგი, დიადი რამ უკვალოდ არ გაქრება, არსებობას მაინც შეინარჩუნებს. რაც შეეხება მეორე ანდაზას, მასში „სიღნაღი“ უკვე განიხილება, როგორც გეოგრაფიული სახელი – მოზრდილი ქალაქი და იგი ასევე გეოგრაფიულ სახელთან, კერძოდ, სოფელ საქობოსთანაა შეპირისპირებული, რომელიც სიღნაღთან შედარებით მცირე მოცულობისაა[4].

ქართული ანდაზების კრებულში (1935 წლის გამოცემა), რომელიც შედგენილია დ. თურდოსპირელის და ემელ. გაბრიჩიძის მიერ, დასტურდება ანდაზა: *„ნუხც მგელი მშიეხი და, ნუხც ბაგონის ზიანიო“*. მისი ინტერპრეტაცია ამგვარად შეიძლება: *„ოხივე მხაჩე კმაყოფილია, ყველაფეხი კახგადაა“*, თუმცა აღნიშნულ ანდაზას, თავის მხრივ, ასეთი ეტიმოლოგიური ახსნა ეძებნება: გაზაფხულზე მეცხვარეები ბატონის ცხვრის მონაგარს განზრახ ამცირებდნენ. როდესაც შემოდგომაზე ცხვარს საძოვრიდან ჩამორეკავდნენ და პატრონს ანგარიშს ჩააბარებდნენ, ყველაფერი რიგზე იყო ცხვრების რაოდენობის თვალსაზრისით. მართალია, ზაფხულში მგლებმა ცხვრების ნაწილი შეჭამეს, მაგრამ მათი რაოდენობა იგივე დარჩა, რაც ადრე იყო. ამიტომ ბატონს არ ჰქონდა უკმაყოფილების საფუძველი, ხოლო, მეორე მხრივ, მგლებიც არ იყვნენ მშიერები (თურდოსპირელი, გაბრიჩიძე, 1935).

ჩვენი კვლევის ფარგლებში საინტერესოა აგრეთვე ცნობილი ქართული ანდაზა და მისი ვარიანტები: „*ხოგოხიც ადხანაო, ისეთი ჩადხანაო*“ // „*ადხანას ჩადხანა ახ დაეღევაო*“ // „*ადხანას ჩადხანა უნდაო*“. აღნიშნულ ანდაზაში ეჭვს არ იწვევს სარიტომო ერთეულად გამოყენებული მეორე სიტყვის – „*ჩადხანას*“ მნიშვნელობა, რომელიც საბასთან შემდეგნაირადაა განმარტებული: ჩალხანა სხვათა ენაა, კარდალას ჰქვიან; მცირე, მომცრო ქვაბი (ს.ს. ორბელიანი, 1993, გვ. 314)[5]; რაც შეეხება ადხანას, ამ ლექსემის განმარტება „სიტყვის კონაში“ მოცემული არ არის; აღნიშნული სიტყვა არც ქეგლშია განმარტებული[6]. ერთი შეხედვით, „ალხანა“ კონკრეტული შინაარსისგან დაცლილი, სარიტომო წყვილად გამოყენებული ლექსემაა, ერთგვარი „უთარგმნელი“ ერთეულია, თუმცა სინამდვილეში, სიტყვის ეტიმოლოგიის გათვალისწინებით, სხვაგვარი ვითარება გვაქვს.

დ. ჩუბინაშვილის ქართულ-რუსული ლექსიკონის მონაცემებით, „ალხანა“ იგივეა, რაც „ლახანა“, ხოლო ეს უკანასკნელი ავტორს განმარტებული აქვს როგორც „თავდახვეული კომბოსტო, ხვითი“; აქვეა მითითებული მისი არაბული წარმოშობა (ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 22, 645). დ. ჩუბინაშვილის დეფინიციას მხარს უჭერს ა. მაყაშვილის „ბოტანიკური ლექსიკონიც“, რომელშიც ლახანა განმარტებულია როგორც „თავხვეული კომბოსტო“ (მაყაშვილი, 1961, გვ. 43).

„ლახანას“ შესახებ საინტერესო ცნობებს გვანდის ივ. ჯავახიშვილი, რომლის ნაშრომშიც „საქართველოს ეკონომიური ისტორია“ (წიგნი მეორე, 1935) ცალკე თავი ეძღვნება კომბოსტოს კულტურას საქართველოში (გვ. 168 და შმდგ.). ივ. ჯავახიშვილს ქართული „ლახანა“ ბერძნულიდან შემოსულად მიაჩნია: „ქართული „მხალი“ ბერძნულ „ლახანას“ უდრის, მაგრამ ბერძნულში τὰ λάχανα „ტა ლახანა“ მარტო ბოსტნეულს, მწვანილს კი არ ჰქვია, არამედ კომბოსტოსაც. კომბოსტოს გარკვეული სახეობის აღმნიშვნელი ქართული სახელი „ლახანაც“, რომელიც ამჟამად თითქმის ლიხთიმერეთშიდა ყოფილა დაცული, ბერძნული სიტყვა და სახელწოდებაა“ (ჯავახიშვილი, 1935, გვ. 177).

ცხადია, „ლახანას“ ეტიმოლოგიის გარკვევა ამ ეტაპზე ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს, თუმცა ერთი რამ კი ნათელია: აღნიშნული ლექსიკური ერთეული საქართველოში სწორედ კომბოსტოს ერთ-ერთი სახეობის აღმნიშვნელად გამოიყენებოდა და, მაშასადამე, ზემოთ მოყვანილი ანდაზის თავდაპირველ ვერსიაში „ალხანას“ ნაცვლად „ლახანა“ უნდა ყოფილიყო. ამგვარი დაშვების შემთხვევაში ანდაზის შინაარსის ახსნაც მარტივდება (შდრ. როგორიც//რამხელაც კომბოსტოა, ქვაბიც ისეთი//იმხელა უნდაო). დროთა განმავლობაში, ანდაზის ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებლის, რიტმულობა-რიტმულობის გათვალისწინებით[7], მეტათეზისის შედეგად

გად უნდა მიგვეღო ადხანა ფორმა, რომელიც, თავის მხრივ, გაერთიმა ფრაზის ბოლოკიდურ ჩადხანა ლექსემას და აღნიშნული ცვლილებები მოყვანილი ანდაზის სტრუქტურული ქსოვილისთვისაც მეტად ორგანული გახდა.

ანდაზების ინტერპრეტაციისას ისტორიული კონტექსტის მნიშვნელობას კარგად წარმოაჩენს დანარჩენი ქართველური ენების ანდაზური ფონდის მონაცემებიც. მაგალითად, ცნობილია მეგრული ანდაზა: უტუში ნინა მუში ნაჭკადაში უჯგუშო ჭკირუნიცია „უტუს ენა მის ნაჭედზე უფრო კარგად სჭრისო“, თუმცა მისი შექმნის წინაპირობა ყველასთვის ნათელი არ არის. კერძოდ, ქართული ხალხური სიტყვიერების II ტომში (მეგრული ტექსტები) აღნიშნული ანდაზის ქვეშ ასეთი განმარტება გვხვდება: „პროფესიით მჭედელი უტუ მიქავა, სამეგრელოს გლეხთა 1858 წლის მეთაური, ცნობილი იყო ორატორული ნიჭითაც“ (ქართ. ხალხ. სიტყვ. II, 1991, გვ. 446).

ამავე ისტორიულ პირს და მის ირგვლივ განვითარებულ მოვლენებს უკავშირდება ანდაზური გამონათქვამი: არდა ართი ჯვარალეფი რენანია „ყველანი ერთი = სულერთია ჯვარელები არიანო“. უტუ მიქავას ხელმძღვანელობით დაწყებულ გლეხთა აჯანყების შემდეგ, „როცა აჯანყების მეთაურის შეპყრობა მოუწოდებოდათ, ჯვარში მცხოვრებლებს უთქვამთ: აჯანყების მოთავეები ყველანი ერთად, ანუ „არდა ართო“, ვიყავითო“ (ქართ. ხალხ. სიტყვ. II, 1991, გვ. 525). ამის შემდეგ მეთაურის გამორჩევა და დასჯა შეუძლებელი იქნებოდა. ანდაზურ ფრაზაში ასახულია შესიტყვების სემანტიკური გადაწევა: არდა ართო → არდა ართი = „ყველანი ერთად“ → „ყველანი ერთი“, ანუ: სულერთი. ამოსავალში ანდაზის შექმნის მოტივაცია კეთილშობილური მიზნით არის ნაკარნახევი, ხოლო ანდაზაში შეცვლილმა სემანტიკურმა ნიუანსმა ერთგვარი გამკილავი ელფერი შეიძინა (ჯღარკავა, 2024).

აქვე საინტერესოა კიდევ ერთი მეგრული ანდაზა: უჭირო საჭირო ჩანგელიამ კარსია „უჭირო [=გაუჭირვებელი//დაუგეგმავი] გაჭირვება ჩანგელისა კარზეო“ (შეროზია, მემიშიში 1994, გვ. 138). აღნიშნული ანდაზის შინაარსი შემდეგნაირად უნდა აიხსნას: „გლეხმა ჩანგელიამ ენგურის ნაპირას ორაგული იპოვა და დადიანს მიართვა. დადიანი გაუჭავრდა, – აქამდე რატომ არ მოგქონდა ასეთი საჩუქარიო და ბეგრად დაადო ყოველ წელს ორაგულის მოტანა“ (შეროზია, მემიშიში 1994, გვ. 138). სწორედ ეს ფაქტი აღმოჩნდა ანდაზის შექმნის მოტივაცია და მისი შინაარსობრივი ინტერპრეტაციის საფუძველიც.

სვანეთისთვის ისტორიულად დამახასიათებელი სისხლის აღების ტრადიციის გაუთვალისწინებლობამ შესაძლოა გააბუნდოვანოს შემდეგი ანდაზების სემანტიკურ-ფუნქციური მხარე:

• ნორშ მჯდემ ნაბდიშო ღრტყ ლიბ „სისხლის საზღაურის გადამხდელმა ქეჩის სარტყელი მოირტყასო“ (დავითიანი, 1973, გვ. 174).

· მმანდრე გადან მეზგალისგა ზისხ ესერ ლი „ყველაზე უარესი ვალი ოჯახისათვის სისხლიაო“ (იქვე, გვ. 74).

· მრემ დაგრალა ჰედ ესერ ლიწრი ლი წეს, მოდედ წორ „კაცის სიკვდილისათვის ან სისხლის აღება არის წესი, ან საზღაურო“ (იქვე, გვ. 79).

· წორ მგვდად ხომა მგკედს ესერ ხარ გარჯ „სისხლის საზღაური გადამხდელზე მეტად მიმღებს ეძნელებაო“ (იქვე, გვ. 174).

· ხოლა მუწრის თხიმ ესერ ოხსყა ლეწრიდ „ცუდმა სისხლის ამღებმა თავი გაიხადა შურის საძიებლადა“ (კორძაია, 2000, გვ. 270).

ამგვარად, ნაშრომში კიდევ ერთხელ გამოჩნდა ანდაზის შინაარსის ახსნის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ასპექტების გათვალისწინების მნიშვნელობა, რაც, სხვა ფაქტორებთან ერთად, იძლევა ანდაზის, როგორც განსაკუთრებული ენობრივ-კულტურული და მენტალური ფენომენის, სრულად დახასიათების საშუალებას. ცხადია, მსგავსი კვლევები ხელს შეუწყობს, ერთი მხრივ, პარემიათა სემანტიკური ეკვივალენტობის დადგენას, ხოლო, მეორე მხრივ, კვლევის შედეგები ღირებულია მეორე ენის სწავლა-სწავლების დროს ანდაზური ფონდის კომპლექსური კვალიფიკაცია-კლასიფიკაციის საკითხების თვალსაზრისითაც. ნაშრომში განხილული კონკრეტული მაგალითებისა და მსგავსი სტრუქტურა-სემანტიკის ანდაზების სწავლა-სწავლების პროცესში გამოყენების საკითხები, აგრეთვე, ამგვარი მაგალითების განხილვა თარგმანთმცოდნეობის პერსპექტივიდან, სამომავლო კვლევის საქმეა.

ლიტერატურა

- ბარდაველიძე, ჯ. (1979). ანდაზების რიტმული წყობა, ფოლკლორის თეორია და ისტორია, ქართული ფოლკლორი, VIII, მასალები და გამოკვლევები, გვ. 67-77, თბილისი: მეცნიერება.
- დავითიანი, ა. (1973). *სვანური ანდაზები*, თბილისი: მეცნიერება.
- დანელია, კ., ცანავა ა. (1991). *ქართული ხაღხუხი სიგვეიქება II (მეგხუდი გვესტები)*, გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი, შენიშვნები და გამოკვლევები დაურთეს კორნელი დანელიამ და აპოლონ ცანავამ, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- თუმანიშვილი, ბ. (2010) (ა). ინტერკულტურული მოტივები პარემიაში (არაბულ და ქართულ მაგალითებზე დაყრდნობით), I საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ენა და კულტურა“, შრომები, გვ. 177-181, თბილისი: მერიდიანი.
- თუმანიშვილი, ბ. (2010) (ბ). კულტურათა დიალოგი: ცნებითი აზროვნების სტერეოტიპული მოდელები (არაბული და ქართული ანდაზების კორპუსის მაგალითზე), რეცენზირებადი ელექტრონული ბილინგვური სამეცნიერო ჟურნალი „სპეკალი“, №2.

- თურდოსპირელი, დ., გაბრიჩიძე, ემელ. (1935). *ქართული ანდაზები*, თბილისი: ჯისიაი.
- კარტოზია, ალ. (1995). *ენა, გვესტები, თაჩგმანი*, სადოქტორო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი.
- კორძაია, ა. (2000). *დაჰიკედი (სვანური ანდაზები)*, თბილისი: სომა პრეს („ჯალი“).
- ლეჟავა, ლ. (1959). ქართული ანდაზების ენა, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, ტ. I, გვ. 139-264, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
- მაყაშვილი, ა. (1961). *ბოგანიკური დექსიკონი (მცენახეთა სახეღწოდებანი)*, თბილისი: საბჭოთა საქართველო.
- მაჭუტაძე, თ., შიოშვილი, თ. (2023). ანდაზა და სხვა გენეტიკურად მონათესავე გამონათქვამები, ჟურნალი „ფილოლოგიური კვლევები“, VII, გვ. 105-111, <http://www.sciencejournals.ge/index.php/NJ/article/view/393>
- ორბელიანი, ს.ს. (1993). *დექსიკონი ქართული*, ტ. II, თბილისი: მერანი.
- რუსიეშვილი, მ. (2005). ანდაზა, თბილისი: ლეგა.
- რუსიეშვილი, მ. (1999). ანდაზა: *ფუნქციური ახსი, სემანტიკური სტრუქტურა, პრაგმატიკური პარამეტრები (ინგლისური და ქართული მასალები)*, სადოქტორო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი.
- ფაჩულია, ლ. (2015). ანდაზის შინაარსის ახსნის ძირითადი საშუალებები (ქართული და მეგრულ-ლაზური ანდაზების მაგალითზე), სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ჰუმანитарულ და სოციალურ პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია, XIII, გვ. 82-90.
- ფოჩხუა, ბ. (1974). *ქართული ენის დექსიკოლოგია*, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- ქამადაძე, ლ. (2016). ანდაზის სტრუქტურულ-სემანტიკური და ეთნოკულტურული თავისებულებანი ინგლისური და ქართული ანდაზების მიხედვით, სადოქტორო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), ბათუმი.
- შეროზია, რ., მემიშიძე, ო. (1994). ხალხური სიბრძნე (მეგრული და ლაზური ანდაზები), თბილისი: მსგვესი.
- ჩუბინაშვილი, დ. (1984). *ქართულ-ხუსური დექსიკონი* (მეორე გამოცემა, ა. შანიძის რედაქციითა და წინასიტყვაობით), თბილისი: საბჭოთა საქართველო.
- ჯავახიშვილი, ივ. (1935). *საქართველოს ეკონომიური ისტორია* (წიგნი მეორე), თბილისი: ფედერაცია.
- ჯღარკავა, გ. (2024). *ქართველური ენათა ანდაზების სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი*, სადოქტორო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი.
- Boeder, W. (1991). Struktur und Interpretation georgischer Sprichwörter aus Chewßuretien, Sprichwörter und Redensarten im interkulturellen Vergleich (A. Sabban,

J. Wirrer (eds), VS Verlag für Sozialwissenschaften, pp. 139-161, https://doi.org/10.1007/978-3-322-97010-7_8 (Last access: 06.11.2023).

Dundes, A. (1980). *Interpreting Folklore*, Indiana University Press, Bloomington.

Fiedler, S. (2014). Proverbs and Foreign Language Teaching, Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies, Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt, Melita

Aleksa Varga (eds.), De Gruyter, pp. 294-325.

წყაროები

ქართული ენის იდიომებისა და ანდაზების ფონდების მონაცემთა ბაზა – <https://idioms.tsu.ge/>

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (ელექტრონული ვერსია) – <https://ena.ge/explanatory-online>

ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა (ელექტრონული ვერსია) – <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=56&t=48540>

[1] ანდაზის რთული შინაარსობრივი სტრუქტურის ანალიზის თვალსაზრისით საინტერესოა აგრეთვე ა. დანდისის მოსაზრება. ცნობილი მეცნიერი ანდაზის ტექსტს, უფრო ზუსტად, მის ზედაპირულ შრეს, ადარებს აისბერგის იმ ნაწილს, რომელიც წყალსაშემოთაა მოქცეული და შეუიარაღებელი თვალითაც ადვილად ჩანს, თუმცა მთავარი ნაწილი მაინც ზედაპირის ქვეშაა მოქცეული (Dundes, 1980, p. 30).

[2] ანდაზის, როგორც საკომუნიკაციო დანიშნულების რიტმულ-რიტმული ფრაზის შესწავლის კომპლექსურობას განსაზღვრავს ისიც, რომ იგი ენის იერარქიული სისტემის ერთ-ერთი დონის ერთეულია (კარტოზია, 1995), ერთგვარი მინი-ტექსტია (ქამადაძე, 2016, გვ. 14-16), რომ-

ლის ანალიზი ითვალისწინებს ფორმისა და შინაარსის ერთიანობას. ანდაზის მიჩნევა ე.წ. მარტივ ენობრივ ფორმად (Jolles, 1982; დამონებულია კარტოზიას მიხედვით, 1995, გვ. 49-50) მისი კვლევის სირთულეს უსვამს ხაზს, რადგან მინიმალური ლექსიკური ერთეულების შეხამებითა და ერთმანეთთან დაკავშირებით გადმოცემულია მაქსიმალურად ღრმა აზრი (ჯღარკავა, 2024).

[3] ექსპერიმენტის ფარგლებში, განსხვავებული ასაკისა და სქესის ცდისპირებს ვთხოვეთ, რომ მოცემული ანდაზის იდეურ-შინაარსობრივი განმარტება მოეწოდებინათ. ცდისპირთა აბსოლუტურმა უმრავლესობამ სწორედ ამგვარი ინტერპრეტაცია წარმოადგინა.

[4] ვრცლად იხ. მაჭუტაძე, შიოშვილი, 2023, გვ. 107-108.

[5] შდრ. აგრეთვე ქეგლი-ს მონაცემები: ჩალხანა – მომცრო, ყურიანი ქვაბი, ცეცხლზე ჩამოსაკიდებელი, თუჯის ან სპილენძისა (<http://ena.ge>). აღსანიშნავია, რომ შუაცეცხლზე ჩამოსაკიდებელ თუჯის ქვაბს გურულში ჩახანას ეძახიან (იხ. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა: <http://www.nplg.gov.ge>).

[6] ალხანა გამოთქმაში: როგორიც ალხანა, ისეთი ჩალხანაო! ერთი როგორიცაა, ისეთივეა მეორეც (<http://ena.ge>).

[7] ცნობილია, რომ „ქართული ანდაზები აზრობრივად და რიტმულად მტკიცედ შეკრული ნაწარმოებებია, რომლებშიც, ისევე როგორც სხვა პოეტურ ჟანრებში, გამოვლენილია მაღალი პოეტური კულტურა და დიდი მხატვრული ალღო. ანდაზების რიტმული წყობა ზეპირსიტყვაობის საუკუნეობრივი ტრადიციის შედეგია და ამიტომ არის იგი ასე მყარი და ურღვევი“ (ბარდაველიძე, 1979, გვ. 7).